

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

**İSLAM EKONOMİK SİSTEMİNİN EKONOMİK
SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Mohammed Ahmed khalil Muhamad AL-AZIZI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Funda KARA

İstanbul – 2023

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Mohammed Ahmed khalil Muhamad AL-AZIZI

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : İslam Ekonomik Sisteminin Ekonomik Sorunların Çözümüne Etkisi

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Ekonomi ve Finans

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 22.06.2023

Sayfa Sayısı : 98

Tez : Dr. Öğr. Üyesi Funda KARA

Danışmanları

Dizin Terimleri : İslami ekonomik sistem, İslami sistemdeki sözleşmeler, İslam iktisadı, İstihlaf ve Adalet

Türkçe Özet : Bu araştırma, İslami ekonomik sistemi ve onun etkinliği etrafında dönmektedir. Araştırma içerisinde dünyaca tanınan dört küresel ekonomik sistem açıklanmış, bu sistemler İslami ekonomik sistemle karşılaştırılmış ve İslami bakış açısı genel olarak sunulmuştur.

Dağıtım Listesi :
1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Mohammed Ahmed khalil Muhamad AL-AZIZI

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

İSLAM EKONOMİK SİSTEMİNİN EKONOMİK
SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Mohammed Ahmed khalil Muhamad AL-AZIZI

Danışman

Dr.Öğr.Üyesi Funda KARA

İstanbul – 2023

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mohammed Ahmed khalil Muhamad AL-AZIZI

... /.... / 20...

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mohammed Ahmed Khalil Muhamad AL-AZIZI' nın “**İslam Ekonomik Sisteminin Ekonomik Sorunların Çözümüne Etkisi**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı Ekonomi ve Finans Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Bülent İLHAN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Funda KARA
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2023

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Ekonomi ve finans bilimi, insanlık tarihi boyunca medeniyetlerde ve kültürde çok önemli bir yere sahip olmuştur; toplumların gelişimi, duraklaması ve çöküşü, ekonomi ve finans bilgisinin ve pratiğinin önemini göz ardı edilemez. Zira birçok uluslararası veya iç savaşın nedenlerinden biri olarak da ekonomi ve finans gösterilmektedir. Farklı coğrafyalarda farklı ekonomik sistemlerin benimsenmesi ve bu deneme-yanılma süreciyle toplumların şekillenmesi, hem ekonomi ve finans bilimini hem de sosyoloji ve tarih alanlarını etkilemiştir.

Dünya ve insanlık tarihinde, insanı ilgilendiren her alan ve bilim birbirleriyle ilişkilidir. Bu bağlamda, ekonomiyi etkileyen bir diğer alan ise teoloji olarak gösterilebilir. Her din ve öğretisi, büyük veya küçük ölçekte olsun, etkili olduğu toplumlarda ekonomi ve finansı şekillendirmiştir. Türk ve Ortadoğu toplumları incelendiğinde, yaygın ve baskın olan İslam dininin ekonomik sistemini nasıl etkilediği de önemlidir.

Bu araştırma, İslami ekonomik sistemi ve onun etkinliği etrafında dönmektedir. Araştırma içerisinde dünyaca tanınan dört küresel ekonomik sistem açıklanmış, bu sistemler İslami ekonomik sistemle karşılaştırılmış ve İslami bakış açısı genel olarak sunulmuştur. Araştırmada, İslami sistemde yasaklanan yöntemler ve nedenleri, İslam ekonomisinin prensipleri ve İslami finansman yöntemleri anlatılmıştır; ayrıca birçok ortaklık türünden bahsedilmiş ve avantajları tartışılmıştır. Küresel ekonomik kriz, İslam ekonomisi perspektifinden ele alınmıştır. Bu finansal krize çözüm olarak Batı medeniyetlerinin İslami çözümleri benimsemeye yönelmeleri ve mevcut tefecilik sistemini kınamaları, tüm ekonomik faaliyetlerin trajik sonuçları ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, İslami ekonomik sistemin araçları, rüşvetleri, İslami sistemdeki sözleşmeleri ve ekonomik mühendisliği yasaklayarak bu küresel krizi nasıl önleyebileceği de tartışılmıştır.

İslami ekonomik sistem, birçok Müslüman toplumda ekonomik sorunların çözümünde bir rol oynayabilir. Bu sistem, İslam'ın temel prensiplerine dayanır ve insanların adalet, eşitlik, sosyal refah ve ahlaki değerlere dayalı bir ekonomiye sahip olmasını hedefler. Mevcut ekonomik krizlerin çözümünde İslami ekonomik sistemin

rolü Şu Şekillerde olabilir: Faizsiz Finans, Risk Paylaşımı, Sosyal Adalet, Etik Değerler, Reel Ekonomi

Anahtar Kelimeler: İslami ekonomik sistem, İslami sistemdeki sözleşmeler, İslam iktisadı, İstihlaf ve Adalet

SUMMARY

Economic and financial science has had a very important place in civilization and culture throughout human history. The importance of economic and financial knowledge and its practicality in the development, pause and collapse of societies is inexcusable. Because economy and finance are also shown as one of the reasons for many international or domestic wars. The adoption of different economic systems in different geographies and the formation of societies through this trial and error method have affected both economic and financial science and sociology and history areas.

In the history of the world and humanity, every human interest and science has to be related to each other. In this case, another area that affects the economy can be shown as theology. Every religion and teaching, whether large or small, has shaped the economy and finances in the communities and communities it has been influencing. When the Turkish and Middle East study the society, it is also necessary to see how the common and dominant Islamic religion affects the economic system.

This research revolves around the Islamic economic system and its effectiveness. The research revealed four globally known global economic systems, systems compared to Islamic economic systems, and an overall view of Islam. In the study, the Islamic system described banned methods and causes; the principles of the Islamic economy, Islamic financing methods; many types of partnerships were discussed and their advantages were discussed. The global economic crisis is based on the perspective of the Islamic economy. As a solution to this financial crisis, the focus of Western civilizations is on adopting Islamic solutions and condemning the current monetary system and the tragic consequences and causes of all economic activities. In this context, it was also discussed how the tools of the Islamic economic system could prevent this global crisis by prohibiting corrupt financial transactions, contracts in the Islamic system and economic engineering.

The Islamic economic system can play a role in solving economic problems in many Muslim societies. This system is based on the basic principles of Islam and aims for people to have an economy based on justice, equality, social welfare and moral values. The role of the Islamic economic system in resolving current economic crises

can be in the following ways: Interest-Free Finance, Risk Sharing, Social Justice, Ethical Values, Real Economy

Keywords:

Islamic economic system, contracts in the Islamic system, Islamic economics, Employment and Justice

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kapitalist ekonomik sistem.....	3
1.1.1. Kapitalist Ekonomik Sistemin Tanımı.....	3
1.1.2. Kapitalist Ekonomik Sistemin Temelleri.....	4
1.1.3. Kapitalist Ekonomik Sistemin Avantajları ve Dezavantajları.....	5
1.2. Sosyalist ekonomik sistem.....	8
1.2.1. Sosyalist Ekonomik Sistemi Tanımı.....	8
1.2.2. Sosyalist Ekonomik Sistemin Temelleri	8
1.2.3. Sosyalist Ekonomik Sistemi Avantajları Ve Dezavantajları.....	10
1.3 Karma Ekonomik Sistemi Tanımı	11
1.3.1 karma ekonomik sistemi temelleri	14
1.3.2 Karma Ekonomik Sistemi Avantajları ve Dezavantajları.....	16
1.4. İslami Ekonomik Sistemi.....	18
1.4.1 İslami Ekonomik sistem Tanımı	18
1.4.2 İslami Ekonomik Sistem Temelleri.....	18
1.4.3 İslam Dininin Ortaya Çıktığı Dönem.....	19
1.4.4 İslami Ekonomik Sistemin Avantajları ve Dezavantajları.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ: İSLAMDA EKONOMİK POLİTİKA

2.1. Sosyal Dengenin Sağlanması	24
2.1.1 Ekonomik Özgürlüğün Güçlendirilmesi.....	26
2.1.2 İslami Ekonomik Sistemi.....	27
2.1.3 Servet Dağılımının Düzenlenmesi	27

2.1.4	Ekonomik Kaynakların İstihdamı	28
2.1.5	Devletin maddi gücünün elde edilmesi.....	29
2.2.	Para Toplamının Yasak Olduğu Yollar	31
2.2.1	Tefecilik	31
2.2.2	Kumar.....	32
2.2.3	Ekonomik Müstehcenlik.....	32
2.2.4	Satışta dolandırıcılık.....	33
2.2.5	Tekel.....	33
2.2.6	Fiyatlandırma	34
2.3.	İslam Ekonomik Sisteminin İlkeleri.....	34
2.3.1	Ekonomik Özgürlük.....	34
2.3.2	Bir ölçülülük ve ölçülülük yaklaşımı benimsemek.....	38
2.3.3	Para dolaşımı.....	39
2.3.4	Mülkiyet ilkesi	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ SİSTEMDE ÇALIŞMA STRATEJİLERİ

3.1.	İslami Sistemde Finansman Yöntemleri.....	41
3.1.1	Katılım.....	41
3.1.2	Spekülasyon.....	46
3.1.3	Mevduat.....	49
3.1.4	Satış	51
3.1.5	Vadeli İşlem (Forward)	54
3.2.	İslami Sistemdeki Sözleşme Türleri.....	55
3.2.1	Mudaraba (Mütevelli Kar Paylaşımı).....	55
3.2.2	Murabaha (Fiyat Artışı ile Ticaret)	56
3.2.3	Salam ve İstisna.....	57
3.2.4	Sukuk.....	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ BİR PERSPEKTİFTEN KÜRESEL EKONOMİK KRİZ

4.1.	Küresel Krize Katkıda Bulunan Faktörler.....	60
4.2.	Bilançoların bozulması.....	61
4.3.	Olumsuz seçimler, ahlaki yapı ve davranışların bozulması.....	62
4.4.	Krizden Sonraki Etkiler.....	62
4.4.1	Küresel Krizlerin Ülke Etkileri.....	63
4.4.2	İslami Bankalara Etkisi.....	68
4.5.	Küresel Krizle Mücadelede İslami Sistemin Araçları.....	71
4.5.1	Yolsuz Mali İşlemlerin Yasaklanması.....	71
4.5.2	İslami Sistemde Sözleşmeler.....	74
4.5.3	Mali Krizin Çözümünde İslam Mühendisliğinin Rolü.....	76
4.6.	Küresel Ekonomik Krizin Etkileri.....	80

SONUÇ.....	83
ÖNERİLER.....	86
KAYNAKÇA.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	96

KISALTMALAR

APB	:	Abnormal Personality Behaviour
ÇFLA	:	Çok Faktörlü Liderlik Anketi
ESP	:	Extra Sensory Perception
ETA	:	En Az Tercih Edilen İş Arkadaşı Anketi
HRM	:	Human Research Management
KLA	:	Karizmatik Lider Anlayışı
LBDQ	:	Leader Behaviour Description Questionnaire
LPC	:	The Least Preferred Co-Worker
MLQ	:	Multifactor Leadership Questionnaire
NŞA	:	Normal Şartlar Altında
TLA	:	Technical Leadership Analysis
YSÜ	:	Yeni Sanayileşen Ülkeler

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. İslam Ekonomisi Üzerine Bilimsel Makaleler.....	12
Tablo 2. İslam Ekonomisi Araştırmacıları Sınıflaması.....	23
Tablo 3. Ekonomik Özgürlükte En Özgür Ülkeler	35
Tablo 4. Ekonomik Özgürlüğü Olan Ülkeler	36
Tablo 5. Ekonomik Özgürlük Endeksine Göre Ülkelerin Sıralaması.....	37
Tablo 6. Krizin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri.....	80
Tablo 7. Ülkelerin İhracat Verilerindeki Değişim (2004-2010).....	81
Tablo 8. Yıllara Göre IMF Verileri.....	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İslam Ekonomisi Üzerine Bilimsel Makaleler.....	13
Şekil 2 Ekonomik Özgürlükte Dünya Ülkeleri.....	36
Şekil 3 Ekonomik Özgürlüğü Olan Ülkeler	37
Şekil 4 Katılım Bankalarının Faaliyet Alanları	46
Şekil 5 İslami Finans Dünya Aktif Büyüklüğü (USD Milyar)	51
Şekil 6 Aktif Büyüklük (Milyar TL).....	57
Şekil 7 Krizin Borsa Endeksleri Üzerindeki Etkileri.....	82

ÖNSÖZ

İslam, her zaman tüm meseleleri ve sıradan ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan bir inanç sistemidir. İnsanlar arasındaki en önemli ekonomik ilişkiler, toplumlar için düzenleyici ilkeler içerir. Bu ilkeler, İslam inancının düzenleme işlevinden kaynaklanır ve ekonomik ve ticari faaliyetleri her zaman ve her yerde uygulanabilir hale getirir.

İslam ekonomisi terimi, mevcut kapitalizme daha iyi bir alternatif olarak sunulmaktadır. İslami doktrinlere ve ekonomik sistemlere dayanan belirli bir etik ve kurumsal dizi önerir. Geleneksel İslam kaynaklarına dayalı reformlar, mevcut ekonomik sistemleri değiştirmeyi hedefler. İnsan varlığının ahlaki boyutu, agresif fırsatçılık ve sahtekarlıkla karakterize edilir ve toplumda genellikle güven eksikliği görülür. Ancak diğer yandan İslam Ekonomisi, yetenekli bir toplumun üyelerini teşvik etmekte ve bunu İslami değerlerle birleştirmektedir. Kapitalizmin hataları İslam ekonomisi tarafından onaylanmadığı için yok olacak çünkü İslam ekonomisi, bireysel olmayan bir toplum arasındaki işbirliğini teşvik etmeyi ve değerlere ve bencillığe karşı mücadele etmeyi savunmaktadır. Bu ilkeleri oluşturmak için zekat, endobezler ve zekat gibi yöntemler kullanılmaktadır. (Altuntepe, 2019)

Buna ek olarak, İslam ekonomisi hiçbir zaman dünyanın laik ve materyalist perspektifine tam olarak dahil edilmemiştir. Laiklik ve tarafsızlık değeri İslam ekonomisinin köklerine karşıdır. İslami ekonomi, tutku ve gerçeklik arasındaki dinamikler üzerinde geliştirilen İslam finansmanı teorisi ve uygulamasına dayanır. Özellikle bu dinamikler, 1970'lerde İslam finansmanının ticari uygulamasının ortaya çıkmasından sonra gözlemlenebilir hale gelmiştir. İslami ekonomi şu anda İslam finansmanı uygulamalarına teorik bir arka plan sağlar. Hızla büyüyen bu uygulama, İslam ekonomisinin tarihini ve İslam ekonomisinin teorik olarak mümkün olup olmadığına dair argümanların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Aslında, İslam ekonomisi bağımsız bir akademik sistem olarak 1976'ya kadar mevcut değildi, çünkü o yıl önemli bir konferans düzenlendi. "İslam Ekonomisi Konferansı" adıyla yapılan bu konferansta, farklı geçmişlere sahip 180'den fazla

katılımcı bir araya geldi. Dünyanın dört bir yanından Müslüman ekonomistler, jüri üyeleri, bankacılar ve gazeteciler konferansta yer aldı.. (Auzef, 2020-2021)

Bu araştırma, İslami ekonomik sistemi ve onun etkinliği etrafında odaklanmaktadır. Araştırma içerisinde dünyaca bilinen dört küresel ekonomik sistem açıklanmış, bu sistemler İslami ekonomik sistemle karşılaştırılmış ve İslam'ın bakış açısı genel olarak sunulmuştur. Araştırmada, İslami sistemde yasaklanan yöntemler ve nedenleri anlatılmıştır; İslam ekonomisinin prensipleri ve İslami finansman yöntemleri üzerinde durulmuş; çeşitli ortaklık türlerinden bahsedilmiş ve avantajları tartışılmıştır. Küresel ekonomik kriz, İslam ekonomisi perspektifinden ele alınmıştır.. (Aydın, 2018)

Bu araştırmada, Batı medeniyetlerinin finansal krize bir çözüm olarak İslami çözümleri benimsemesinin ve mevcut faizcilik sistemini eleştirmesinin ve tüm ekonomik faaliyetlerin trajik sonuçları ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, İslami ekonomik sistemin araçları, bozulmuş finansal işlemleri, İslami sözleşmeleri ve ekonomik mühendisliği yasaklayarak küresel krizi nasıl önleyebileceği tartışılmıştır. Bu araştırma, yukarıdaki tartışmaya dayanarak İslam ekonomisinin genel ilkelerini, örneğin çift mülkiyet, ekonomik özgürlük, sosyal adalet vb. ele alır. Bu çalışma, daha önce yapılan araştırmalara dayanan endüktif bir yaklaşıma dayanmaktadır ve çalışmanın sonuçları bu temelde sunulmaktadır. (Çev. Hüsnü Tekin, 2019)

Araştırma, İslam ekonomisini diğer ekonomik sistemlerden ayıran en önemli özelliklerin haleflik, bağlılık, dahil olma, Tanrısal denge, gerçekçilik ve adalet olduğunu belirtmektedir. Bu özellikler, kapitalizm ve sosyalizm gibi diğer ekonomik sistemlerden farklılık gösterir. Bu özelliklerin dünya tarafından yeniden değerlendirilmesi ve uygulanması önemlidir, özellikle mevcut mali ve ekonomik krizlerin yaşandığı epidemiyolojik kriz zamanlarında iyi sonuçlar verme potansiyeline sahiptir.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, her toplum ihtiyaçlarını karşılamak ve fazlasını elde etmek için bir iktisadi sisteme ihtiyaç duymuştur. Bu sistemi belirlemede toplum psikolojisi, sosyoloji ve özellikle din önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, teknolojik ve bilimsel gelişmeler toplumlarda ortaya çıkmış ve farklı ekonomik sistemlerin dünya genelinde yayılmasına katkı sağlamıştır. Gözlemlendiği gibi, ekonomik sistemler birden çok dinamikle ilişkilidir ve toplumlar kendi kimlikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bir ekonomik sistem benimserler. (Nigerian, 2019)

Bu nedenle, toplumlar ve bireyler, ihtiyaçlarını karşılayabilen ekonomik sistemlere yönelirler. Genel olarak, hem bireylerin refahı hem de devletlerin ve toplumların sürdürülebilirliği için ekonomik sistemler istihdam, üretim, yönetim, gelir dağılımı, mülkiyet özgürlüğü, doğal kaynakların kullanımı gibi birçok sorunu çözmelidir. Bu sorunların çözümü sırasında ekonomik sistem, sosyal yapılanmayı ve hukuki çerçeveyi göz önünde bulundurur. Bu bilgiler ışığında, günümüzde üç evrensel farklı ekonomik sistem bulunmaktadır: kapitalist ekonomik sistem, sosyalist ekonomik sistem ve karma ekonomik sistem. (Aydın, Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi , 2018)

Bu evrensel düzenlere ek olarak günümüzde birçok ekonomistin ve devletin dönmeye başladığı İslami ekonomik düzen de evrenselliğini kazanmaktadır. 1970'lerden beri İslami fikirleri uygulamaya koymak için adımlar atılmış, örneğin düzinelerce ülkede geleneksel bankacılığa göre faizsiz ve dolayısıyla ahlaki açıdan üstün bir alternatif sunduğunu iddia eden finansal araçlar olarak İslami bankalar bulunmaktadır. Kapitalizm, büyük ölçüde kar elde etme amacıyla üretime, mal ve hizmetlerin değişimine yönelik, özel mülkiyete ve sermaye kullanımına dayanan bir ekonomik sistem olarak tanımlanabilir. Bu yönetim biçimi, ekonominin zengin bir azınlık ya da kapitalist sınıf yerine geniş kitlelerin yararına işletilmesi gerektiğini savunur. Sosyalizm ise çalışan sınıfın iktidarını savunan bir sosyoekonomik modeldir.. (Azhar, 2010) Karma bir ekonomi, piyasa ekonomilerinin unsurlarını planlı ekonomilerin unsurlarıyla, devlet müdahaleciliğiyle serbest piyasaları veya özel teşebbüsün kamu girişimiyle harmanlayan bir ekonomik sistem olarak tanımlanır. Günümüzde modern ekonomi bilimi, "sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanmasını" analiz eden bir bilim dalıdır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; Kapitalist, Sosyalist, Karma ve İslami Ekonomik Sistemleri kavramsal çerçevede ele alınmıştır. İkinici bölümde, İslamda ekonomik politikalar genel olarak incelenmiş, nc bölümde İslami sistemde çalışma stratejilerine değinilmiştir. Son bölümde de İslami perspektiften Küresel Ekonomik Kriz ve etkileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde evrensel etkileri görülen dört ekonomik sistem tanımları, temelleri, avantajları ve dezavantajları ile birlikte incelenmiştir.

1.1. Kapitalist Ekonomik Sistem

1.1.1. Kapitalist Ekonomik Sistemin Tanımı

Her ekonomik sistem gibi, kapitalist ekonomik sistemin amacı da toplumların ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kapitalizm üzerine birçok filozof ve bilim insanı araştırmalar yapmış ve önerilerde bulunmuştur. Bu araştırmalar sonucunda çeşitli tanımlamalar ortaya konulmuştur. Bu nedenle, kapitalizm ve kapitalist ekonomik sistemi kesin bir şekilde tanımlamak oldukça zordur.(Fulberth, 2018)

TDK'ya göre kapitalizmin karşılığı "anamalcılık"tır. Kapitalist sistem, bireycilik, liberalizm ve hazcılık felsefesine dayanır. Temel özellikleri ise özel mülkiyet, serbest girişim, piyasa ve fiyat mekanizmasıdır. IMF'nin verilerine göre, kapitalizmin temel motivasyonu kar elde etmektir. Adam Smith'in ifade ettiği gibi, "Akşam yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının iyiliğinden değil, onların kendi çıkarlarını gözetmesinden bekleriz." Gönüllü bir takas işlemi her iki tarafın da kendi çıkarlarına yönelik sonuçlar elde ettiği bir süreçtir. Bu rasyonel kişisel çıkarlar ekonomik refaha yol açabilir. Kapitalist ekonomik sistem, uzun yıllar içinde gelişmiş ve özellikle teknolojik ilerlemelerle büyümüştür. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknoloji ilerlemesi ivme kazanmış ve ticaretten endüstriyel bir yapıya doğru evrilmiştir. (Fathlaı, 2022)

E.K. Hunt ve Mark Lausenheiser'a göre, kapitalizmi tanımlamayan dört temel düzenleme bulunmaktadır: piyasaya yönelik meta üretimi, üretim araçlarının özel mülkiyeti, emek gücünün satılmadığı durumda varlığını sürdürmeyen geniş bir toplum kesimi, ve çoğu bireyin bencil ve faydacı davranışlarına dayalı olması.

Kapitalist sistem için önemli olan, insanların ihtiyaç duyduklarında ve kullandıklarında fayda sağlayan malların varlığıdır. Bu mallar, piyasaya sunulduğunda değer kazanır. Bu malların üretiminde kullanılan ham maddeler, makineler, işgücü gibi

üretim güçlerinin özel kişilere ait olması da özel mülkiyet kavramını içermektedir. Bu kavramdan sonra, üretim araçlarına sahip olmayan bir işçi sınıfının varlığı ve ardından bencil davranışların maksimize edilmesi, kapitalizm anlayışını tamamlayıcı niteliktedir. (Zafer, 2021)

Metallardan kaynaklanan arz ve talep dengesiyle kâr elde etme, sosyal adaletsizliğe neden olmuş ve kontrolü zor hale getirmiştir. Ancak zaman içinde kapitalist sistem gelişmiştir. Tam anlamıyla oturmasıyla birlikte işçi sınıfının haklarının korunması gündeme gelmiş ve daha sistemli bir hal almıştır. Verimliliğin artmasıyla birlikte kapitalist sistem daha da gelişmiştir.

1.1.2. Kapitalist Ekonomik Sistemin Temelleri

Esas olarak, kapitalist ekonomik sistemin temelini anlamak için öncelikle Liberalizm, Merkantilizm, Sanayi Devrimi, Fizyokratlar, Rönesans, Reform ve daha birçok tarihi gelişimi incelemek ve göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kapitalizmin doğuşu ve büyümesi birçok dinamiğe ve gelişmeye bağlı olarak gerçekleşmiştir. Devlet müdahalesinin insan hürriyetini engellediğini ve bireyin kendi çıkarları uğruna çalışırken toplumun da yararına hizmet ettiği anlayış, yani liberalist yaklaşım, manifaktür üretimine geçişle kapitalist sistemin doğuşuna yol açmıştır. Elbette, yukarıda belirtilen gelişmelerin hepsi birçok dinamiğe bağlı olarak gelişmiştir. (Erkan, 2022)

Bu değişimle birlikte emeklerini satıp hayatta kalmaya çalışan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Daha önce orta sınıf olan orta gelirli bireyler, bu değişim nedeniyle ortadan kaybolmuş ve işçi sınıfı adı verilen yeni bir sınıf oluşmuştur. Özellikle sayısız köylü, küçük toprak sahibi çiftçiler ve küçük soylular, parasal rantlardaki büyük artış nedeniyle iflas etmiştir. Benzer olayların artışı, birçok insanın emeğini gelire dönüştürmek için işverenlerine sunmasıyla kapitalizm çarkının daha hızlı dönmesine neden olmuştur. Bu hızlı dönen çarkı dengeleyebilmek için katı yasalar getirilmiş ve işçi sınıfını kontrol altında tutmak için cezalar ve baskılar ortaya çıkmıştır.. (Eren, 2019) Klasik ekonominin kurucusu olarak bilinen A Smith, kapitalizmi tarım ve imalat olmak üzere iki temel üretim grubuna ayırmıştır. Metallerin üretimi üç grup altında incelenen girdilere dayanmaktadır: toprak, emek ve sermaye. Bu ayrıma bağlı olarak toprak sahipleri, emekçiler ve kapitalistler olarak üç temel toplum grubu ortaya

çıkmıştır ve bu gruplar rant, kâr ve ücret şeklinde parasal karşılık almaktadır. Adam Smith'in bu sınıflandırması, sürekli olarak yenilenerek günümüz kapitalist sisteminin temelini kısaca açıklamıştır.

Ekonomik ilerlemenin ana kaynağı sermaye birikimidir. A Smith, sermaye birikimini üretken ve üretken olmayan olarak ikiye ayırmıştır. Bunun aksine, Ricardo, emek olmadan metaların var olamayacağını savunmuştur. Ricardo'ya göre, gereksinim duyulan emeği (işgücünü) sağlayabildiğimiz sürece meta üretiminin neredeyse sınırlanmamış bir potansiyele sahip olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, kapitalist ekonomik sistem için işçi sınıfı vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Ancak özellikle sanayi ve telekomünikasyon alanlarında çağ açan gelişmeler ve makineleşme, özellikle 2000'li yıllardan sonra inanılmaz bir ivme kazanmış ve işçi sınıfının yerini makineler almaya başlamıştır. David Ricardo daha sonra makineleşmenin kapitalistler için olumlu bir gelişme olduğunu, ancak işçi sınıfı için oldukça zararlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu durumda Ricardo'nun "emeğin olmadığı yerde meta da olmaz" görüşü, günümüz kapitalist sistemiyle tam olarak uyumlu değildir.(Kulle, 2018)

Özetlemek gerekirse, günümüz kapitalist ekonomik sisteminin temel aktörleri, piyasaya sürülen metalar, metaların üretimi için kullanılan araçlar ve işgücüyle birlikte çalışan işçilerdir. Bu aktörler aracılığıyla kâr elde eden ve maksimizasyonu hedefleyen kapitalistlerdir. Ancak günümüzde saf bir kapitalist sistem olmadığı ve ekonomik sistemde devletler gibi diğer aktörlerin var olduğu bilinmelidir. Daha önce belirtildiği gibi, birçok düşünür ve ekonomist kapitalist ekonomik sistemi farklı tanımlamalarda bulunmuştur. Bu nedenle, kapitalizm ekonomik sistemini daha ayrıntılı bir şekilde incelememiz gerekmektedir. (Güreşçi, 2017)

1.1.3. Kapitalist Ekonomik Sistemin Avantajları ve Dezavantajları

Her iktisadi ekonomik sistem gibi kapitalist ekonomik sisteminin de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu yönler birbirleriyle ilişkilidir ve kapitalist ekonomik sisteminin gelişimine, yayılmasına ve günümüzdeki durumuna büyük etki etmiştir.

Kapitalist ekonomik sistemin olumsuz yönüne odaklandığımızda, birçok kişi emekçilerin ürettikleri emeğin karşılığını alamamasını veya aldıkları karşılığın

yetersiz olmasını dile getirecektir. Ayrıca, tarih boyunca birçok şiddetli ve acı dolu olayın gerçekleşmesi de bunu desteklemektedir. Örneğin, 13. yüzyılın ikinci yarısında Flandre'de bulunan bir kapitalist tekstil endüstrisinin şiddetli sınıf savaşlarına yol açması en güzel örneklerden biridir. Geçici kaynakların azalmasıyla yoksulluk içinde kalan işçiler isyan etmiş ve 1280 yılında şiddetli ayaklanmalar çıkmıştır. Benzer şekilde, 14. yüzyılda Floransa'da yoksullukla mücadele eden işçilerle refah içinde yaşayan kapitalist patronlar arasında gerilimler meydana gelmiş ve bu gerilimlerin sonucunda 1379 ve 1382 yıllarında kanlı ayaklanmalar yaşanmıştır. (Duman, 2022)

Tabii, bu kadar geriye gitmeye gerek olmayabilir. Yakın tarihlerde, makineleşme sonucunda insan-makine işbirliğiyle gerçekleştirilen her türlü faaliyette, insanların bedensel ve ruhsal sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Zor koşullar altında çalışan işçilerin haklarının korunmaması, emeklerinin karşılığının verilmemesi sonucunda örgütlenmeler gerçekleşmiş ve sendikalar, personel yönetimi gibi işçi odaklı yaklaşımlar ve örgütler ortaya çıkmıştır. Bu durum, işçilerin ve insanların sömürüldüğü bir durumu yansıtmaktadır ve daha sonra kapitalist patronları, yani özel mülkiyet sahiplerini, daha işçi odaklı olmaya zorlamıştır. Ancak, bu durum genel geçerli değildir. Günümüzde hala özel mülkiyeti elinde bulunduranlar güç sahibi oldukları için bu durum işveren inisiyatifine bağlı olarak ilerlemektedir. (Pınarcıoğlu, 2021)

1872 yılında Eisenach Beyannamesi ile; (Polat, 2021)

- Özel mülkiyetlerin kabul edilmesi
- Ücretlerin arttırılması
- Sosyal sigortaların genişletilmesi
- Belediye hizmetlerinin arttırılması
- Gibi daha işçi sınıfının çıkarlarına yönelik devlet düzenlemeleri ve sınırlamaları istenmiştir. Bu beyanname 1872 yılında yayımlandı, ancak II. Dünya Savaşı sonrasında yavaş yavaş uygulanmaya başlandı. Ancak günümüzde hala işçi sınıfının ve insan işgücünün hafife alındığı işletmeler ve ülkeler olduğunu söylemek gerekmektedir.

- Ancak işçi sınıfı açısından önemli gelişmelerin olduğunu belirtmek gerekir. Ford Otomotiv'in kurucusu Henry Ford'un "Fabrikalarımı alabilirsiniz, binalarımı yıkabilirsiniz, fakat çalışanlarımı geri verirsiniz bu işi aynen geri kurarım" sözü, insan kaynağının giderek önem kazandığının bir göstergesi olarak gösterilebilir.
- Kapitalist sisteminin olumlu taraflarından biri girişimci ruhu desteklemesidir. Üretim için gerekli araçlar ve koşullar sağlandığında, girişimciler topluma fayda sağlayacak yeni girişimlerde bulunabilirler. Ancak girişimciler tarafından yapılan işlerde üretimin tüketime uygun olmaması, verimsizlik, arz eksikliği ve tüketim azlığı gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Kapitalist ekonomik sistemde devlet, bazı alanlarda girişimde bulunabilir, ancak bu girişimler özel girişimler kadar başarılı olamaz. Bunun en iyi örneği, ABD'de ABC Beverages (ya da ABC Store) olarak bilinen ve sadece eyalet tarafından yönetilen bir alkollü içecek mağazasıdır. ABD yönetimi gereği kurallar ve yasalar eyaletten eyalete değiştiğinden bazı eyaletlerde ABC Beverages kuralları ve işleyişi farklılık göstermektedir.

Fakat bu durum şu açıdan da gösterilebilir: Bir devletin gerekli görevleri yerine getirebilmesi için gelir kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Bu farklı disiplinlerin konuları olmasına rağmen, kapitalist ekonomik sistemde de incelenmelidir. ABC Beverages örneğinden yola çıkarak, devlet topluma fayda sağlayacak ve gelir kaynağı oluşturacak alanlarda tekel oluşturabilir. Aynı durum Türkiye Cumhuriyeti'nde de uygulanmaktadır. Orman, posta ve telgraf, yol işletmeciliği gibi birçok konuda devlet, hem tekeli oluşturabilir hem de özel mülkiyet sahibi olan aktörlerle işbirliği yapabilir. Bu durumda hem devlet hem de özel mülkiyet sahibi olan aktörler kar elde ederken topluma da fayda sağlanmış olur. (Danık, 2017)

Kapitalist ekonomik sistemin en can sıkıcı ve bir o kadar da en iyi özelliklerinden birisi serbest piyasa oluşudur. Rekabetin fazla ve çok değişkenli bir yapıya sahip olması riskli bir ortam hazırlamaktadır. Tüketicilerin metalara karşı ilgisinin azalması, farklı bir metanın ortaya çıkmasıyla arz-talep dengesinin bozulması mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Süreklilik söz konusu olmadığından kapitalist sistem, sürekli canlılığını koruyan bir ekonomik sistem olarak görülmektedir.

1.2. Sosyalist ekonomik sistem

1.2.1. Sosyalist Ekonomik Sistemi Tanımı

Kapitalist sistemin doğuşu gibi sosyalist sistemin doğuşu da liberalizmin sancularından meydana gelmiştir. Sosyalist ekonomik sistem üzerine, kapitalist sistem gibi, birçok düşünür ve bilim insanı önerilerde ve çıkarımlarda bulunmuştur. Manifaktürden maşınafaktüre geçen, yani makineleşme sonucu seri üretime evrilen iktisat, çok önemli sorunlar doğurmuştur. Bu sorunların daha işçi odaklı evrilmesi ve gelişmesiyle sosyalist ekonomik sistemi ortaya çıkarmıştır.(Eyidiker, 2020)

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ne göre sosyalizm, özel mülkiyetin ve gelir dağılımının fertlerin sadece kendi menfaatlerini korumaları suretiyle veya kapitalizm şartlarında piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla belirlenmeyip toplumun denetimine bağlı tutulduğu toplumsal örgütlenme sistemine ve ideolojisine verilen addır.

Kapitalist sistemde olduğu gibi, sosyalist sistem de bir anda ortaya çıkmış bir ekonomik sistem değildir. Zaman içerisinde farklı olayların ve gelişmelerin meydana gelmesiyle şekillenmiş ve yayılmıştır. Örneğin 1860'lı yıllarda, ilk Avrupalı sosyalist partiler görülmüş, fakat ilk sosyalist ekonomi sistemi Karl Marx'ın düşüncelerinden etkilenerek Lenin eşliğinde kapitalist sistemi yıkıp yerine sosyalist bir sistemi benimseyen ülke Rusya olmuştur.(Gençoğlu, 2020)

Sosyalist ekonomik sistemin asıl amacı, sosyal adaletsizliği ve sınıf farkını ortadan kaldırmaktır. Sosyalist sistemde devlet tüm üretimi bizzat planlamakta, üretim araç ve gereçlerine sahip olmakta ve üretmektedir. Venderverd'e göre sosyalist ekonomik sistemde devlet her şeyi yapmalıdır. Fakat en başta söylendiği üzere, farklı düşünceler ve tanımlamalar her ekonomik sistemde bulunmaktadır. Liberalist ekonomist P. Leroy ise sosyalizmi, devletin sınıflar arasındaki eşitsizliği şiddete başvurarak gidermesi olarak tanımlamaktadır. (Yıldırım, 2021)

1.2.2. Sosyalist Ekonomik Sistemin Temelleri

Öncelikle seri üretimden elde edilen kâr, insan eliyle elde edilen kârdan kat ve kat fazlaydı. Bu yüzden makineleşme yolunda birçok insanın emeğinin sömürülmesi, sosyal adaletsizlik, tok karnına veya sadece yaşam için insani gereksinimlerini

karşılacak ücrete tabii tutulma işçi sınıfını yani proletaryayı doğurmuştur. Kapitalist patronlara ya da post-liberalist düşüncedeki özel mülkiyet sahiplerine karşı gelen tüm işçilere, örneğin 18. yüzyıl İngiltere'sinde, yeri hemen doldurulabilir emekçiler olarak bakılmaktaydı.(Erkan H. , Ekonomi politikasının temelleri. İzmir Akademi Derneği., 2022)

Ancak Manchester'da kendi kurduğu ve daha sonrasında Pamuk Merkezi olarak bilinen bir tekstil fabrikası sahibi olan Robert Owen, beş veya altı yaşlarındaki çocukların günde on beş saat çalışmasının korkunç olduğunu görmüştür. Daha sonra, kâr etme güdüsünü elden bırakmadan, emekçilerin daha verimli çalışmasının daha fazla kâr getireceğini öngörmüştür. Bu tutum personel yönetimini ve günümüzde de insan kaynaklarını ortaya çıkaracaktır. Patron, işçi, sanayici gibi aktörlerin ve büyük gelir farkının yaratıldığı kapitalist sistemin aksine sosyalist ekonomik sistemde, özellikle sosyal adaletin ve kolektif mülkiyetin olması söz konusuydu. Kapitalist ekonomik sistemin aksine üretim araçları özel şahıslarda değil devlette olmalıydı. Bu şekilde kapitalist sistemin yapı taşları olan serbest piyasa, rekabet, fahiş fiyatlar gibi unsurlar yerlerini tanzim sistemine ve devletin girişimciliğine bırakılmaktaydı. (Baylan, 2018)

Kimi düşünürler, sosyalizmi dini düşünceleri temellendirerek savundu. Bunun en güzel örneği, dinamik ahlaki düzenimizin ilahi yasalarını inanç adına ilan eder ve bilim adına formüle ederken, kimi insanların kendi körlükleri içinde bu hayranlık uyandırıcı mekanizmaya özensiz şekilde sokacakları kurumları tamamen reddediyoruz. Bir ateistin "Laissez faire! Her şeyi şansa bırakın!" demesi saçma olacaktır. Ancak inançlı olan bizlerin "Lasisses Passer! Tanrı'nın düzeni ve adaleti sürsün. Tanrı'ya inanıyorum." haykırmaya hakkımız var.

Sosyalist sistemde devlet, hangi malın nerede, neden, nasıl, hangi biçimde, hangi ölçüde üretileceğini belirlemekle yükümlüdür. Bu sistemde bütün ekonomik sistem siyasal güçler tarafından düşünülmektedir. Bunlardan yola çıkarak sosyalist sistemde rekabet ve serbest piyasa olmadığından iradi ve suni düzenleme söz konusu olmaktadır (Kasper, 2019). Yol gösterici bir plan yerine siyasiler tarafından bir yönetim söz konusu olmaktadır. Fiyat mekanizması merkezi düzenleme ile kontrol altındadır. Buradan yola çıkarak şu ayrıma varılabilir: Kapitalist ekonomide kâr söz konusu iken sosyalist ekonomik sistemde ihtiyacın giderilmesi söz konusudur. Kapitalist sistemde

özel mülkiyet sahipleri kâr için çalışırken, sosyalist ekonomik sistemde tek merkez olan devlet, topluma fayda sağlayacak düzeyde üretim ve düzenlemeler yapmaktadır.

Sosyalist ekonomik sistemde işgücü çağına gelmiş tüm emekçiler istihdam edilmekte ve işsizlik gibi bir sorun olmamaktadır. Bu durum, kapitalist sisteminin tam zıttıdır, çünkü kapitalist ekonomik sistemde işçiye ihtiyaç duyulduğu kadar yer vardır, ya da patron isteyene kadar. Sosyalist sistemde herkes çalıştığı kadarını alır. Sosyalist sistemde emek hariç tüm geri kalanların hepsi kamuya ait olduğundan fazladan gelir elde edemez; işçi kendisine verilen işi yapmakta zorunludur (Fathi, 2022).

1.2.3. Sosyalist Ekonomik Sistemi Avantajları Ve Dezavantajları

Kapitalist ekonomik sistem gibi, sosyalist ekonomik sistemin de olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Öncelikle, sosyalist ekonomik sistem saf bir sistem değildir ve komünist sistemle karıştırılmamalıdır. Sosyalist ekonomik sistemde öncelik, sınıflar arasındaki çatışmayı en aza indirmektir. Kapitalist sistemde özel mülkiyet sahipleri büyük kâr elde ederken, emekçiler belirli bir ücretle hayatlarını sürdürürlerken iş güvencesi eksiktir. İstihdam patronun inisiyatifine bağlıdır ve emekçiler patron kadar kazanamazlar. Sosyalist sistemde iş güvencesi, insan kaynaklarının iyi kullanılması ve çalıştığı kadarını alman prensibi önemlidir. Ancak bu durumun olumsuz yanı toplumun kendilerine sunulan istihdam alanı dışında çalışamaması ve gelir elde edememesidir. Geri kalan tüm iş alanları kamuya ve tek merkeze ait olduğu için bireyin seçenekleri sınırlıdır.(Timurtaş, 2021)

Bu yüzden "çalıştığı kadarını al" uygulaması sınıf farklılıklarını ve çatışmalarını azaltır, devlete bağlı olduğundan kişinin hak ve özgürlüklerini garanti altına alır. Kapitalist sistemde görülen sağlık sorunları veya kamu hizmetlerini sosyalist ekonomik sistem emekçilere sağlar. Ancak sosyalist ekonomik sistemde merkezi planlama söz konusudur. Bu durum piyasayı sadece tek bir merkezin belirlediği siyasiler ve devlet tarafından kontrol edilir. Rekabet yoktur ve tüketici tercihlerini ve talep yaklaşımını ortadan kaldırır. Bu nedenle fiyat mekanizması kapitalist ekonomik sisteme göre daha bozulmuştur. (Duman, 2022)

Ek olarak, merkezileşmiş bir yönetim verimsiz bir bürokrasiye neden olabilir. Kapitalist ekonomik sistemin aksine vergi kültürünün olmaması sistemi kolaylaştırır da tekelleşmiş bir yönetim işte isteksizliğe yol açabilir. Bu nedenle herkesin "çalıştığı

kadarını al" yaklaşımı sübjektif bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Bu durumda, siyasilerin yanlış kararlar alması, yanlış merkezi planlama ve sorgulayan başka kişilerin olmaması durumunda, başlangıçta yanlış adımlar atıldığında zararlı sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle, yanlış adımların atılması sonucunda sosyalist ekonomik sistem arz ve talep dengesine dayanamayarak çökmüştür. Günümüzde hala sosyalist ekonomik sistem uygulayan ülkeler bulunsa da, bu sistem Rusya'da olduğu gibi yavaş yavaş çözümlenerek özel mülkiyetlere yönelmektedir. (Price, 2020).

1.3 Karma Ekonomik Sistemi Tanımı

Kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemler arasında üçüncü bir yol olarak ileri sürülen ve günümüz dünyasında yaygın bir şekilde uygulanan karma ekonomik sistemdir. Kapitalist ve sosyalist sistemlerin yetersiz kaldığı veya keskin bir ayrımın olmadığı durumlarda karma ekonomik sistem çözüm taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki karma ekonomik sistem bazı durumlarda kapitalist ekonomiye, bazı durumlarda sosyalist ekonomiye benzemektedir; bu nedenle kalıcı değil geçici bir ekonomik sistem de olabilir. (Özbudun, 2022).

Kesin bir karara varmadan önce Prof. Dr. Feridun Ergin'in hazırladığı ansiklopedide 1930 yılında Türkiye'de görülen bir ekonomik sistem örneğine bakalım: Cumhuriyet öncesinde, hatta imparatorluk döneminde bile özellikle silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devlet tarafından sanayi sektörleri kurulmuş ve işletilmiştir. Karma ekonomik sistemin bir şekilde uygulanma kararı alınmıştır. 1938 yılında ise önemli kamu iktisadi kuruluşları üretim faaliyetlerine başlamıştır. Aşağıda bu tarihten 1960 yılına kadar geçen süre daha yakından ve detaylı bir şekilde incelenmiştir. İlk olarak kamu iktisadi kuruluşlarının milli gelire katkı oranları tespit edilmiştir. (Yardımcı, 2019) Kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemler arasında üçüncü bir yol olarak ileri sürülen ve günümüz dünyasında yaygın bir şekilde uygulanan karma ekonomik sistemdir. Kapitalist ve sosyalist sistemlerin yetersiz kaldığı veya keskin bir ayrımın olmadığı durumlarda karma ekonomik sistem çözüm taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki karma ekonomik sistem bazı durumlarda kapitalist ekonomiye, bazı durumlarda sosyalist ekonomiye benzemektedir; bu nedenle kalıcı değil geçici bir ekonomik sistem de olabilir. (Özbudun, 2022).

Kesin bir karara varmadan önce Prof. Dr. Feridun Ergin'in hazırladığı ansiklopedide 1930 yılında Türkiye'de görülen bir ekonomik sistem örneğine bakalım: Cumhuriyet öncesinde, hatta imparatorluk döneminde bile özellikle silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devlet tarafından sanayi sektörleri kurulmuş ve işletilmiştir. Karma ekonomik sistemin bir şekilde uygulanma kararı alınmıştır. 1938 yılında ise önemli kamu iktisadi kuruluşları üretim faaliyetlerine başlamıştır. Aşağıda bu tarihten 1960 yılına kadar geçen süre daha yakından ve detaylı bir şekilde incelenmiştir. İlk olarak kamu iktisadi kuruluşlarının milli gelire katkı oranları tespit edilmiştir. (Yardımcı, 2019)

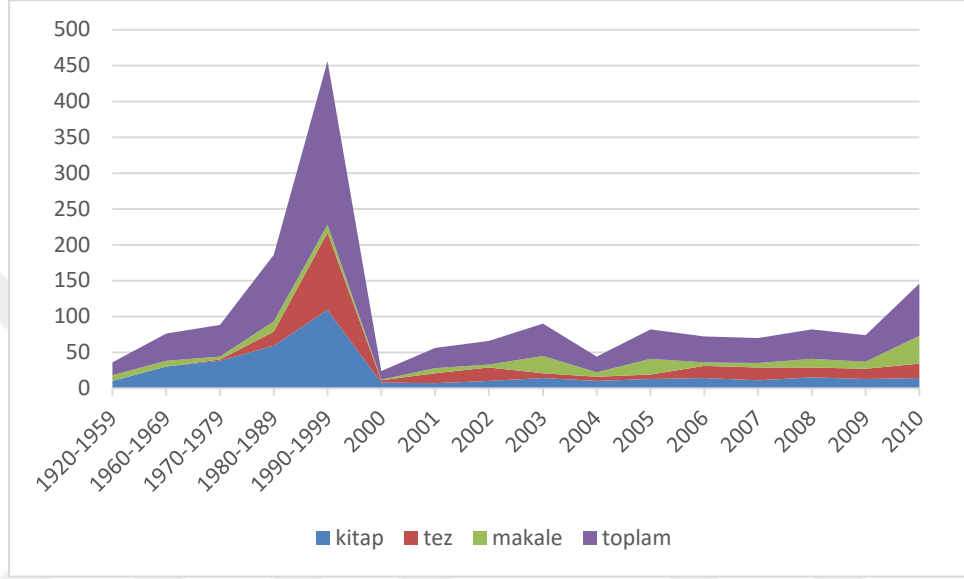
Tablo 1. İslam Ekonomisi Üzerine Bilimsel Makaleler

Yıllar	kitap	tez	makale	toplam
1920-1959	10	0	8	18
1960-1969	30	0	8	38
1970-1979	38	2	4	44
1980-1989	59	20	14	93
1990-1999	109	108	11	228
2000	8	3	1	12
2001	7	14	7	28
2002	10	19	4	33
2003	14	7	24	45
2004	10	6	6	22
2005	13	6	22	41
2006	14	17	5	36
2007	11	18	6	35
2008	15	14	12	41

2009	13	14	10	37
2010	14	20	39	73

Kaynak: Ok,R.(2018). Yüksek Lisans Tezi. Dünden Bugüne Türkiye’de İslam Ekonomisi ve Finansı Çalışmaları, KBU, 139.

Şekil 1. İslam Ekonomisi Üzerine Bilimsel Makaleler

Kaynak: Ok,R.(2018). 139

Bu rakamlarda önemin gittikçe büyüdüğü ve enflasyonun ve enflasyonu izleyen dönemlerde ise daha da arttığı (1959) gibi görülmektedir ve istikrar tedbirlerinden sonra normal gelişme eğilimi açıkça görülmektedir. Aynı eğilim tarımsal gelirleri göz ardı ettiğimiz hesaplamalarda da ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, 1950-1959 yılları arasında toplam yatırımların kamu kesimi %41 iken, 1960-1967 yılları arasında bu oran %51'e yükselmiştir. Bu durumdan hareketle, başlangıçta belirtildiği gibi saf bir ekonomik sisteme ulaşmanın zor olduğu gibi günümüzde ve yakın tarihlerde çoğu ülkenin ekonomik devrimlerinde veya gelişimlerinde karma ekonomiye evrildiği söylenebilir. (Gazetesi, 2019).

Karma ekonomik sistemin başka bir tanımını Nobel ödülü sahibi Samuelson yapmıştır. Ona göre, karma ekonomik sistem özel sektörle kamu sektörünün, piyasa ekonomisi çerçevesinde serbest karar ve tercihler ile siyasal kararların, bireyin hak ve

özgürlükleri ile sosyal sorumlulukların, bireysel refah kriterleri ile toplum refahı ölçütlerinin karıştırılarak belli bir model içinde birleştirildiği bir düzendir. Bu da demektir ki temelde sosyalist ekonomik sistem ile kapitalist ekonomik sistem arasında bir sentez oluşturmaya çalışmaktadır. Kısacası, karma ekonomik sistemde serbest piyasaların devlet müdahalesiyle birlikte var olduğu bir kaynak tahsis, ticaret ve ticaret piyasası sistemidir. (Güney, 2022)

1.3.1 Karma Ekonomik Sistemi Temelleri

İnsan hayatının küresel çapta önem kazanması, israfın göz ardı edilemeyecek boyutlara gelmesi ve sosyal dengesizliklerle birlikte kapitalizm yerine sosyalizme yönelme eğilimi, daha sonra sosyalizmde aşırı kemer sıkma, özel mülkiyet ve proje oluşturulma özgürlüğünün kısıtlanması nedeniyle birçok ülkede karma ekonomik sistem izlenmeye başlanmıştır. Karma ekonomik sistem, hem kapitalist ekonomik sistemin hem de sosyalist ekonomik sistemin arasından doğan ve üçüncü bir yol olarak görülen bir sistemdir. Kimilerine göre, hayranlık uyandıran bir sistem olarak görülmekte; kimilerine göre ise az gelişmiş sistemlerde kapitalist sistemin uygulanması zorunlu olan bir ekonomik sistemdir. (Erkan, 2022)

Daha önceki sistemlerde olduğu gibi kesin bir görüş bulunmamakla birlikte, bazı ekonomistler bu sistemde devlet ve özel mülkiyetlerin ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, silah sanayisi iyi gelir getiriyor ve devlet teşebbüslü ise, devletle sınırlandırılmalı ve özel mülkiyete var olma hakkı tanınmamalıdır. Aynı şekilde, özel sektörün var olduğu ve güçlü olduğu alanlarda devlet girişi olmamalı; tam tersine, devlet özel sektörü daha fazla kazanç elde etmesi için desteklemelidir. Bütün bunların doğru bir şekilde ilerlemesi için devlet, kanun yapıcı olarak bir sistem ve kurallar bütünü ortaya koymalıdır. Karma ekonomik sisteme yukarıda bahsedildiği gibi geçici bir ekonomik sistem denmesinin sebeplerinden birisi de budur. Devlet ve özel sektör arasında kurallar konulsa dahi, zamanla devlet gelişim ve daha fazla para akışı için özel mülkiyetlere daha fazla öncelik verecektir; bu da birçok ekonomist için kapitalist sisteme geçişin bir evresidir. Bazı ülkelerin ekonomileri yeterince gelişmediğinden kapitalist sistemi uygulayamamaktadır. Bu nedenle, karma ekonomik sistemi geçici olarak benimsemiştir. (Özşen, 2020)

Kapitalist ekonomik sistemi benimsemiş bir ülkede, devlet devlete ait işletmeleri (örneğin halk sağlığı veya eğitim sistemleri), düzenlemeleri, sübvansiyonları, tarifeleri ve vergi politikalarını kullanarak serbest piyasaları dengelemek ve kontrol altına almak için müdahale ederse karma bir ekonomi ortaya çıkabilir. Aynı şekilde, sosyalist ekonomik sistemi benimsemiş bir devlet, ekonomik faydalar elde etmek için devlet mülkiyeti kuralına istisnalar yaparsa, karma ekonomi ortaya çıkabilir.

Prof. Dr. Beşir Hamitoğlu'na göre, "Karma Ekonomi", sosyalist ve kapitalist sistemler dışında kalan, bağımsız-özerk, üçüncü bir sistem değildir. Türkiye gibi henüz yeterince gelişmemiş ve siyasal rejim olarak "Demokrasiyi" tercih eden ülkelerin kalkınmasını en iyi sağlayabilen bir sistem olduğu iddiası da oldukça keyfi ve gerçeklere uymayan bir yakıştırma. Çünkü iddiaların tersine, "Karma Ekonomi" aslında yüksek düzeyde sanayileşerek gelişmiş "Demokrasiyi" üretebilmiş Batı ülkelerinin sistemidir (1980). (Gürsoy, 2018)

Hem devlet hem özel girişimlerin var olduğu ve sadece ekonomik değil sosyolojik değişimlerle demokratikleşmenin sağlandığı Batı ülkelerinde, karma ekonomiyi mümkün kılmıştır. Karma ekonomik sistemin, farklı savlardan ve görüşlerden ayrılarak belirli amaçları bulunmaktadır. Öncelikle sosyal adaleti sağlamayı amaçlar, tıpkı sosyalist ekonomik sistemde olduğu gibi. Ancak burada bir fark söz konusudur: Emekçi istediği takdirde daha fazla çalışabilir. Bu da demektir ki seçim özgürlüğü mevcuttur. Aynı zamanda güven ve istihdam sağlamak için kısmi sosyalist özellikler göstermelidir. Ülke gelirini artırmak için vergi anlayışı da kapitalist sistemde olduğu gibi mevcuttur. Sadece vergi ile sınırlı kalmayarak, insani hakların korunması, ülke ekonomisinin devamlılığı, istihdam için gerekli şartların belirlenmesi gibi birçok konuda devlet karar almalıdır. Burada sorgulanması gereken şudur: Kanun yapıcılar bu gibi kararları nasıl almalıdır? (Peker, 2019)

Örneğin, 1800'lerin başında İngiltere'de Tahıl Kanunları, yerli tarımsal çıkarları korumak için serbest piyasaya devlet müdahalesi yaparak ithalatı sınırlamıştır. Bu yasalar, yabancı korumacı tepkileri teşvik etmiş ve yerli gıda ve işçilik maliyetlerini yükseltmiştir. Bu durum, laissez-faire ve serbest ticaret hareketinin canlanmasına olanak sağlamıştır. Ancak aynı dönemde fabrika işçilerinin suiistimalleri ve kadınlar ile çocuklar için çalışma koşullarının düzeltilmesi için devlet müdahalesi de görülmüştür.

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, İngiltere gibi birçok değişim ve reforma giden ülkede karma ekonomik sistem gereklidir. Kapitalist patronların maksimizasyoncu yaklaşımları emekçileri sömürme eğilimindedir ve bu da verimsizliğe (ülke ekonomisini olumsuz etkilemeye) yol açmaktadır. Günümüzde gelişmiş olan İngiltere gibi birçok Batı ülkesinde karma ekonomik sistem görülse de ABD gibi ciddi bir kapitalist ülkede durum farklı olabilmektedir. (Kabaş, 2023)

Tarihsel açıdan bakıldığında, karma ekonomik sistem son zamanlarda daha çok duyulmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli ekonomik krizlerin ortaya çıkmasıyla birlikte devlet müdahaleleri artmış ve küreselleşen dünyada devletler, insan haklarına ve emekçilerin çalışmalarına daha fazla değer vermeye başlamıştır.

1.3.2 Karma Ekonomik Sistemi Avantajları ve Dezavantajları

Diğer ekonomik sistemlerde olduğu gibi karma ekonomik sistemin de birçok olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki karma ekonomik sistemin, sosyalist ekonomik sistem veya kapitalist ekonomik sistem gibi kesin sınırları yoktur. Bazı sektörlerde kamu hizmetlerinin sunulduğunu görürken (özellikle sağlık ve eğitim gibi), bazı sektörlerde ise özel hizmetlerin olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu, istihdam güvencesi sağlıyor gibi görünse de, sosyalist iktisadi sistemde olduğu gibi siyasilerin tarafsız karar vermediği durumlarda yolsuzluk ve kötü yönetim ortaya çıkabilir.(Ceylan, 2019)

Karma ekonomik sistemin temellerinden biri, kısmen kapitalist bir sistemle benzerlik gösteren yapısı nedeniyle gelir adaletsizliğini düzenlemektir. Ancak bu geçici bir ekonomik sistem olarak değerlendirildiğinde, iki uçlu bir spektrum gözlenebilir:

(1) Gelir adaletsizliği düzenlenemez ve işçi sınıfı hızla artarsa kapitalist ekonomik sisteme dönüşüm yaşanır.

(2) Devlet müdahaleleri artar ve özel mülkiyet kısıtlamaları ve zorlamaları meydana gelirse sosyalist ekonomik sisteme dönüşüm yaşanır.

Bunun yanı sıra, sosyalist ekonomik sistemden farklı olarak, karma ekonomik sistemde seçim özgürlüğü bulunmaktadır, ancak bazı sektörlerde devlet tekeli

görülebilmektedir, bazı sektörlerde serbest piyasa hakim olabilir. Karma ekonomik sistemin tam bir yapıya sahip olmaması nedeniyle (bazı ekonomistler tarafından sosyalist veya kapitalist ekonomi sistemi gibi görünmemesi), bu sistemin uygulanması ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. (Bangura, 2019)

Fakat gelişmekte olan ülkelerin (refah ve teknolojik açıdan adımlar atmak isteyen gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere) ekonomilerini güçlendirmek ve hızlı büyüme elde etmek için özel yatırımları ve girişimleri desteklemek önemlidir. Karma ekonomik sistemde, bu durum özel mülkiyet sahipleri ve devlet tarafından kazanç sağlanmasını mümkün kılar. Devlet istihdam imkanları sunarak ekonomiyi canlandırabilir. Bu tür durumlar sadece yerel yatırımlarla sınırlı kalmayabilir, aynı zamanda yabancı yatırımcıları da çekmekle gerçekleşebilir. Eğer devletin kaynakları sınırlıysa, esnek kanun ve kurallarla desteklenen devletin teşvikiyle ekonomi canlandırılabilir. Türkiye'den bir örnek verebiliriz. (Hamitoğulları, 1980)

Sanayinin birçok üretim dalında kullanılan yassı çelik ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayacak tesislerde yıllık olarak 500 bin ton ham çelik ve 400 bin ton yassı çelik üretimi yapılabilir. Erdemir, 600 milyon TL kuruluş sermayesiyle kurulan bir şirkettir ve devletin %51 hissesine sahip olmasına rağmen, özel sektör statüsünde faaliyet göstermesine özel bir yasa ile izin verilmiştir. Eskişehir Basma Fabrikası ise Sümerbank tarafından 1965 yılı Haziran ayında pamuklu dokuma kumaş üretmek amacıyla kurulmuştur. Toplam maliyeti 90 milyon TL olan fabrika, yılda 24 milyon metre üretim kapasitesine sahiptir ve bölgede binin üzerinde istihdam imkanı sağlamıştır.

Bu adımlar, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) doğrultusunda atılmış olup istihdam yaratmış ve hem devlet hem de özel mülkiyet sahipleri bundan faydalanmıştır (Kaya, 2010).

Ancak, bu durumun kontrolsüz bir şekilde ilerlemesi durumunda ülke güvenliği açısından önem taşıyan alanların (toprak, silah savunması vb.) özelleştirilmesi gerekmeyeceği önemlidir. Aksi takdirde, orta sınıf oluşmayabilir ve kapitalist ekonomik sistemde karşılaşılan sonuçlarla karşılaşılabilir.

1.4 İslami Ekonomik Sistemi

1.4.1 İslami Ekonomik sistem Tanımı

İslami ekonomik sistemi tanımlamadan önce, öncelikle İslam dininden bahsetmek gerekmektedir. İslam kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir ve "huzur" ve "teslimiyet" anlamlarına gelir. İslam dininde, bir kişi kendini doğru ve iyiye yönelmek için Yüce Yaratıcıya teslim eder ve böylece huzur bulur. Dünya nüfusunun yaklaşık beşte birine denk gelen bir milyardan fazla inananı vardır. İslam ekonomisini anlamadan önce, dinin prensiplerini bilmek önemlidir. İman ve inanç öncelikli olarak gelir. Ardından, ibadetler olan namaz, oruç, zekat ve sadaka gelir ve son olarak hac ibadeti yerine getirilir. İslam, tüm öğretileri boyunca saflığı, dürüstlüğü, temizliği ve tek yaratıcıya ibadeti vurgular.

İslam ekonomisi, İslam dininden ayrılmaz bir parçadır. İslam ekonomisi kurallarını ve düzenlemelerini ilk olarak Allah'ın kutsal sözlerinin yer aldığı Kur'an-ı Kerim'den ve ardından Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözlerinden, davranışlarından ve eylemlerinden alır (Chaudhry, 2020).

İslam ekonomisi, kapitalist veya sosyalist ekonomik sistemlerde olsun, "iktisat insanı" değil, "Müslüman insan"ı ortaya çıkarmayı hedefler. İslam ekonomisinde, kişinin İslam dininin ve Yaratıcının kurallarına uygun olarak yaşayan bir birey olması istenir. Önemli olan dürüstlüğü koruyarak Yüce Yaratıcı'nın emrettiği gibi ibadetleri yerine getirerek doğru bir yaşam sürdürmektir. Kur'an'da şöyle belirtilir: "Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim böyle yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanlardır." (Münafikun Suresi 63:9)

1.4.2 İslami Ekonomik Sistem Temelleri

İslami ekonomik sistem, aslında 1400 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. İslam'ın dünya üzerinde yayılmasıyla birlikte ekonomi de İslam'ın kurallarına tabi tutulmuştur. Bu ekonomik sistem, temellerini önce Yüce Kur'an-ı Kerim'den, sonra Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerinden, dört büyük mezhebin fıkıhlarından ve son olarak icma ve kıyas yoluyla almaktadır.

İslami ekonomi sistemi, İslam'ın genel prensiplerinden hareketle kurallarını belirler. İlk olarak, piyasada bulunan her şey insanların gördüğü, duyduğu, çalıştığı ve

kazandığı her şey Allah'a aittir. İnsanların sahip olduğu her şey Allah'ın mülkiyetinden kaynaklanmaktadır. İslam'da bireyin çıkarı değil toplumun çıkarı önemlidir; kişi sadece kendi çıkarını düşünemez. Bu durum, İslam dini için de geçerlidir; toplumun çıkarları kişisel çıkarların üzerindedir. İslami ekonomik sistem, aslında bireyleri girişimciliğe teşvik etmektedir. Hz. Muhammed'in şu hadisine atıfta bulunabiliriz: "Rızkın onda dokuzu ticarettedir." (Ahmet, 2020)

Şunu belirtmek gerekir ki İslam'ın olduğu her ülkede her birey özgürce dolaşmalı, çalışmalı ve kazancını elde etmelidir. Bu özgürlük kadınlar ve erkekler arasında ayırım yapmaksızın geçerlidir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) eşi Hatice (r.a) bir iş kadınıydı. İslami ekonomik sistemde kadınlar ve erkekler arasında ayırım yapılmaz, her kadın ve erkek serbest piyasaya girebilir ve girişimlerde bulunabilir. İslam ekonomisinde önemli olan, yapılan her işin helal ve dürüst bir şekilde gerçekleştirilmesidir. İslam dini faizle çalışmaz ve haksız kazanca olumlu bakmaz. Ticarete %50'den fazlasını helal kabul etmez. İslam ekonomisinin temel amacı sosyal dengeyi korumaktır, çünkü İslam ekonomisi prensiplerini dinin öğretilerinden alır. Bu durum hadis-i şerifte şu şekilde özetlenmiştir: "Yanı başındaki komşusu açken tok olarak geceleleyen kişi (olgun) mümin değildir." Sosyal dengeyi sağlamak için bir dizi kurala ihtiyaç vardır. Bu nedenle yukarıda bahsedildiği gibi Kur'an-ı Kerim, hadis, fıkıh, icma ve kıyas gibi kaynaklarla bir sistem olan Şeriat oluşturulmuştur. Şeriat, evrensel kuralların geçerliliğine sahiptir ve spesifik olaylara göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, şeriatte hırsızlık yapanın hırsızlık sırasında kullandığı eli kesilir. Ancak bu her zaman geçerli bir uygulama değildir. 1997 yılında Türkiye'de bir haber yayımlanmıştı ve toplumu derinden etkilemişti. 10 Ağustos 1997'de üç 18 yaşından küçük çocuk, baklava çaldıkları için 6 ila 9 yıl arasında hapis cezasına çarptırılmıştı. Şeriat bu durumu daha spesifik bir şekilde incelemektedir. Hukuk sistemleri genellikle kapitalist veya sosyalist ekonomik sistemlerde büyük sorunları cezasız bırakırken, güçsüz emekçilere uygulanan kurallar sadece toplumu ayrıştırır. İslami ekonomik sistem ise her olayı ayrıntılı bir şekilde incelemekle yükümlüdür. (Kuran, 1995)

1.4.3 İslam Dininin Ortaya Çıktığı Dönem

İlk tepki gösterenler arasında Mekkeli tüccarlar bulunmaktaydı. Çünkü İslam ekonomisi, sosyal dengeyi sağlamayı amaçlıyordu ve bu durum Mekke tüccar sınıfının servet birikimine ve sömürme eylemlerine bir tehdit olarak algılandı. Bu nedenle,

İslam ekonomisi bir anlamda liberal yapıya karşı bir başkaldırıydı. İslam ekonomisinde, insanların istek ve arzularından ziyade ihtiyaçlarının karşılanması ön plandaydı. Özellikle bu durum, israfa ve lüks yaşama düşkün olan Mekkeli tüccarları endişelendiriyordu. Ancak İslam'ın yayılması ve ekonomik sistemin topluma fayda sağlamasıyla birlikte, İslam dünyasının coğrafyalara yayılması, o dönemlerde İslam ekonomisinin günümüzdeki kadar sistematik bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda şeriatın 600 yılı aşkın bir süre kullanılması ve güçlü bir toplum yapısına sahip olunması, bunu kanıtlayıcı niteliktedir.

İslami ekonomik sistemde devlet, toplum yararını gözetmekle ve serbest piyasada temel İslami prensiplere aykırı olmayacak ürünlerin varlığını denetlemekle yükümlüdür. Kapitalist ekonomik sisteme kısmi bir benzerlik göstermesine rağmen, Osmanlı'da vergiler ve savaştan elde edilen ganimetler gibi unsurlarla devlet hazinesi oluşturulmaktaydı. Devlet hazinesi, sadece topluma fayda sağlayan ve sosyal dengeyi düzenleme, toplumun güvenliğini sağlama gibi konular için kullanılmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde yaşanan reformlar, Rönesans, teknolojik gelişmeler gibi birçok etken dünya çapında değişikliklere yol açmıştır. İslam dünyasının Kur'an-ı Kerim'in ilk emri olan "Oku!" ayetini terk etmesi de bu değişimde önemli bir etkiye sahiptir. (Karadoğan, 2021)

Son yıllarda, özellikle sosyalist, kapitalist, karma, nasyonal sosyalizm gibi birçok ekonomik sistemin hem iç sorunlara hem de dış sorunlara neden olmasıyla birlikte, birçok ülke özellikle bankacılık sektörü ve devlet politikalarında İslam ekonomisini incelemeye ve bazen de uygulamaya başlamıştır. Son zamanlarda tartışmaları artan bir konu, İslami ekonomik sistem adı altında olmasa bile yakın gelecekte birçok gelişmiş ülkenin İslami ekonomiye benzer bir ekonomik sistem benimsemesidir.

1.4.4 İslami Ekonomik Sistemin Avantajları ve Dezavantajları

İslam dininin ayrılmaz bir parçası olan İslam ekonomisi, israfi ve dayatmayı kabul etmez. Mal hırsına bürünüp istifçilik yapmayı, sosyal dengeyi bozacak her türlü düşünceyi ve hareketi yasaklamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu şöyle ifade edilmiştir:

“Velîsi bulunduğunuz yetimleri evlilik çağına varıncaya kadar gözetip deneyin. Eğer onların akılcı olgunlaşmış kâr-zararı ayırt edebilecek bir duruma ulaştıklarına kanaat getirirseniz, o takdirde mallarını kendilerine hemen devredin. Büyüyecekler de

*mallarını elimizden alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan velî, yetim malına tenezzül etmesin; muhtaç olan da ihtiyaç ve emeğine uygun olarak meşrû ölçüde bir şey yesin. Mallarını kendilerine teslim ettiğinizde de yanlarında şahit bulundurun. Hesap sorucu olarak Allah yeter”.*¹

Kapitalist ekonomik sistemin aksine, İslam ekonomik sisteminde bireyler ne emeklerinin fazlasını ne de azını almalıdır. Kapitalist ekonomik sistemde işçiler sadece sömürülen boyutlara kadar gelebilirler. Ancak İslam ekonomisinin hakim olduğu ekonomilerde bu durum Kur'an-ı Kerim'in emrine göre yasaklanmıştır. (Akman, 2019)

İslam ekonomik sisteminin en olumlu özelliği, toplumda adil bir gelir dağılımının olmasıdır. Elbette çalışanlarla çalışmayanlar arasındaki fark gözetilmektedir. Ancak dikkate alınması gereken nokta, bir toplumun çok farklı tiplerde insanlara sahip olabileceğidir. İslam, ince düşünen bir din olduğu için yaşlılar, hastalar, yetimler ve öksüz çocuklar gibi birçok kişinin emek gücünden yetersiz kaldığını göz önünde bulundurur ve İslam, Yaratıcının kulları olan herkesin paylaşmasını emreder. Böylece özel mülkiyetin tek sahibi olan Allah'ın (c.c.) verdiği rızıkı sadaka ve zekat olarak dağıtmalıdır. İslam dini, bunu hem sosyal adaletin sağlanması hem de ibadet ederken son varışın yine Allah olduğunu hatırlatmak amacıyla yapar. Bu şekilde kul, ibadetini yerine getirirken aynı zamanda sosyal adaletin korunmasına da yardımcı olur. Allah-u Teala kazananlara tekrar verir. Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilir:

*“De ki: “Rabbim kullarından dilediğine rızıkı bol verir, dilediğine ise az verir. Şunu bilin ki, hayır yolunda ne harcarsanız, Allah onun yerine yenisini lütfeder. Çünkü O, rızık verenlerin en hayırlısıdır”.*²

Sosyal düzenlemelerinin yanı sıra, İslam ekonomisinin olumlu yanı sosyalist ekonomik sistemden farklı olarak özel mülkiyeti ve projelerin girişimlerine izin vermesidir. Toplumun yararına yapılan her türlü ekonomik girişim olumlu karşılanır. Ancak, kapitalist sistemden farklı olarak buradaki girişimci, yatırımcı veya özel mülkiyet sahibi, tüm mülklerin tek sahibinin Yüce Yaratıcı olduğunun farkında olmalıdır. Özel mülkiyet sadece izin verilen bir durum değil, aynı zamanda kutsal

¹ (Nisa, 6. Ayet).

² Sebe Suresi'nin 39. Ayeti

kabul edilir. İnsandan istenilen, bu dünya için çalışırken aynı zamanda Allah'a olan ibadeti unutmamaktır. *“Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol”*.³

Öncelikle kural yapıcı olan Allah'tır, sonra da Allah'ın son elçisi Hz. Muhammed'in (s.a.v) davranışları ve yönlendirmeleridir. İslam'ın yeryüzüne ilk indiği zamanlarda ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra belirli konularda fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve dört büyük mezhep oluşmuştur: Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli. İslam ekonomisinde kuralların genel geçer olduğu gibi belirli durumlarda da uygulanabileceği unutulmamalıdır. 1400 yıl boyunca, şeriatın yanı sıra icma ve kıyas uygulamaları da görülmüştür. İslami ekonomik sistemin ve İslam dininin genel prensipleriyle çelişmediği sürece, bu uygulama İslam ekonomik sisteminin sadece sistem odaklı değil insan odaklı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, İslam insan sömürsünü kesinlikle yasaklar. Çünkü bu sadece bir sömürü değil aynı zamanda bir kul hakkıdır ve bir Müslüman için en büyük günahlardan biridir. Yardım etmenin ve kul hakkı yememenin önemini Kur'an-ı Kerim şu şekilde göstermektedir: (Akman, 2019).

“Eğer sadakaları açıkça verirsiniz, işte o ne iyi! Eğer onları gizler de onları fakirlere(öyle) verirsiniz, artık bu sizin için daha hayırlıdır. Böylece (Allah,) kötülüklerinizden bir kısmını sizden örter (sadakalarınızı, kul hakkına ilişmeyen günahlarınıza kefarettir). Ve Allah, yapmakta olduklarınızdan hakkıyla haberdâr olmandır”.⁴

Kur'an'ı Kerim'de ve hadisi şeriflerde bu konu çokça işlenmiş ve altı çizilerek vurgulanmıştır:

“Üç kişi vardır ki kıyamet günü ben onların düşmanı olacağım. Bir şey verip hiledede bulunan, hür bir kişiyi satarak değerini yiyen, bir işçi tutup ücretini ödemeyen kimseler”.⁵

³ Câmiu's-Sagîr, II/12, Hadis No:1201

⁴ (Bakara, 271).

⁵ (İbn Mace, II', 814)

“İşçinin hakkını alınının teri kurumadan veriniz.' derken de aynı noktaya işaret etmiştir”.⁶

“Göge gelince, Allah onu yükseltti, kâinattaki mükemmel ahengi sağlayan ölçü ve dengeyi koydu. Ta ki siz de bundan ders ve örnek alıp ölçüyü aşmayasınız! Öyleyse tarttıklarınızı adâletle dosdoğru tartın ve hiçbir zaman ölçüyü eksik tutmayın!”⁷

Kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemler açısından İslam ekonomik sisteminin olumsuz taraflarını sıralamak istersek:

Kapitalist ekonomik sistemin perspektifinden bakıldığında, İslam ekonomik sisteminde tüketim özgürlüğü sınırlı olduğu için israftan kaçınılır, faiz özgürlüğü yoktur ve tekellilik bulunmaz. Kişisel çıkarıcılık sınırlıdır ve ahlaki değerler piyasayı etkiler. İsrâf yasağı vardır ve piyasada spekülasyon yoktur.

Sosyalist ekonomik sistemin perspektifinden bakarsak, serbest piyasada girişimcilik serbesttir ve fiyatların belirlenmesi serbesttir (helal ve dürüstlük çerçevesinde). Hükümetin sınırları vardır ve özel mülkiyet özgürlüğü serbesttir. Bireyler dış ticaret yapabilir. Herkes kazandığını alır, ihtiyacına göre değil.

Bütün bunları aşağıdaki tabloda özetleyebiliriz.

Hükümetin sınırları vardır ve özel mülkiyet özgürlüğü serbesttir.

Tablo 2. İslam Ekonomisi Araştırmacıları Sınıflaması

ARAŞTIRMACILAR	ÇALIŞMA ALANLARI	METODOLOJİLERİ
ULEMA	İlk kaynaklara dayanan İslamın ekonomik öğretileri	İslamın konusunu yeniden ifadelendirme (Hukuki lisanla)
MODERNİSTLER	İlk kaynakları yeniden yorumlama	Teorik değil kavramsal yaklaşım (Hukuki lisanla)
EKONOMİSTLER (Batı Eğitimi Almış)	İslamın ekonomik öğretilerine dayanarak ekonomik analiz	Teorik değil kavramsal yaklaşım (Ekonomik lisanla)

Kaynak: Han, 1988, 56-57.

⁶ (İbn Mace, II, 817)

⁷ (Rahman Suresi, 7-9)

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ: İSLAMDA EKONOMİK POLİTİKA

2.1 Sosyal Dengenin Sağlanması

İslam ekonomi sisteminde sosyal dengeyi sağlamak için belli zorunlu ve isteğe bağlı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar, inananlar için hem ibadet niteliği taşır hem de toplumun sosyal dengesini sağlamaya yardımcı olan güzel kurallar bütünüdür. Bu uygulamalardan biri farz olan zekattır. Zekat, dinen zenginlik ölçüsü kabul edilen miktarda (nisap) mala sahip olan kişilerin Allah'ın rızası için belirli kişilere vermesi gereken belirli bir miktarı ifade eder. Zekatın farz olması için şartlar şunlardır: malın nisaba ulaşması, üreme yeteneğine sahip olması, üzerinden bir yıl geçmiş olması, bir yıllık borç ve temel ihtiyaçlardan fazla olması. Nisap, zekata tabi olmak için temel alınan zenginlik ölçüsüdür. Bu ölçü, altında 20 miskal (80.18 gr) altın, 5 deve, 30 sığırdı ve 40 koyun ve keçidedir. Kur'an-ı Kerim'de bu konu şöyle ifade edilmiştir: (Akbaş, 2019).

*“Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin. Kendiniz için önceden her ne iyilik yaparsanız, mükâfatını Allah'ın yanında bulacaksınız. Çünkü Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.”*⁸

Farz olan zekatın yanı sıra verilmesi sünnet ve çokça sevap olan sadaka ve fitre bulunmaktadır. Sadaka insanların her zaman yapabileceği bir yardımdır.

*“Vereceğiniz sadakalar, öncelikle kendilerini Allah yoluna adayan, bu sebeple yeryüzünde maişet için dolaşma imkânı bulamayan fakirler içindir. İffet ve hayaları sebebiyle halktan bir talepte bulunmadıklarından câhiller onları zengin zanneder. Sen ise onları sîmâlarından tanırsın. Hele yüz­süz­lük edip de insanlardan ısrarla bir şey istemezler. İyilik olarak her ne verirseniz, Allah onu elbette bilir.”*⁹

⁸ (Bakara, 110).

⁹ Bakara 273.

Sadaka vermek, iktisadi açıdan sadece sosyal dengeyi sağlama ve toplumsal yardımlaşma çemberi oluşturma amacını taşımakla kalmaz, aynı zamanda para dolaşımını da hızlandırır. İslam iktisadında servet birikimi, kişisel çıkar veya maksimizasyoncu bir yaklaşımın söz konusu olmadığı bilinmelidir.

“Allah, malı artırdığı sanılan faize bereket vermez ve onu eksilte eksilte sonunda mahveder. Buna karşılık malı eksilttiği sanılan zekât ve sadakaları bereketlendirir. Allah, nankörlükte ve günahta ısrarlı olanların hiçbirini sevmez.”¹⁰

Diğer bir konu ise fitredir. Zekât gibi bir uygulama olan fitre, zekâtın aksine farz değil vaciptir. Halk arasında fitre diye bilinen fitir sadakası, insan olarak yaratılmanın ve Ramazan orucunu tutup bayrama ulaşmanın bir şükürü olarak kabul edilir ve dinen zengin olan fertlerin Ramazan ayının sonuna yetişen kişilere vermesi gereken vacip bir sadakadır. Buradan anlaşılmaktadır ki sosyal dengeyi sağlama sorumluluğu sadece devlet tarafından değil, toplumun her bireyi tarafından yerine getirilmelidir. Bu bir sorumluluktur. Ancak sosyal dengenin sağlanması yalnızca bu uygulamalarla sınırlı değildir. İslam dini her türlü yardımlaşmayı teşvik eder ve hatta ödüllendirir.

Sosyal denge, dini kurumların toplum üyelerine yüklediği sorumlulukların yanı sıra devlet hazinesi olan Beytülmal aracılığıyla da sağlanır. Zekât birebir olarak verilebildiği gibi Beytülmal aracılığıyla da verilebilir. Hz. Muhammed ve halifeleri döneminde zekât Beytülmal'a verilebilmekteydi. Böylece devlet, ihtiyaç sahiplerine adaletli bir şekilde gerekli destekleri sağlayabilirdi. Hz. Osman döneminde ise zekât malları, görünür ve görünmez mallar olarak ikiye ayrılmıştır. Görünür mallara düşen zekât, memurlar tarafından hesaplanırken, gizli malların zekâtı kişinin inisiyatifine bırakılmıştır.

İslam iktisadı, sosyal dengeyi koruma ve sağlama önceliğine sahiptir. Sosyal dengeyi sağlarken insan duyguları ve değerleri çerçevesinde yapılmasını uygun görmektedir.

¹⁰ (Bakara, 274)

2.1.1 Ekonomik özgürlüğün güçlendirilmesi

İslam iktisadi sistemde ekonomik özgürlük kapitalist sistemdeki kadar serbest veya sosyalist ekonomik sistemdeki kadar katı değildir. Tam tersine toplum yararına olacak her iş ve davranış güzel karşılanmaktadır. Ekonomik özgürlüğün güçlendirilmesi de bu çerçeve ve kurallar içerisinde yapılmalıdır.

Ekonomik özgürlüğün güçlendirilmesini anlamak için öncelikle ekonomik özgürlüğün ne olduğunu incelememiz gerekmektedir. Ekonomik özgürlük, her insanın kendi emeğini ve mülkiyetini kontrol etme temel hakkıdır. Ekonomik olarak özgür bir toplumda bireyler istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta özgürdürler. Ekonomik olarak özgür toplumlarda hükümetler emeğin, sermayenin ve malların serbestçe hareket etmesine izin verir ve özgürlüğün kendisini korumak ve sürdürmek için gerekli olan kapsamın ötesinde zorlama veya özgürlük kısıtlamasından kaçınırlar. İslam'da kadın veya erkek fark etmeksizin herkes ekonomik özgürlüğe sahiptir. Her fert helal ve dürüst yoldan parasını kazanmalı, geçimini sağlamalı ve Allah yolunda ibadet edip onun yolunda harcamalıdır. (Karakuş, 2019)

*De ki: "Çalışın, yapın. Yaptıklarınızı Allah da, Resûlü de, mü'minler de göreceklerdir. Sonra gaybı da, görülen âlemi de bilen Allah'ın huzuruna döndürüleceksiniz. O da size bütün yapmakta olduğunuz şeyleri haber verecektir."*¹¹

Görüldüğü üzere, İslam iktisadi sisteminde ekonomik özgürlük ilahi sözlerle de desteklenmektedir. "Rızkın onda dokuzu ticarettedir." hadisiyle İslam dünyasında her ticaret, başta olmak üzere helal olan her işe girmek gerektiği vurgulanmaktadır. Ticaret çok eski zamanlardan beri var olan bir faaliyet olduğundan, o dönemin en yaygın mesleği olan tüccarlık en karlı iş olarak kabul edilirdi. Hatta kadınlar da ticaretle uğraşır ve ekonomik özgürlüğe sahip olurlardı. Zamanın değişmesiyle birlikte farklı alanlar ve iş meslekleri ortaya çıkmış ve bazı meslekler kaybolmuştur. Örneğin, Hz. Muhammed zamanında kadınlar sütannelik yaparak ekonomik özgürlüğe sahipti. Şu anda ise birçok kadın öğretmen, hemşire, doktor ve hatta iş kadını olarak faaliyet göstermektedir. İktisadi İslam devletleri, bireyin cinsiyeti fark etmeksizin bu konuda uygun bir ortam sağlamaktadır. (Şencal, 2021)

¹¹ (Tevbe,105)

2.1.2 İslami Ekonomik Sistemi

Bu ve bu tür ekonomik özgürlüklerin güçlendirilmesinde İslami ekonomik sistemini uzun asırlardır kullanan Osmanlı İmparatorluğuna bakmakta fayda vardır. Osmanlı İmparatorluğunda ticaret, ister iç ister dış ticaret olsun, önemli bir gelir kaynağı idi. 15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı padişahına verilen bir öğütte tüccarın teşvik edilmesinden, korunmasından ve bu ticaret sayesinde ülkede refah ve ucuzluğun sağlanacağından bahsedilmektedir .

İktisadi ekonomi sisteminin serbest piyasa sistemine kısmi olarak benzerlik gösterdiğinden bahsedilmişti. Serbest piyasa ortamında olduğu gibi İslam ekonomik sisteminde de bireyler ticaret yapma konusunda özgürdür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde tüccarlar, yerel ekonominin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Herhangi bir faaliyet yerel esnafı, küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri ve dolayısıyla diğer sektörleri de etkilemektedir. Osmanlı İmparatorluğu ve öncesindeki İslami medeniyetlerde, tüccarları ve yerel esnafı korumanın yanı sıra denetlemek de gerekmektedir.

Bu kontrol ve koruma sadece tüccarlarla sınırlı kalmamış, zanaatkârlar ve diğer meslek grupları da bu kapsamda yer almıştır. Osmanlı döneminde devletin halkı daha iyi anlaması ve ihtiyaçlarını gidermesi için loncalar gibi bir topluluk bulunmaktaydı. Loncalar, günümüzdeki Esnaf ve Sanatkârlar Odası'na benzer bir yapıya sahipti ve ekonomik, mesleki, kültürel ve sosyal faaliyetleri düzenlemekte ve devletin piyasa kontrolünü kolaylaştırmaktaydı. Ayrıca, düzenli denetlemeler yapılır ve esnafın ve ekonomik geçimini sağlayan diğer bireylerin piyasada durumu incelenirdi.

Daha geriye gittiğimizde, Hz. Muhammed döneminde de ekonomik özgürlüğün güçlendirildiğini görebiliriz. İlk vahiylerin gelmesiyle birlikte kolay yoldan para kazanma yasaklanmış ve insanlar çalışmaya teşvik edilmiştir. Hz. Muhammed'in öğretileriyle, inananlar ve tüm insanlar çalışmaya davet edilmiştir.. (Çoban, 2020)

2.1.3 Servet Dağılımının Düzenlenmesi

İslami ekonomik sistemde zekât, sadaka, fitır sadakası gibi birçok kavram zenginleri yoksul kesimlere karşı sorumlu tutmaktadır. Aynı şekilde Beytülmal'da biriken ve toplanan sadakalar, vergiler ve elde edilen her gelir kamuya ve ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak kullanılır. Kapitalist sistemde sadece çalıştığın kadarını

alırsın, çalışmayan veya çalışmayan kesim servet dağılımından yararlanamaz; yetim çocuklar, yaşlı insanlar, engelli fertler gibi. Bilimsel sosyalist sistemde ise her servet devlette toplanır ve daha sonra halka dağıtılır. Ancak İslam ekonomik sistemi bu iki sistemden farklıdır. Öncelikle herkes çalıştığı kadarını alır; çalışmayan yoksul fertlere karşı sosyal adaleti sağlamak ve ibadeti yerine getirmek için zenginler sorumlu tutulur. Benzer şekilde devlet de kurumları aracılığıyla servet dağılımını gözetir. Buna ek olarak, vakıflar ve gizlice yapılan yardımlar da teşvik edilmektedir. (Ejder, 2022)

İslam iktisadi ekonomisi, fertçi değil toplumcu bir iktisadi sistemdir. Kişisel çıkar ve refahın önüne toplumun çıkarlarını ve toplumsal refahı koyar. Çünkü bütün mülkiyetlerin tek sahibi Allah'tır ve iktisadi araçlardan elde edilen her şey Allah yolunda harcanmalıdır.

Kapitalist ekonomik sistemde kişisel refah ve çıkar önceliklidir, bu nedenle istifçilik görülür. Servet birikimi yapmak serbesttir. Bununla birlikte, sosyalist ekonomik sistemde mülkiyet hakkı sınırlıdır. Ancak İslami ekonomik sistemde sınırlama yoktur; istifçiliğe karşı önlemler vardır. İslam ekonomisinde ne aşırı sıkıntı çekme ne de savurganlık yapma prensibi geçerlidir. Zekât gibi gerekli ibadetleri yerine getiren, toplumu ve kardeşini düşünen bir toplumda istifçilik olmamalıdır. (Tekin, 2021)

2.1.4 Ekonomik Kaynakların İstihdamı

Temelde dört ekonomik kaynak bulunmasına rağmen zamanla yaşanan gelişmeler, beşeri başarılar ve yeni alanların doğmasıyla ekonomik kaynakların sayısı artmış ve her geçen gün artmaktadır. Bu kaynakların istihdam edilmesinde ilk kriter İslam ahlakına ve kurallarına uyması ve topluma yararlı olmasıdır. (Güllü, 2021) Her şeyden önce söylemek gerekir ki istihdam edilen ekonomik kaynakta, istihdam edilen her işçinin hakkı asla yenmemeli ve her zaman zamanında verilmelidir.

“Allah Teâlâ, çalıştırdığı işçiden azami verim aldığı halde, onun ücretini tam ödemeyenin öteki hayatta hasmı olacaktır!”¹²

¹² (Buhârî, İcâre, 10)

Ekonomik kaynaklar istihdam edilirken hiçbir fert ayrımcılığa uğramaz. Zira İslami ekonomik sistem helal yapılan her türlü işi teşvik etmektedir. Ekonomik kaynağı istihdam etmeden önce niçin, neden, kim için, ne zaman kullanılacağı ve üretileceği sorgulanmalıdır. Fazla üretim israfa veya ihtiyaçtan fazlasına tüketim sağlayacağından, üretim aşamasında kararların doğru alınması esastır. Ekonomik özgürlüğün teşviki ve güçlendirilmesi ekonomik kaynakların istihdamını arttıracak ve de piyasayı canlandıracaktır. Böylelikle çalışkan bir toplum doğacaktır. (İnal, 2019)

Ekonomik kaynaklardan en basiti olan doğal kaynaklara değinelim. Sadece daha fazla kazanmak için satılamayacak kadar gereğinden fazla balık tutmak, gereğinden fazla mamul çıkarmak gibi birçok uygulama görmekteyiz. Bu durum israfı açmaktadır. Bunu engellemek ve sadece gerekli olanın elde edilmesi gözetilmelidir.

Diğer bir konu ise gelişmekte olan dünyada yeni istihdam alanlarını takip etmektir. İslam ekonomi sisteminde topluma yararlı olacak her alanda proje oluşturmak serbesttir. Örneğin Osmanlı Döneminde veya Hz. Muhammed döneminde en çok istihdam edilen ve kar edilen alanlar ticaret ve zanaat iken günümüzde sanayi ve teknoloji alanlarıdır. Bunların kuralları ve yapıları icma yöntemi ile belirlenmeli ve İslam ekonomisinin uygulandığı her ülkede teşvik edilmelidir. Fakat günümüzde İslami ekonomik sisteminin uygulandığı belli başlı ülkeler bulunmaktadır. (Ozbay, 2020) İç ve dış ticaretin küreselleşme ve gelişmelerle yoğunlaşan bu dönemde ekonomik kaynakların istihdamı da üzerinde uzunca durulması gereken bir konudur.

2.1.5 Devletin maddi gücünün elde edilmesi

Kapitalist sistemde vergilerle veya belli başlı alanlarda faaliyet göstererek gelir eden devlet, sosyalist ekonomik sistemde bütün kontrollü eline alarak ve vatandaşlarına dağıtarak maddi gücünü elde etmekteydi. İslami ekonomik sisteminde devletin kendi maddi gücünü elde etmesi de kapitalist ekonomik sisteme benzerdir. Günümüzde devlet hazinesi olarak da adlandırabileceğimiz Beytülmal devlet hazinesinde bulunan tüm somut varlıklara sahiptir. Tarihsel açıdan bakıldığında Beytülmal, Hz. Muhammed dönemine kadar uzanmaktadır. Kelime anlamı “mal evi” dir. (Özkan, 2022)

Hz. Muhammed'in vefatından sonra devlet hazinesinin üç önemli kaynağı görülmektedir: fey, ganimet ve zekattır. Tabii ki savaşların yoğun olduğu zamanlarda

savaş sonunda elde edilen ganimetler de devlet hazinesine gitmekteydi. Günümüzde savaşlardan ganimet elde etmek söz konusu değildir. Ancak fey, yani gayri Müslimlerden alınan haraç, cizye, ticari mal vergisi (uşûr) veya Müslümanlardan alınan vergi, zekat gibi gelirlerle devlet hazinesi geliri oluşturulmuştu. Aynı uygulama daha sonraki Müslüman toplum ve devletlerinde de görülmüştür. Şu anda günümüzde ise kendilerini İslami cumhuriyet veya İslami kurallarla yöneten az sayıda Müslüman ülkesi bulunmaktadır. (Gürel, 2018)

Hz. Muhammed döneminde devletin gelirleri iki türlüydü: gayrimüslimlerden alınan vergiler ve Müslümanlardan alınan gelirler. Müslümanlardan gelen gelirler sırasıyla zekât, öşür, rikazın humusu ve sahibi bulunmayan mallardan oluşuyordu. Gayrimüslimlerden alınan ganimetlerin beşte biri ise cizye vergisi olarak alınıyordu. Bunun yanı sıra Beytülmal intikal eden mallar, nakdi veya bazen zirai ürünler, inek, koyun gibi hayvanlar gibi aynı olarak toplanabiliyordu. Beytülmalden elde edilen tüm gelirler öncelikle sosyal adaleti sağlamak için ihtiyaç sahiplerine dağıtılıyor, kalan kısım ise kamu yararına kullanılıyordu.

Aynı şekilde Osmanlı devletinde de dine bağlı gelirler gözetilmiştir. Osmanlı dönemindeki tek fark dini uygulamaların yanı sıra örfi uygulamaların da konulmasıydı. Tabii ki de bu uygulamalar İslami kurallar çerçevesi içerisinde olmalıydı. (Karpat, 2022)

Genel olarak vergiler şu şekildedir:

Zekat: Kişinin sahip olduğu fazla maldan en az kırkta birini fakirlere vermesidir.

Öşür (darîbetü'l-öşr): Müslümanların ellerindeki arazinin mahsulünden alınan devlet hissesidir.

Haraç (darîbetü'l-harâc): İşgal edilen ülkelerde Müslüman olmayanlara bırakılan topraklardan alınan devlet hissesidir. Cizye: Müslüman olmayanlardan alınan vergidir ve kelime anlamı "ceza"dır. Ancak günümüzde toprak sahipliği gibi durumlar Osmanlı Devleti veya Hz. Muhammed döneminde olduğu gibi değildir. Gelişen dünyaya uygun kurallar getirilmesi önemlidir. (Abdulahkimoğulları, 2019) Bu nedenle, devletin en çok gelir getiren vergisi olan zekat uygulamasının devam etmesi önemlidir. Bana göre, cizye ve haraç vergileri günümüzde gayrimüslümler tarafından yönetilen ticaret,

ithalat, ihracat gibi her alandaki şirket ve kuruluşlardan, aynı şekilde Müslüman oldukları için Müslümanlardan da öşür vergisi alınabilir.

2.2. Para Toplamının Yasak Olduğu Yollar

2.2.1 Tefecilik

İslami ekonomik sistemi, her işin en güzel ve dürüst şekilde yapılmasını emreden İslam kurallarının bir parçasıdır. Kul hakkını ihlal etmek, en büyük günahlardan biri olarak kabul edilir. İslam dini, kul hakkına neden olacak her türlü eylemden uzak durulmasını emreder. Kul hakkı sadece bireylere karşı işlenen bir suç değildir, aynı zamanda toplumun geneline karşı işlenen bir suçtur. (Baytaz, 2020)

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”¹³

Tefecilik (riba), tamamen yasak bir para kazanma yöntemidir. Haksız bir şekilde elde edilen para üzerine faiz eklenerek kazanç elde etme yöntemidir. İslam dini ve ekonomik sistemi açısından kesinlikle kabul edilemez. Borç alan kişi, zamanında ödeyemediği borcunun faizle birlikte katlanarak artması sonucunda maddi ve manevi olarak zarar görür. İslami ekonomik sistem, toplumun refahı ve birlikteliği üzerine odaklanırken böyle bir sistemin varlığını kabul etmez. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Ceza Kanunu'na göre, kazanç amacıyla başkasına faizli borç veren kişi suç işlemiş sayılmaktadır (TCK 241-1). Kur'an-ı Kerim'de riba olarak ifade edilen faiz, haksız kazanç elde etmek için başkalarının sıkıntısından yararlanmaya dayanan bir kavramdır. Bu durum, insan eşitsizliğine ve İslam'ın en önemli kuralının ihlaline yol açar.

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek he ne zekat verirsiniz işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.”¹⁴

¹³ (Nisa, 4/58.)

¹⁴ (Rum Suresi, 30:39)

2.2.2 Kumar

Haksız kazançlardan olan ve İslam'ın kesinlikle yasakladığı bir diğer ol ise kumardır (maysir). Tamamen bir insanın kazanması ve diğer insanın kaybetmesi ile sonuçlanan ve sonrasında da çok farklı boyutlara ulaşan kumar oldukça çirkin bir yoldur. Sonunda bağımlılığa kadar uzanan bu uygulama kesinlikle İslam ekonomisi ile uyusmamaktadır.

Kumar her ülkede görülmüş ve geçmişten günümüze kadar farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Hem bağımlılık gibi insani değerlere zarar veren etkisinin olması hem de topluma olan zararından dolayı kesinlikle yasak olan bir kazanç yoludur. Yapısı nedeni ile kumar, insanları borca batma, ribaya düşme, yalan söyleme gibi birçok yasaklanmış yollar sapmasında sebep olur. Dünya sağlık örgütüne göre yetişkinler arasındaki kumar oynama bozukluğunun yaygınlığı yüzde 0.1 ile yüzde 5.8 arasında değişmektedir. Yılda yaklaşık 350 milyon kişi problemlili kumar oynama davranışı sergilemektedir. Kumar ile kazanılan kazanç kesinlikle helal değildir. (Alaggio, 2022)

“Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından büyüktür”¹⁵

2.2.3 Ekonomik Müstehcenlik

Ekonomik olarak ayıplı her türlü ekonomik yaklaşım olarak açıklanabilir. İslami ekonomik sisteminde dürüstlük ilkesi çok önemlidir. Alınan mal veya hizmetin vaat edilenden değersiz ve farklı olması iktisadi ekonomik sistemde kesinlikle görülmemesi gereken bir uygulamadır. (Öztürk, 2021) Bu tarz uygulama sonucunda satın alan taraf tamamen haksızlığa uğrar. Bu işlemi yapan taraf ise haksız bir kazanç elde etmiş olur. Yapılan bu iş sonucunda barış ve huzur bozulur. İslam ekonomi sisteminde bu tür uygulamaların toplum düzeni bozulacağından uygulamaları tamamen yasaklanmıştır.

¹⁵ (Bakara, 2/219)

2.2.4 Satışta dolandırıcılık

Diğer yasaklı uygulamalar gibi satışta ticaret yaparken bir malı veya hizmeti olmadığı gibi göstererek, vaat ettiği mal ve hizmeti vermeyerek, hileye başvurarak ve diğer tarafı kandırarak haksız kazanç edinmek tamamen yasaklanmış bir kazanç yöntemidir. Hz. Peygamber, “Bizi aldatan bizden değildir” demiştir¹⁶. İslam ekonomisi ve hukuk sisteminde hileye mâruz kalan tarafa tanınan akdi feshetme veya uğradığı zararın tazminini isteme gibi haklar verilmiştir Nitekim hileye başvurmak suretiyle karşı tarafı aldatan kişinin ta‘zîr cezasıyla cezalandırılacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Bu cezayı da İslam Devleti uygulamadır. (Duman B. , 2020)

2.2.5 Tekel

Kapitalist ekonomik sistemde tekelleşme, bir fırsat olarak görülse de İslam ekonomik sisteminde kesinlikle yasaklanmış olan haksız bir kazanç yöntemidir. Tekelleşme terimi, bir malın veya hizmetin sadece bir kuruluşun kontrolünde olması anlamına gelir. Bu durum kaynak israfına, üretimin azalmasına ve tüketicinin sömürülmesine yol açar. Bu sonuçlar, İslam ekonomisi sisteminin prensiplerine uymamaktadır. Tekelleşme sonucunda fahiş fiyatlar dayatılarak haksız kazanç elde edilir.

Kişisel çıkarın toplumsal kazancın önüne geçtiği serbest piyasa koşulları, İslami ekonomik sistemde kabul edilemez. Tekelci bir piyasada ekonomik özgürlükten bahsetmek mümkün değildir ve piyasaya giriş yapmak oldukça zorlaşır. Oysa İslami iktisadi sistemde projelerin oluşturulmasına destek verilir.

Her türlü iyi ve hayırlı girişim teşvik edilir. Ancak tekelleşme bir piyasa, girişimleri engeller. Diğer bir konu ise talep edilen malların tek bir elden sunulması durumunda tüketicinin buna mecbur kalması ve sömürülmesidir. Bu da dürüst olmayan bir kazanç, yani haksız bir çıkara zemin hazırlar.(Standage-Beier, 2019)

*“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”*¹⁷

2.2.6 Fiyatlandırma

Bir ekonomik sistemin en önemli dinamiklerinden birisi de mutlaka fiyatlandırma. Bir malın veya hizmetin değerini tam vermek, İslami ekonomik sistemde çok önemli bir yere sahiptir. Dayanışma güdüsü ile işleyen bu çarkta fiyatları belirleme, fiyatlarda artma ve azalma da dayanışmayı sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. İslam ülkelerinde fiyat ve kalite denetimi narh sistemiyle gerçekleştirilmiştir. Asıl istenen monopol (tekelci) yapıların oluşmadığı bir piyasada fiyatların serbestçe oluşmasıdır. Narh sistemi ilk olarak halifelik döneminde ortaya çıkmıştır. Asıl amaç satıcının bir mala veya hizmete yüklenen değer, kendi değerinden fazla olmasını önlemektir. Kısacası bir malın tavan ve taban değerini bir standarda oturtmaktır. Fiyatların artması ve azalması piyasanın şekillenmesine göre ilerlemektedir. Tekelcilik ve karaborsaya düşme ihtimali olmadığı sürece piyasa serbesttir. Zaten İslami iktisadi sistemin prensipleri ile yapılan her işte tekelcilik ve karaborsa söz konusu olamaz. Eğer böyle bir durum söz konusu değil ise ayet ve hadislere bakıldığında Müslümanların piyasaya müdahalesinin dini açıdan uygun olmayacağı açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

Tüketiciye sunulan fiyatın kendi değerinden fazla olması birçok haksız kazancı içermektedir; dolandırıcılık gibi satış uygulamaları ve ekonomide ahlaka aykırı davranışlar gibi. İslam iktisadi sistemine göre faaliyet gösteren piyasalarda çalışma, sadece bu dünya için değil, ahiret için yapılmaktadır. Allah'ın her şeyi gördüğüne dair duyulan korku ve saygı, rekabeti dürüst hale getirecektir.

¹⁷ Bakara 188

1.2 İslam Ekonomik Sisteminin İlkeleri

2.3.1 Ekonomik Özgürlük

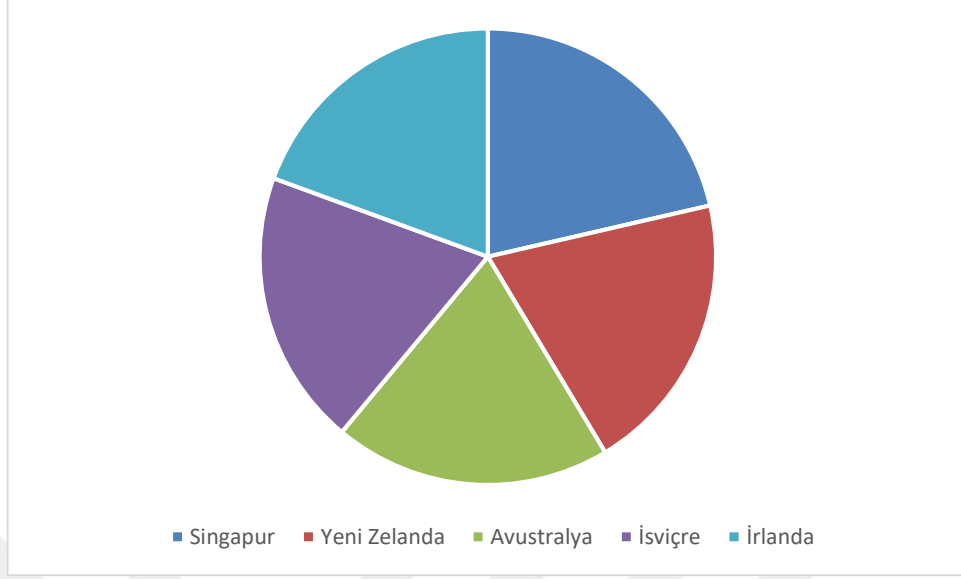
İslami ekonomik sisteminde, kadın veya erkek fark etmeksizin her birey projeler oluşturabilir ve piyasaya katılabilir. Yüce Yaratıcı, dürüst ve namuslu bir şekilde yapılan her tür kazançlı işi teşvik etmektedir. Ekonomik özgürlük, bireyin ekonomik kaynakları oluşturma veya mevcut kaynaklardan yararlanma yeteneği olarak tanımlanır. Bu kapsamda yatırım özgürlüğü, iş yapma özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları ve ticari özgürlük gibi birçok özgürlük sayılabilir. Ancak birey, özgürlük hakkını elde ederken belirli kurallara dikkat etmelidir. İslami ekonomik sisteme diğer sistemlerden farklı olarak ahlaki ve dini değerler önemli bir yer tutar. Her işin öncelikle topluma ve ardından bireye fayda sağlaması gerekmektedir. Açgözlülük ve israf kabul edilemezdir. Dolandırıcılık, ekonomik hile, faiz, tekelcilik gibi haksız kazanç yollarından kaçınılmalıdır. (Biol, 2020). Devlet ekonomik özgürlüğün güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Çünkü bu sayede ekonomik kaynaklar istihdam edilebilir, ülkenin işsizliği azalabilir, toplum dayanışması sağlanabilir ve çark düzenli bir şekilde işlemeye başlar. Gerekli denetim ve kontrol altında elde edilen özgürlük sayede fert hem bu dünya hem de diğer dünya için gerekli çabayı göstermiş olur. Günümüzde tüm dünya ülkelerine bakıldığında ekonomik özgürlükte en özgür ülkeler sırası ile Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ekonomik Özgürlükte En Özgür Ülkeler

Singapur	89.7
Yeni Zelanda	83.9
Avustralya	82.4
İsviçre	81.9
İrlanda	81.4

Kaynak: Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom

Şekil 2. Ekonomik Özgürlükte Dünya Ülkeleri

Kaynak: Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom

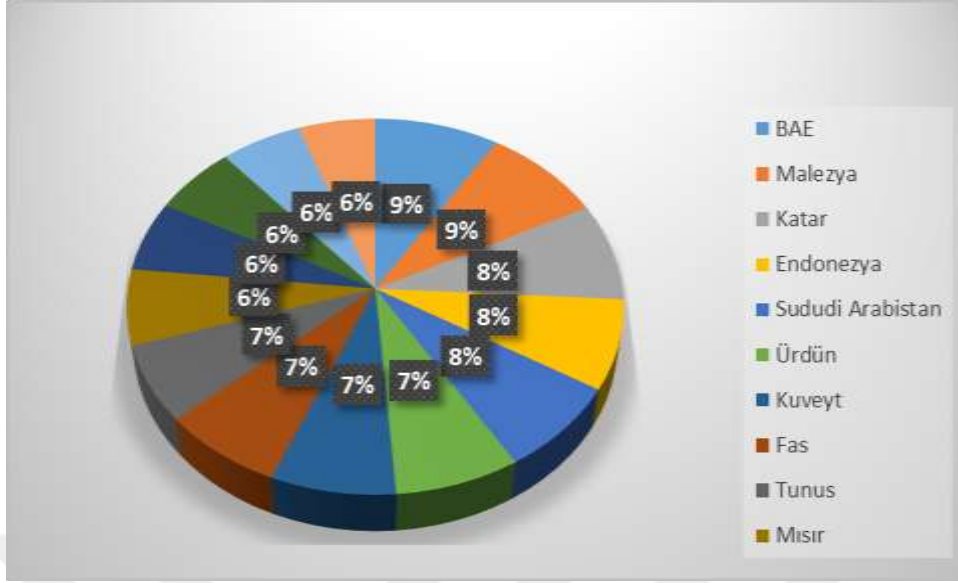
Müslüman yoğunluğunun olduğu devletlere bakıldığında ise ekonomik özgürlük şu şekilde verilmektedir;

Tablo 4 . Ekonomik Özgürlüğü Olan Ülkeler

BAE	76.09
Malezya	74.04
Katar	72
Endonezya	66.09
Sudi Arabistan	66
Ürdün	64.06
Kuveyt	64.01
Fas	63.03
Tunus	56.6
Mısır	55.7
Pakistan	51.7
Lübnan	51.4
Cezayir	49.7
İran	47.2

Kaynak: Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom

Şekil 3. Ekonomik Özgürlüğü Olan Ülkeler

Kaynak: Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom

Tablo 5. Ekonomik Özgürlük Endeksine Göre Ülkelerin Sıralaması

Ülke	Genel Sıra	Skor
Brezilya	150	51.9
Rusya	98	58.9
Hindistan	129	55.2
Çin	100	58,4
Türkiye	68	64,6

Kaynak: Heritage Foundation, 2019 Index of Economic Freedom

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere, Müslüman yoğunluğunun fazla olduğu ülkelerde ekonomik özgürlük tamamıyla sağlanmamış ve ülkeler arasında oldukça fazla bir fark görülmektedir. Oysaki iktisadi ekonomik sistemde herkesin kendi özgürlüğünü belli şartlar ve kontrol altında kurması esastır.

2.3.2. Bir ölçülülük ve ölçülülük yaklaşımı benimsemek

İslam dininde her şeyin bir ölçüsü ve sınırı vardır. Bu yaklaşım hem sosyal adaleti sağlama hem de israfı önlemek içindir. İnsanlar arasındaki açgözlülüğü engelleme ve kardeşliği yayıp paylaşmak esastır.

Ölçülülüğün önemi, İslami ekonomik sistemin en önemli kural yapıcısı Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: *“Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu”* ¹⁸

Ölçülü bir yaklaşımı benimsemek ve ölçülü bir hayat tarzı sürmek bir inanan Müslümanın hayat felsefesi olmalıdır. Aşırılığa kaçmak israfa sebep olur. İnsanın egosunu kabartır ve kibre sebebiyet verir. Bunların hepsi İslam dininin men ettiği tutumlardır ve fazlasına sahip olmak (mal) bu kötü tutumların doğmasına sebep olur.

“Ey Adem oğulları! Her secde ettiğinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.” ¹⁹

Ölçülülüğü belirleyemem sonucunda servet birikimi de söz konusu olur. Bu da cimriliğe ve paraya verilen önemin gerçek amaç olan Allah'a ibadetin önüne geçer. Para dolaşımını zedeler ve sosyal adaleti sekteye uğratar. Bu durumların hepsi İslam'ın ve İslam ekonomisinin toplum refahını için kurduğu prensiplerin hepsini ihlal eder.

“Eli sıkı olma (cimri olma); büsbütün eli açık da olma (israf etme). Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.” ²⁰

Ölçülülük ve benimsenmesi aynı şekilde satıcının ve ticareti yapan her türlü ferdin dürüst satış yapması olarak da yorumlanabilir. Müslüman ahlakının tam olmasını ve alıcının hiçbir türlü haksızlığa uğramaması gerekir. Bu tür haksızlıklarla fitne, fesat, kargaşa ve daha nice düzensizlikler doğar.

Görüldüğü zere İslam ekonomisi her iki tarafında (alıcının da satıcının da) haklarını korunmasını esas alır. Böylelikle dürüst bir piyasa ve adaletli bir toplum düzeni sağlanır. İsrif, servet birikimi, gereğinden fazla tüketim gibi sadece ferde zarar

¹⁸ Rahman, 7

¹⁹ (Araf, 7)

²⁰ (İsra,17)

veren bu tür yaklaşımlar ferdi asıl Yaratıcı Allah'tan uzaklaştırır, toplum düzenini bozar.

2.3.3. Para dolaşımı

Para dolaşımı, bir ekonomik sistemin akışını doğrudan etkileyen bir faktördür. Satın alınan mal veya hizmet karşılığında kullanılan para, ekonomik sistemin temelini oluşturur. Para dolaşımıyla ilgili her durum, ekonomik sistemin geleceğini ve bugünkü etkilerini gösterir. Para dolaşım hızı, paranın kısa sürede ne kadar sıklıkla el değiştirdiğini gösterir. Toplum ekonomisindeki değişkenler de para dolaşımını etkiler. Örneğin, fiyatların hızla yükselmesi (enflasyon), para dolaşım hızını artırır. Para dolaşımının hızlanması, likiditeye olan talebin arttığını gösterir. Ardından ortaya çıkacak olan likidite tuzağı, para arzındaki artışların faiz oranlarını daha fazla düşüremeyeceği bir noktayı ifade eder. Bu durumda riba (faiz) gündeme gelir. (Koç, 2022)

Görüldüğü üzere her şey birbirleri ile ilişkili bir şekilde ilerlemektedir. Bu yüzden para dolaşımını kontrol altında tutmak ve gereken önlemleri almak öncelikle İslam devletinin yapması gereken şeydir. Daha sonrasında bu görev inanan Müslümanların elindedir. Çünkü özellikle tefecilik, tekellilik, servet birikimi gibi uygulamalar para dolaşımına ket vurur.

Faiz oranlarını ve gelir düzeyini etkileyen faktörler, para dolaşım hızını etkiler. Bu faktörler, para talebine etki ederek dolaşım hızını belirler. İslam ekonomisinde faiz konusu tartışmalıdır. Bankalarla ilişkili faizler ve tefecilikten elde edilen faiz gibi farklı türlerde faiz görülebilir. Ancak fertlerin tüketimi, tüketim alışkanlıkları, ellerinde bulunan servet, vergiler gibi gelir unsurlarını etkileyen faktörler, para dolaşımını da etkiler. İslam ekonomik sisteminde fertler, ihtiyaçları kadar tüketmeli ve biriktirme yapmamalıdır. Bu biriktirme, hem israfa hem de servet birikimine yol açabilir. İşe yaramadan elde tutulan para, piyasaya zarar verir. Bu nedenle zekat ve diğer vergiler, paranın el değiştirmesini sabit tutmaya yardımcı olur. Benzer şekilde, tefecilik gibi haksız kazanç yollarının olmaması, para değerinin sebepsiz yere artmaması, tek bir kişinin elinde toplanmaması ve tekellilik olmaması, para dolaşımını sabit bir düzeyde tutar. (Koç, 2022)

2.3.4. Mülkiyet ilkesi

İslami ekonomik sistemde, bireyler özel mülkiyet hakkına sahiptir. Her bireyin, servet birikimine, israfa ve aşırı biriktirmeye yol açmayacak şekilde özel mülk sahibi olma hakkı vardır. İslam ekonomi sistemi, bireyin emek ve çaba göstererek özel mülkiyet hakkını onaylar. Eğer bir birey gerekli çalışmayı ve çabayı gösterirse, Allah ona hak ettiğini verecektir. Ancak İslam ekonomik sisteminde bireyler şunu bilmelidir: Gökyüzünün ve yerin mülkiyeti ve hükümlerini yalnızca Allah'ındır. Allah'tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır.

Edinilen her mal ve mülk sadece Allah'a aittir. İnsanlar sadece O'nun emanetçileridir. İslami ekonomik sistemin uygulamalarına göre, bir birey zengin sayılacak düzeye geldiyse, zekat verme yükümlülüğü altındadır. Bu uygulama sayesinde, bireyin maddi varlıktan daha önemli olan Allah'a ibadet etmesi gerektiği hatırlatılır ve sosyal adalet sağlanır.

İnsanların sahip olduğu her mülk Allah'a aittir ve sahip olunan her şey sadece Allah'ın izniyle elde edilmiş, O'nun mülkünün bir parçasıdır. Bu zihniyetle ilerleyen bir sistemde insanlar, kişisel çıkarlarını bir kenara bırakarak hem toplumlarına hem de ahiretlerine yönelik çalışmalar göstereceklerdir. Sermaye ve toprağın ürünleri gibi üretim faktörleri ancak insan emeğiyle desteklendiğinde şahsa ait olabilir. Enerji kaynakları, madenler ve geniş tarım toprakları gibi alanlarda devlet mülkiyeti öngörülmesinin nedeni, özel mülkiyetin toplumsal çıkarlarla çatışmamasını sağlamaktır. İslam'ın malı koruma ilkesi, mülkü saldırılardan korumak ve israf etmekten kaçınmak anlamına gelir. İslam ekonomik sistemi aynı şekilde bireylerin özel mülkiyetlerini korumayı sağlamalıdır. Bu nedenle, bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber, bir kişi özel mülkünü korurken öldürülürse o kişinin şehit olacağını ifade etmektedir.

Özel mülkiyeti içeren konulardan bir diğeri de mirasın paylaşılmasıdır. Bu konu detaylı ve farklı bir konudur; genel olarak miras, yakın akrabalar arasında paylaşılmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ SİSTEMDE ÇALIŞMA STRATEJİLERİ

3.1 İslami Sistemde Finansman Yöntemleri

İslami finans, İslam'ın değerlerinden bağımsız düşünülemez ve İslam dini tarafından şekillendirilen bir kavramdır. İslam ekonomisi, insanların ekonomik yaşam koşullarını İslam prensiplerine uygun olarak iyileştirmek için yapılan bir çabadır. Ayrıca üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetlerinde uygulanabilecek politikaları ve bu politikaları belirleyecek kurumların altyapısını belirleyen bir modeldir. İslami finansın felsefesi, İslam ekonomisinin bir parçası olan değer maksimizasyonunu amaçlayan ve uygulanması gereken bilimsel ortamı yaratmaya yönelik politikaları içerir. (Çetindaş, 2021)

Müslüman insanlar, İslam'a uygun İslami finans sistemlerinde Allah'ın emir ve yasaklarına uymak zorundadırlar ve bu doğrultuda gelişmeye çalışırlar. İslami finans sistemi İslam'ın prensipleri çerçevesinde oluşturulmuş olsa da, risk paylaşımı ilkesi sayesinde gayrimüslimler de bu sistemde yer alabilir. İslami finansın temel ilkelerinden biri, finansörün ve girişimcinin kârda olduğu kadar zararda da ortak olması gerektiği ve riskin her iki taraf arasında paylaşılması nedeniyle borç verme ve borçlanma oranlarının düşmesi gerektiğini ifade eder. Diğer bir ilke ise yatırımların İslam'a uygun olması gerektiği ve haram kılınmamış mal ve hizmetlere odaklanması gerektiğidir. Bu bağlamda, geleneksel finansman yöntemlerinin yanı sıra İslami finans sisteminde öne çıkan bazı finansman yöntemleri bulunmaktadır.

3.1.1 Katılım

İslam dinine göre faiz uygulaması yasaklanmıştır ve bu nedenle faizsiz prensibe dayalı bankacılık işlemleri yapan kurumlara faizsiz bankacılık adı verilmektedir. Sistemin en önemli özelliği faizsiz olması ve ekonomiye en büyük katkısı, faiz duyarlılığından kaynaklanan ekonomik sistem dışında kalan fonların üretim sürecine dahil edilerek istihdama ve üretime katkı sağlamasıdır.

Faizsiz bankalar, İslam dininin faizi kesinlikle yasakladığı ilkesine dayanarak kâr ve zarara katılım temelinde çalışan kurumlardır. Hem sosyal bir işlevi hem de ekonomik kazanç elde etmeyi amaçlarlar. Ancak klasik (faizli) bankacılık sistemine

göre çalışma prensiplerinden kaynaklanan farklılıklar, tanım açısından çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu kurumlar için "İslami bankacılık" ve "faizsiz bankacılık" kavramları yaygın olarak kullanılırken, ülkemizde "katılım bankacılığı" terimi, kar ve zarara katılım anlamını ifade etmek için kullanılmaktadır. (Gezen, 2019)

İslami finans, İslam diniyle uyumlu olan bir alternatif olarak modern finansa kabul edilmiştir. Bu tür kurumlar genellikle "katılım bankası," "İslami banka," "kar-zarar ortaklığı bankası," veya "faizsiz banka" olarak adlandırılırlar, ancak işlevsel olarak klasik bankalardan pek farklı değillerdir. Bununla birlikte, farklı modeller kullanarak birikimleri toplama ve bu birikimleri yatırıma aktarma işlevini yerine getirirler.

Faizsiz bankacılık, İslami hukuk sistemine paralel olarak düzenlenen ve çalışma prensiplerini başta Kuran ve Sünnet olmak üzere İslami kaynaklara dayandıran bir finansal alt sistemdir. İslami bankalar, faizsiz çalışmaları ve risk paylaşımları nedeniyle geleneksel bankalardan ayrılmaktadır. Katılım bankalarının varlık nedeni ve altın kuralı "serbest faiz ilkesi" dir. Bu ilkenin özü de;

- Fon toplarken kar ve zarara katılım esasına göre kabul etmek ve müşteriye sabit bir getiri taahhüt etmemek.
- Finansman sağlarken nakit kredi vermek yerine, müşterinin ihtiyacı olan malları satıcıdan peşin satın almak, şartlarını satmak veya proje bazında işletme sahibi ile ortaklık kurmaktır.

Türkiye'de anonim şirket olarak faaliyet gösteren bu bankalar, bankacılık hizmetlerini sunmanın yanı sıra ticari ortaklık (kar ve zarar ortaklığı), sigorta, takas, leasing, faktoring ve bazı finansman yöntemlerini bir arada ve aynı çatı altında uygulayan bir model benimsemiştir. Katılım bankaları, özgün bir model olarak değerlendirilen bu uygulamayla reel ekonomiyi finanse eden, finans sektöründe faaliyet gösteren ticari kurumlardır. Temel bankacılık hizmetlerinin yanı sıra cari hesap ve kar-zarar ortaklığı hesapları aracılığıyla tasarruf sahiplerinden fon toplamakta, topladıkları fonları faizsiz finansman prensipleri doğrultusunda reel sektöre aktarmakta ve elde edilen kar veya zararı tasarruf sahiplerine aktarmaktadır.

Faizsiz bankacılığın genel amacı, İslam'da kabul gören ekonomik ilkelere göre ekonomiyi geliştirmektir (Al-Omar ve Abdel-Haq, 1996). Sermaye oluşumuna özellikle ilgi duymayan kitlelerin etkin katılımını sağlarken, gerekli ortamı hazırlamaya ihtiyaç vardır.

Küçük tasarrufların toplanması ve ekonomiye yönlendirilmesi, ekonomik kalkınma açısından önemli bir hizmettir. Bu hizmette bankaların işlevi sadece paranın dolaşımını sağlamaktır. Ancak para tek başına hareket ettiğinde ekonomi için anlamlı olmaz. Para bir lokomotif gibi düşünülebilir. Lokomotifler, sadece arkalarında taşıdıkları vagonları çektikleri ölçüde faydalıdır; tek başına lokomotifin hareketi anlamsızdır.

Katılım bankaları, fon toplama temel faaliyeti altında yer alan Özel Çek hesabı ve Katılımcı hesapta diğer bankalardan farklılık gösteren Kurumsal Finansman Desteği, Kişisel Finans Desteği, Gayri Nakdi Krediler, Finansal Kiralama, Ortak Yatırımlar ve kar-zarar paylaşımı hizmetlerini sunar. Ayrıca diğer tüm faizsiz bankacılık hizmetlerini müşterilerine sunar. Teminat mektubu verme, çek defteri düzenleme, çek ve bonoların bozdurulması, döviz işlemleri, ihracat akreditiflerinin bildirim ve teyidi, seyahat çeki düzenleme, döviz ticareti işlemleri, para transferleri, kredi kartı işlemleri, tahvil ve temettü sertifikası düzenleme, tapu senedi işlemleri gibi tüm işlemler bu bankalar tarafından gerçekleştirilmektedir. (Altuluk, 2022)

Katılımcı bankaların faizsiz bankacılık hizmetleri, fon toplama ve fon kullanımı olmak üzere iki ana kategoride incelenebilir. Fon toplama yöntemleri, özel çek hesapları ve katılma hesapları şeklindedir. Özel Çek Hesapları, hamiline hitaben düzenlenen bir "Özel Çek Hesap Cüzdanı" karşılığında Türk Lirası veya döviz cinsinden açılan, istendiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilen ve hesap sahibine herhangi bir gelir getirmeyen hesaplardır. Katılma Hesapları ise hamiline hitaben düzenlenen bir "Kar ve Zarar Katılımcı Hesap Defteri" karşılığında Türk Lirası veya döviz cinsinden açılan ve belirli şartlarda geri alınabilen hesaplardır. Fon kullanım faaliyetleri çerçevesinde fonların işleyişinden kaynaklanan kar veya zarar payları, önceden belirlenmiş faiz, kar veya diğer getiri garantileri olmaksızın dağıtılan fonlardan oluşur.

Katılımcı bankalar, hesap sahiplerinin yatırdığı paraya karşılık sağladıkları Katılımcı Fonu'nu kullanıcılar tarafından projelerde kullanılmak üzere sağlarlar. Bu

fonlar, piyasa koşullarında belirli bir sürede oluşan kar oranıyla birlikte yatırımcılar tarafından kullanılır. Vade sonunda elde edilen getiri, örneğin tasarruf sahibine %80, kuruluşa ise %20 oranında dağıtılır.

Fon kullandırma yöntemleri ise kurumsal finansman desteği (tefecilik), bireysel finansman desteği, İslami kiralama, kar-zarar paylaşımı, gayri nakdi finansman ve diğer hizmetler şeklindedir. (Gezen, 2019)

Kurumsal finansman desteği, işletmelerin ihtiyaç duydukları her türlü emtia, gayrimenkul ve hizmet bedellerinin işletme adına Katılımcı banka tarafından satıcıya ödenmesi ve buna karşılık olarak işletmenin Katılımcı bankadan borçlanması sürecidir. Kullanılacak fonlar karşılığında teminat olarak bir şey alınması ve Katılımcı banka tarafından işleme ilişkin belgenin bir kopyasının saklanması gerekmektedir. İşletme, gerekli malı kendisi belirlemekte ve malın satıcısıyla fiyatı müzakere etmektedir. Katılımcı banka, söz konusu malın kredili satış koşullarını ve işletmeyle ödeme koşullarını kabul etmekte ve malı satıcının adına ödeyerek satın almaktadır. Katılımcı banka, malların niteliğiyle ilgilenmemektedir. Satın alınan mallar, anlaşılan fiyat ve ödeme koşulları üzerinden alıcıya devredilmektedir. Katılımcı bankaların herhangi bir fiziksel örneği bulunmamaktadır.

Bireysel finansal destek ise gerçek alıcıların bireysel ihtiyaçları için (otomobil, gayrimenkul, dayanıklı tüketim malları vb.) satıcılardan doğrudan satın aldıkları mal veya hizmet bedellerinin Katılımcı banka tarafından alıcı adına satıcıya ödenmesi ve alıcının Katılımcı bankaya borçlanması sürecidir. Bu süreç, ticari bankalardaki bireysel kredilere benzerlik gösterebilir. Ancak temel fark, finanse edilen işlemin gerçekliğini sağlamak için finanse edilen malın bayisine finansman fiyatının ödenmesidir. Katılımcı bankalar nakdi kredi vermedikleri için alıcıya doğrudan ödeme yapamazlar. (Gezen, 2019)

Öte yandan, katılımcı bankalar tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntem, ülkemizde leasing (icara) olarak bilinen faizsiz finansal tekniklerden biridir. Bu yöntem, bir yatırım malının mülkiyetinin kiralama şirketinde kalmasına izin vererek belirlenen kiralara karşılığında kullanım hakkının kiracıya devredilmesini ve bu hakkın sözleşmede belirtilen tutar üzerinden kiracıya geçmesini sağlar. İşletme ve kurumlar, yatırım mallarını satın almak yerine kiralama yoluyla kullanarak işletme sermayelerini

kullanma ve diğler ihtiyaçlarını karşılamada verimlilik ve karlılığı artırma imkanına sahip olurlar.

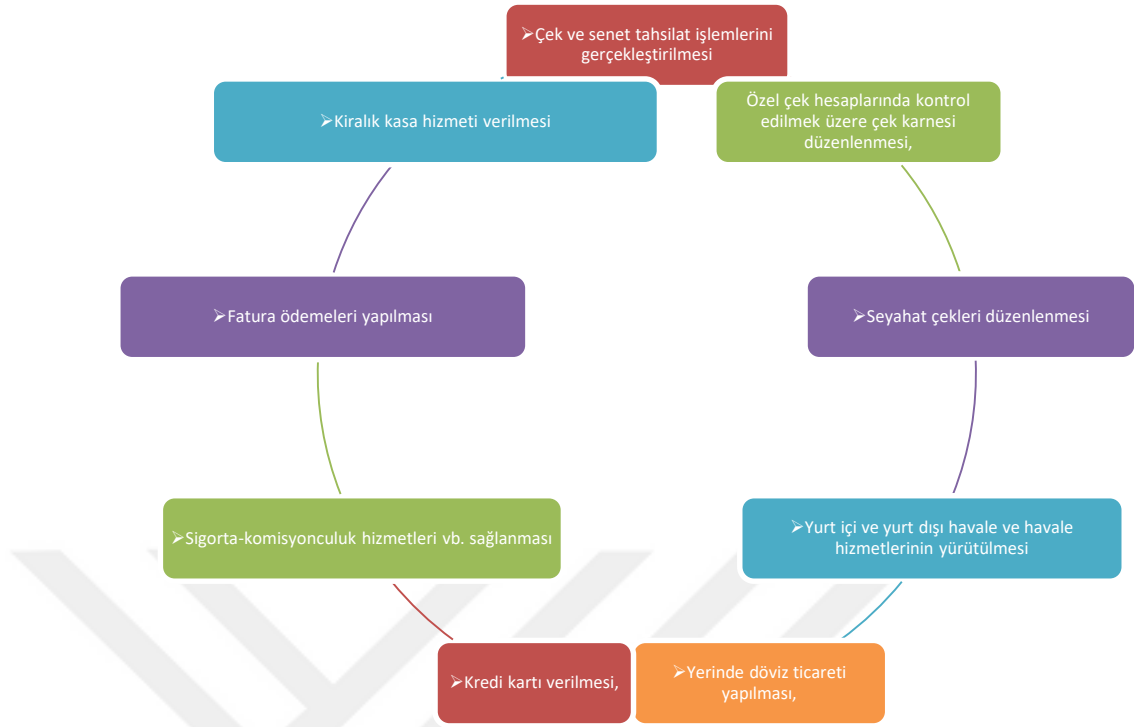
Kar-zarar paylaşımı ise gerçek ve tüzel kişilerin tüm veya belirli faaliyetlerden veya belirli bir emtianın alım satımından doğacak kar ve zarardan katılımcı olarak fonlardan yararlanmalarına izin veren bir işlemdir. Fonların kar-zarar paylaşımı yöntemiyle kullanılabilmesi için katılımcı banka ile fon kullanacak gerçek ve tüzel kişilerin "Kar-Zarar Paylaşımı Yatırım Sözleşmesi" imzalamaları gerekmektedir. Katılımcı bankalar, fon tahsis ettiği gerçek ve tüzel kişiler arasındaki hukuki ve mali ilişkiyi düzenleyen sözleşmeye uygun olarak, sözleşmede belirtilen süreler içinde ve paylaşım amacıyla sınırlı sayıda fon sağlamaktadır.

Katılımcı banka, fonları sözleşmede belirtilen oranlarda kullanılmasına izin verdiği gerçek ve tüzel kişilerin kar ve zararlarını paylaşmaktadır. Katılımcı bankanın kar ve zarardan alacağı hisse ve teminatlar, kar-zarar paylaşım sözleşmesinde açıkça belirtilmektedir. Bu sözleşmede, projenin karlılığından bağımsız olarak Katılımcı bankaya garanti edilecek önceden belirlenmiş bir miktar kar ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Görevi üstlenen kişi veya işletmeler, kar ve zarar paylaşım ortaklığında ve fon kullanımında tamamen ücretsiz işlem yapmaktadır. Bu nedenle fon kullanan kişi veya işletmeler, yapacakları işle ilgili gerekli deneyime sahip değillerse kaybetme riski son derece yüksektir.(Alaggio, 2022)

Ayrıca, işin gidişatını takip etmek oldukça zordur. Bu nedenle, bu yöntem fon kullanımında büyük bir ağırlık taşımamaktadır. Çünkü tamamen Katılımcı bankanın yaratacağı zararın tazmini, fon kullanımında bu yöntemi daha az cazip kılmaktadır. Ancak, küçük ölçekli ve belirli bir uzmanlık gerektiren alanlarda yaygın olarak uygulanabilmektedir. Ortaklık sözleşmesinde sabit kar elde edilmesi önerilmemektedir. Kar paylaşım oranları önceden belirlenmiştir. Katılımcı banka, işin ilerleyişi hakkında bir rapor isteyebilir ve aksilikler ortaya çıktığında yönetimi ele geçirebilir.

Gayri Nakdi Finansman, katılımcı bankaların nakit kredilerin yanı sıra müşterilerine gayri nakdi kredi hizmeti de verdiği bir hizmet türüdür. Bu hizmetler, teminat mektupları, aval kabul kredileri ve harici garantiler şeklinde olabilir. Katılımcı bankalar ayrıca müşterileri lehine dış teminat verme, müşterilerinin dış ticaret işlemlerine aracılık etme ve akreditasyon sağlama gibi hizmetleri de yerine getirebilir. Katılımcı bankalar, bunların yanı sıra her türlü faizsiz bankacılık hizmetini gerçekleştirebilir. Bu faaliyetlerden bazıları şu şekildedir:

Şekil 4. Katılım Bankalarının Faaliyet Alanları

Kaynak: Katılım bankacılığı faaliyetleri ve muhasebe sistemi

3.1.2. Spekülasyon

Spekülasyon, maysir ya da kumar şeklinde de ele alınabilmektedir. Maysir veya kumar, İslami bankacılık ve finansın kaçınması gereken önemli unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Kuran'da. ²¹ kumarın ve şans oyunlarının yasak olduğu açıkça bildirilmekte ve kumar unsuru içeren ticari işlemler yasaklanmaktadır. Maysir'in kabul edilemezliği, tarafların zarar riskini daha az göz önünde bulundurarak ondan aşırı kazanç elde etmeyi ummalarıyla sonuçlanan akit taraflar arasındaki bir anlaşmanın ima edilmesine dayanmaktadır. Tüm spekülasyon sözleşmeleri ve herhangi bir sözleşme tarafının sözleşmenin akdedildiği zamanda avantaj elde edebileceğine dair açık bir gösterge olmayan sözleşmeler de yasaktır. (Yeğenağa, 2018)

Bununla birlikte, Iqbal ve Molyneux (2005) tarafından belirtildiği gibi, saf şans oyunları ile ticari işlemlerdeki belirsizlik arasında bir ayrım vardır. İzin verilen ve insan yaşamının bir parçası olan riskler veya belirsizlikler, iş ortamında yaygın olan girişimcilik riskleri ve doğal afetlerden kaynaklanan risklerdir. Tüm Müslümanlar,

²¹ (Maide Suresi, 90. ayet)

maysir yasağının nedenini sorgulamasa da, maysirin dezavantajı (hala) kabul edilmektedir. Maysir, ekonomiye herhangi bir katkıda bulunmadığı için verimsizdir ve aslında daha büyük finansal ve toplumsal sorunlara yol açabilir. Ayrıca, belediye başkanı veya kumar toplum için gereksizdir çünkü toplumsal servete herhangi bir katkıda bulunmazlar.

Öte yandan, spekülasyon İslami finans çerçevesinde belirli kurallara dayanan farklı bir sözleşme şeklinde de kullanılabilir. Spekülasyon, bankanın belirli bir anlaşma için gerekli parayı sağlamak amacıyla bir veya daha fazla bayiyle anlaşmaya girmesi anlamına gelir. Müşteri, çabasını sağlamakta ve iki taraf kar paylaşımında ortak olmaktadır. Banka sermayesi ortak, müşteri ise elde edilen karın spekülatif kısmı olmaktadır ve kar mutabık kalınan oranlarda dağıtılmaktadır. Zarar durumunda, banka sermayesinde zarar oluşurken müşteri sadece işinde zarar görmektedir. Müşterinin zarar nedeniyle herhangi bir borcu yoktur ve kendi adına bir ihlal veya temerrüt olmadığı sürece zararın bir kısmını üstlenmek zorunda değildir. (Aytekin, 2018)

Spekülasyonun iki yönü vardır: kapitalist (Para) ve girişimci (Spekülasyon). Emek, Spekülasyon ile yürütülecek projenin (işin) tüm maliyetlerini bilgi ve tecrübesini ortaya koyduğu ve bu projede emeği sağlayan girişimci/Spekülasyonun yönetimini yürüttüğü bir iş modeli olarak tanımlanmaktadır. Tamamen güvene dayalı bir ortaklığa dayanmaktadır. Proje taraflar arasında paylaşılırsa önceden belirlenmiş bir kâr oranına dayanır ve proje zarara yol açar. Zararın tamamının sermaye sahibi tarafından karşılanması esastır. Bir spekülasyon sözleşmesinin beş temel özelliği vardır: (Altunal, 2019)

1. Taraflardan biri tüm sermayeyi sağlar.
2. Sermayeyi sağlayan tarafın işletmenin yönetimine müdahale etme hakkı yoktur.
3. Zarar durumunda sermayenin tamamını sağlayan taraf üstlenir.
4. Sermayeyi koyan tarafın sorumluluğu, koyduğu sermaye ile sınırlıdır.
5. Ortaklığın tek sahibi sermayedir. Emek verenin ortaklıktaki malvarlığı üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Ortaya çıkan kardan pay istemek dışında, Spekülasyon sözleşmesinde temel konulardan biri karın paylaşımıdır.

6. Spekülasyon sözleşmelerinde kâr paylaşımı açısından temettüyü kısıtlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. İşin farklı sektörlerini veya ticari işlemlerini kapsayan bir spekülasyon ortaklığında taraflar, uygulamada serbestçe kâr paylaşımı konusunda anlaşabilirler ve farklı kâr dağıtım oranları belirleyebilirler. Örneğin, bir tahıl alım satımı için kurulan spekülasyon ortaklığında taraflar, buğday satışından elde edilen karın %50-%50'sini alabilirler. Arpa satışından elde edilen karı ise farklı bir oran olan %70-%30 şeklinde paylaşmak konusunda anlaşabilirler. Spekülasyon işlemlerinde önemli bir konu da işin veya projenin sınırlanmasıdır. Spekülasyon sözleşmeleri iki ilkeye dayanabilir: İlk ilkeye göre, spekülasyon istediği gibi yatırım yapma özgürlüğüne sahiptir. Bu tür bir müdahale serbest spekülasyon olarak adlandırılabilir. İkinci tür ise yatırım alanı sınırlı olan spekülasyon sözleşmeleridir. Kapitalist, spekülasyonu perakende sektörü ve inşaat sektörü gibi belirli alanlarda sınırlayabilir.

Bu tür spekülasyon, sınırlı spekülasyon olarak adlandırılır. Spekülasyon yönetiminde önemli bir nokta, sermaye sahibinin yönetime müdahale hakkının olmamasıdır. Örneğin, spekülasyonun benzer ticari uygulamaları takip etmesi beklenir, bu diğer aynı işi yapan spekülasyonlar için yaygın bir uygulamadır. İslam hukukuna göre, spekülasyon ortaklığı, çalışmanın karşılığında maaş veya ücret gibi bir gelir elde etmez. Bu nedenle hiçbir ortak spekülasyon talep edemez ve ancak kâr elde edildiğinde spekülasyon kârdan pay alır. İlkeler gereği, tarafların uzlaşma ile spekülasyon ortaklığını istedikleri zaman sonlandırma hakları vardır. Eğer spekülasyon ortaklığına ait tüm varlık nakit ise, sermaye sahibi koyduğu sermayeyi geri alarak spekülasyon ortaklığını sona erdirme hakkına sahiptir. Eğer bir değer artışı varsa, kar önceden belirlenen oranda taraflar arasında paylaşılır. Spekülasyon ortaklığında, spekülasyon tipi finansmanda bir başka önemli konu, sözlü olmayan varlıkların bulunmasıdır. Sermaye koyan taraf, bu varlıklara el koyma iddiasıyla bu varlıklara sahip olamaz; ancak spekülasyona bu varlıkları satarak nakde çevirme hakkı ve sonradan oluşacak karlardan pay alma hakkı verilmelidir.

Öte yandan, Hanefî ve Hanbelî ekoller arasında İslam hukukçuları arasında spekülasyon sözleşmelerinin belirli bir süreyle (altı ay, bir yıl vb.) sınırlanması konusunda bir görüş birliği yoktur. Şafîî ve Maliki mezhepleri, bunların sınırlanamayacağını düşünmektedir. Spekülasyon sözleşmelerindeki temel sorun,

tarafların belirli bir sürede sözleşmeyi sona erdirmeye taleplerinin kısıtlanıp kısıtlanamayacağıdır. Bir tarafın istediği zaman spekülasyon sözleşmesini sona erdirmeye talebi, bu sözleşmenin finansal kullanımına büyük sınırlamalar getirebilir. Ancak İslam hukuk kitaplarında bu konuda net bir cevap bulunmamaktadır. İslam hukukçularının bu konuda orta düzeyde yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. (Altuluk, 2022)

İslami bankaların spekülasyon kullanımı, pratik uygulamadaki zorluklar ve sorunlar nedeniyle düşüktür. Spekülasyon yoluyla finansmana ilişkin risklere ek olarak, bu riskler İslami bankaları spekülasyon konusunda oldukça tereddütlü hale getirmiştir. Spekülasyon yoluyla finansman oranı, İslami bankalarda tüm finansman yöntemlerinin %1-%2'sine denk gelir.

3.1.3 Mevduat

Bankanın sermayesi bir yüzde olarak kabul edildiğinden, her bankanın finanse etmek için finansal kaynaklara ihtiyacı olduğuna şüphe yoktur. Kullandığı toplam fon miktarı ile ilgili olarak önemsizdir, bu nedenle banka mevduatları genel olarak bankalarda en önemli fon kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir:

1. Hesaplar (Mevduat) Kredisi: İslami bankalar bu hesap türünde mevduat sahiplerinden kredi olarak fon kabul ederler. Fonlar, herhangi bir artış veya azalma olmaksızın geri ödemeyi taahhüt ettiğiniz krediler olarak kabul edilir. Ancak burada İslami bankalar, İslami bankanın garantisine yatırılan parayı elden çıkarmalarını sağlayan para sahibinden (mudiden) yetki alırlar. Bu nedenle, mudinin bu parayı yatırmanın sonuçları üzerinde herhangi bir hakkı olmadığı gibi, yatırımdan kaynaklanan herhangi bir sorumluluk (Zarar) da yoktur. Bu yatırımın getirisi, koyun kuralına uygun olarak, para cezası ve apse bakımından garantili olarak münhasıran İslami bankaya ait olacaktır. (Ayçin, 2019)
2. Yatırım hesapları: İslam Bankası, bu hesapların sahiplerinin paralarını yatırmayı amaçladığı bu hesapları müşterilerine spekülasyon olarak açar. İslami Bankaya fonlarıyla yasal şartlar dahilinde işlem yapma yetkisi verdikleri banka ile (hesap açma modeli) bir sözleşme imzalarlar. Bu paranın yatırılmasından elde edilen kazançlar, kendileri ile İslam Bankası arasında, zarara ilişkin olarak başlangıçta mutabık kalınan oranlarda dağıtılmak

kaydıyla, banka yetersiz kalmadıkça veya bankanın gerektirdiği parayı muamele etmedikçe, sahipleri para sahiplerine veya yatırım hesabı sahiplerine aittir. spekülasyon sözleşmesi İslami bankalar, bu hesaplardaki tüm mudilerin paralarını kendi paraları ile karıştırdıkları gibi karıştırmaktadırlar. Bu hesaplara ortak yatırım hesapları denir. Fon sahipleri mevduat sahipleri iken, İslam Bankası burada spekülasyon veya spekülâtör işçisidir.

- a. Yatırım mevduatı sahipleri, İslami bankaya yatırılan paraya sahip olmaya devam etmektedir. Ama burada, bu fonları elden çıkarma ve anlaşmaya göre yatırım yapma yetkisi verilmektedir.
- b. Mevduat sahipleri paralarını yatırma riskini taşımaktadır.

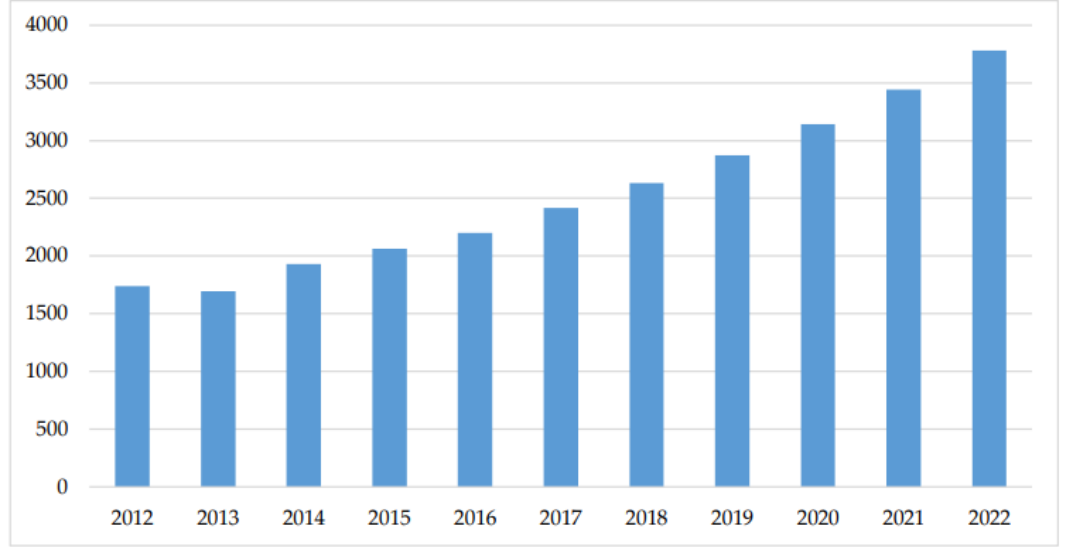
İslami bankalardaki genel mevduat türleri, genel olarak geleneksel bankalardaki mevduatlardan farklı değildir. Bunlar, cari ve vadesiz hesaplardaki kredi mevduatları veya tasarruf hesapları gibi yatırım hesapları veya ihbarlı veya vadelidir. Bu, İslami veya geleneksel bankalarla ilgilenirken, bu hesaplar arasındaki temel farklılıklarla ilgili bir soruyu gündeme getirmektedir. İslami bankadaki yatırım hesabı sahiplerinin, geleneksel bankalarda hesabın menşesinde herhangi bir artış alırken kâr elde etmelerine izin verilmesinin nedeni, dini bir yasak ve bir tür tefecilik olarak kabul edilmektedir:

1. Kredi hesaplarına bakıldığında, bunlar genellikle geleneksel bankalar ile tefeci bankalar arasında benzerdir. İslami bankalar, cari hesap sahibine herhangi bir getiri veya kar talep etmemektedir. İslami banka, paraya kefildir ve Allah'a aittir, çünkü hesap sahibi parayı kendisine vermiş ve onu kefaletle kullanmasına izin vermiştir. Bu paranın hesabından veya bir kısmından dilediği zaman çekilmesi şartıyla ve İslami banka para yatırma riskini (para cezası) üstleneceği sürece, bu parayı yatırmanın kazancını (Kar) ve İslami bankada bu tür mudilerin hesap özetlerini iade etme geleneksel bankalarda olduğu gibi ücretsiz olarak yapılır. Müşterilerine de bu (Kredi) hesaplarını açarlar. Ancak bu parayı müşterilerine sabit faizli (Tefecilik) borç vermek için kullanırlar; dolayısıyla bu bankalara yatırılması günaha karşı bir işbirliği olarak kabul edilir.

2. İslami bankadaki yatırım hesabının sahibi İslami banka ile spekülâtif bir sözleşme imzalar. İslami bankanın bu tür bir hesaba yatırılan fonları, kârdan ortak bir pay karşılığında yatıracığı kabul edilmiştir.

Geleneksel bankacılık ve İslami bankacılıkta mevduatlar arasındaki farklar aşağıda verilen şekil 5’de özetlenmektedir.

Şekil 5. İslami Finans Dünya Aktif Büyüklüğü (USD Milyar)

Kaynak: Dinnar Standard, 2020, dergipark.org.tr. (Erişim Tarihi: 30.06.2023)

3.1.4. Satış

Satış (Bai), şeriatla yaygın olarak “değerli bir şeyin karşılıklı rıza ile değerli başka bir şeyle değiştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Daha spesifik olarak, “bir metanın nakit karşılığında satışı” anlamına gelmektedir. Genel olarak İslam ticarete izin vermekte ve bunlara uygulanan sözleşmeler Şeriat'ta muamelat olarak adlandırılmaktadır. Muamelat medeni sözleşmelerdir ve tüm medeni sözleşmeler İslami bankacılık ve finasta kullanılabilir. Bu bağlamda İslami finans sisteminde satış da şeriatın izin verdiği ilkelere göre yapılmaktadır. Satış yapılırken şeriat kapsamında yasaklardan kaçınma ve sözleşmelerin tüm özelliklerine sahip olmasını sağlamak oldukça önemlidir. İslama göre kaçınılması gereken yasaklar şu şekildedir ve satış sürecinde buna dikkat edilmelidir: (Taşkin, 2018)

1. Saf olmayan malzemelerin üretimi ve ticareti
2. Kullanılmayan malzemelerin üretimi ve ticareti
3. Garar

4. Riba
5. Kumar oynama

Bu yasaklardan kaçınılarak genel olarak İslami finans sisteminde satışlar şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

1. Geçerlilik açısından satışlar.
 - A. Doğru Satış: Satış, sözleşmede yerine getirilmesi gereken tüm yasal koşulları karşılamaktadır.
 - B. Batıl Satış: Alkol satışı gibi düzeltilemeyecek şekilde şeriat hükümlerine aykırı olarak yapılan satıştır.
 - C. Bozuk İslami Satış: Herhangi bir nedenle bozulan, ancak bozulmasının sebepleri ortadan kaldırılarak düzeltilebilecek satıştır.
2. Delil ve gereklilik açısından satış.
 - A. Satış Penceresi Gereken Satış: İki taraftan birinin diğer tarafın rızası olmadan iptal edemeyeceği satıştır. Hangi tüm hüküm ve koşulları yerine getiren herhangi bir geçerli satıştır ve takipçilerden herhangi biri satmayı reddetmeden önce satış sözleşmesi yakındır.
 - B. Satış Penceresi Gerekmeyen Satış: Alıcı veya satıcı için satış caizdir. Bunlardan biri, örneğin bir araba satın almak ve satıcıya veya alıcıya bu durumda üç gün içinde satıştan cayma (satış sözleşmesini iptal etme) seçeneğinin belirlenmesi gibi caizdir. Satış sözleşmesi, bu süreden sonraki üç günlük opsiyon süresi boyunca yürürlükte olan gereksiz bir sözleşmedir. Gerekli ve etkili bir sözleşme haline gelir.
 - C. Vakfi Satış: Bir kişinin iznine bağlı olan satıştır.
3. Satışın niteliğine göre satışlar (İki alternatifin niteliğine göre)
 - A. Takas Satışı: Bir metanın bir meta ile satılması veya paranın fiyat dışında bir para ile takas edilmesidir. Bir kilo buğdayı beş kilo tuzla satmak veya evle birlikte araba satmak gibi, malları birlikte satmaktır.
 - B. Döviz satışı: Sözleşme konseyinde teslimat yapılıyorsa, dinarın iki dolara satılması gibi kasa bazında satıştır.

- C. Vadeli Satış: Bir ton buğdayın satılıp bedelinin hemen alınması, teslimin ileri bir tarihe ertelenmesi gibi satışdır.
- D. Mutlak Satış: Malı nakite satmaktır. Alternatif olarak, malı acil veya gelecekteki nakitle satmaktır. Pazarlık Satışı, bir malın, satıcı ve alıcının pazarlık görüşmelerinden sonra üzerinde anlaştıkları belirli bir fiyattan satılmasıdır. İlk fiyata (Malın satıcı üzerindeki bedeli) bakmadan bu satış, malın maliyetinden bahsetmek satıcının güvenilirliğine bağlı olmadığı için hukukçular tarafından arzu edilir. Bundan dolayı kişi için daha hayırlıdır çünkü onda satıcıya emanetin satılmasında olduğu gibi bir musibet yoktur.
- E. Sekretarya Satışı: Malın sermayesinin (Mal Maliyetinin) satıcıya doğrudan söylendiği satıştır. Alıcı ve satıcı, malın sahibinin (Satıcı) yaptığı kârın değerini tam olarak bilir.
4. Borç satışı: Satıcıya kar veya zarar olmaksızın yapılan satıştır. Yani, satış ilkiyle aynı fiyatadır.
- A. Zararda Satış: Satıcının kaybettiği ve malın ilk fiyatından daha düşük bir fiyata satıldığı satıştır.
- B. Murabaha Satışı: İlk fiyatın artırılarak yapılan satıştır. Satışta temel ilke karlı olmaktır. Murabaha satışı ikiye ayrılır:
- i. Murabaha basitçe, sahibine zaten sahip olduğu bir malı ilk fiyatı ve zam bedeli kadar satmak demektir. Genellikle tüm tüccarlar tarafından yapılan satışlar gibi, mal satın alırlar ve malı almak isteyen biri gelip kendilerine satana kadar yanlarında tutarlar. Genellikle, bir kârla yapılan satış, bir pazarlık kozu veya bir güven olabilir. Fiyat anlık, ertelenmiş veya basitleştirilmiş olabilir.
- ii. Bileşik denetim (Murabaha, Maliyet Artı Satış), bir kişinin başka bir kişiden belirli bir malı satın almasını istediği ve belirli bir rüzgarla ondan satın almayı vaat ettiği bir güven satışdır. Bu satış İslami bankalar tarafından yapılır ve İslami bankalara verilen toplam finansmanın %90'ını aşan toplam yatırımlarının büyük bir yüzdesini oluşturur.

3.1.5. Vadeli İşlem (Forward)

Vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmeleri, opsiyon ve takas sözleşmelerine ek olarak, çoğu küresel finans piyasasında işlem gören temel türev sözleşmeleri olarak kabul edilir. Vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmeleri, belirli bir fiyattan gelecekte belirli bir tarihte alım veya satım yapmak üzere yapılan bağlayıcı sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler, dayanak varlık olarak emtia veya finansal varlıkları içerebilir ve işlem sırasında taraflar arasında anlaşılan belirli bir fiyattan gerçekleştirilir. (Günay, 2018)

Vadeli işlem sözleşmeleri, hisse senetleri, tahviller, döviz, emtia ve endekslerin alım satımını içerir ve sözleşmeler, takas odasının günlük takas prosedürünü takip eder. Vadeli işlem sözleşmeleri, organize piyasalarda işlem görürken, vadeli işlem sözleşmeleri gibi daha çok tezgah üstü piyasalarda hisse senetleri, para birimleri ve emtia alım satımlarını içerir. Vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmeleri, türev sözleşmelerin kullanılmadığı durumlarda ortadan kaldırılamayan risklere karşı koruma sağlayarak risk yönetimi hizmetleri (hedge) gibi diğer türev sözleşmeler gibi birçok avantaj ve fayda sunar. Ayrıca vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmeleri, kaldıraç özelliğinden yararlanarak spekülasyon yapma, finansal piyasalarda menkul kıymet ve emtiaların gelecekteki fiyatını belirleme, arbitraj yapma ve fiyat keşfi gibi diğer avantajlar da sağlar.

Bununla birlikte, vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmelerine ilişkin İslam hukukunun perspektifi, vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmelerinin geçerli olmadığını veya Şeriat gerekliliklerine uymadığını düşünenler arasında farklılık gösterir. Çünkü bu sözleşmelerde riba (faiz), garar (belirsizlik) ve maysar (kumar) gibi unsurlar bulunur ve spekülatif amaçlar taşır. Bu faktör nedeniyle Müslüman yatırımcılar için bir yatırım alternatifini sınırlayabilir. Bu nedenle, risk amacıyla vadeli ve vadeli işlemlerden tam olarak yararlanamazken, diğer tarafta vadeli işlem ve vadeli işlem sözleşmelerinin risk yönetimindeki önemi ve bazı İslami sözleşmelere benzerlik açısından geçerli olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. (Akman, 2019)

Genel olarak İslami finans, faiz uygulanmasını yasaklayan ve sözleşmelerde belirsizlikten kaçınan dini ilkeleri takip etmektedir. Bu nedenle, İslami bankalar geleneksel vadeli işlemlerden dışlanmış, çünkü bu tür işlemler başlangıçta yasal olarak bağlayıcı hale gelir ve karşı tarafları belirsiz bir sonuca maruz bırakır. İslami bir vadeli işlemde, döviz kuru başlangıçta sabittir, ancak işlemin bir sözleşme haline

geldiği ileri bir tarihte teklif ve kabul tamamlanana kadar bir vaat olarak kalır (Reuters, 2016). İslami finans sisteminde vadeli işlemler genellikle fiyat ve ürün için erteleme içeren tedarik ve istisna sözleşmeleri gibi bazı sözleşmelerle gerçekleştirilir. (Günay, 2018)

3.2 İslami Sistemdeki Sözleşme Türleri

İslami sistemde finans, farklı yaklaşımlar için çeşitli sözleşmelerle ticaret yapmanın yolunu onaylamaktadır. İslami sistem, temel olarak kar ve zarar paylaşımı prensibine dayanan yatırımın daha sağlıklı bir finansal portföy oluşturduğuna, mevduat sahiplerine getiri oranlarını artırdığına ve kaynakların optimal dağılımına katkıda bulunduğuna inanır. Kar ve zarar paylaşımı, bazı İslami bankalarda varlık ve yükümlülüklerin birleştirilmesi şeklinde gerçekleştirilebilir. Bu durumda, borçlular kâr ve zararı bankalarla paylaşır ve kâr ile zarar müşterilerle paylaşılır. (Eriş, 2021)

Bu perspektife göre, birçok çalışma, İslami bankaların geleneksel bankalardan daha iyi olduğunu düşünmektedir, çünkü İslami bankalar finansman kayıplarının bir kısmını mevduat sahipleri tarafından karşılamaktadır. Kar ve zarar paylaşımı sözleşmeleri, İslami finansın bir parçasıdır. Bu bölüm, İslami bankacılıkta mevcut olan farklı sözleşme biçimlerinin yanı sıra bunların Şeriat'a uygun hale gelme yollarını ve her bir sözleşme türünün amacını kısaca vurgulamaktadır.

3.2.1 Mudaraba (Mütevelli Kar Paylaşımı)

Mudaraba, İslam öncesi dönemde finansman faaliyetlerinin çoğunda faiz kullanıldığı bir dönemde ortaya çıkan bir sözleşmedir. Hz. Muhammed'in kendisi, vahiy almadan önce, daha sonra eşi olacak zengin bir iş kadınının vekili olarak çalışırken bu sözleşmeyi uygulamıştır. İslam, faiz veya diğer yasaklanmış eylemleri içeren finansmana alternatif olarak bu tür sözleşmeleri onaylamıştır. Ayrıca ikinci halife Ömer ibn el-Hattab, Medine ile Irak arasında ticaret yapan tüccarların girişimlerine yetimlerin servetini yatırarak bu sözleşme şeklini kullanmıştır. Arapça'daki "Mudaraba" kelimesi, "Darab fi'l-Ard" kelimesinden türetilmiştir, bu da "Allah'ın lütfunu aramak için yeryüzünde yolculuk yapmak" anlamına gelir. Mudarib veya acente, seyahat ve ilgili iş nedeniyle girişimin karının bir parçası olmayı hak eder. Bu tür bir iş, İslami finans ve bankacılıktaki son gelişmelere kadar yüzyıllar boyunca devam etmiş ve neredeyse değişmeden kalmıştır. Bu nedenle, tipik bir kar paylaşım aracı haline gelmiştir. (Hamid, 2019)

Mudaraba, bir yatırım ve kar paylaşım ortaklığı olan bir düzenlemenin parçasıdır, burada bir ortak yatırım yapmak için diğer ortağa para öder ve kararlaştırılan bir yüzdeye göre kar payı alır. Kayıp durumunda, yatırımcı (Mudarib) herhangi bir ödeme yapmaz ve yaptığı işten herhangi bir kazanç elde etmez (Shaghil, 1989). Bu nedenle, sermayenin sahibi girişimin finansal risklerinden sorumludur ve kâr önceden sabitlenemez, bu da faizsiz bir ekonomik sistem oluşturur. İslami bir banka, Mudaraba anlaşmasının bir parçası olarak hareket edebilir, mevduatları birçok programa yatırarak Mudarib olarak faaliyet gösterebilir veya mudiler adına bir fon sağlayıcı olarak iki kademeli bir Mudaraba'ya katılabilir. İslami finans kurumu, birinci kademe Mudarib olarak hareket ederken, ikinci kademe Mudaraba olarak girişimcilere fon yatırır.

3.2.2 Murabaha (Fiyat Artışı ile Ticaret)

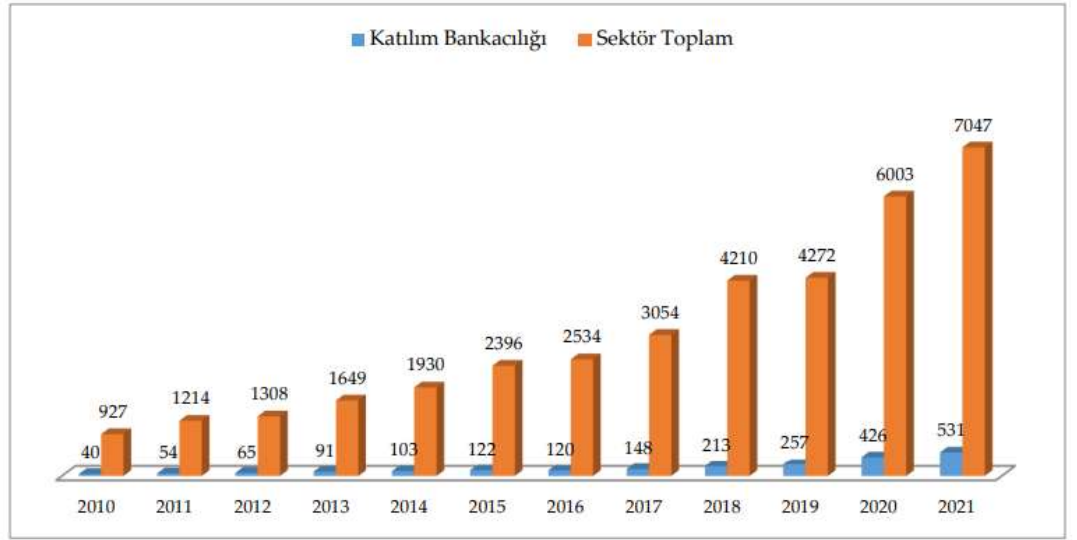
Murabaha, fiyatın ilk fiyat artı belirtilen kâr yüzdesiyle belirlendiği iyi bilinen bir satış sözleşmesi şeklindedir. Temel olarak, sabit kâr elde edilen bir yeniden satıştır. Böyle bir sözleşmenin amacı, kişilere ve kurumlara ihtiyaç duydukları malları ve üretim araçlarını aylık taksitler halinde ödeme imkanıyla satın alma fırsatı sağlamaktır. Murabaha sözleşmesinin geçerli olabilmesi ve İslami finansta kabul edilebilir olması için iki unsur dikkate alınmalıdır.

- (1) Alıcının, teslimat gibi ek masraflar dahil olmak üzere ürünün başlangıç fiyatını bilmesi,
- (2) Orijinal maliyete eklenecek kârın bilinmesi.

Murabaha sözleşmesinin İslami finans kurumlarında genellikle uygulanma şekli, bir kişinin makine veya araba gibi bir ürünü satın almak istemesi, ancak mali durumu buna izin vermediğinde başvurulmuş bir yöntemdir. Bu durumda, müşteri tüm ürün detaylarını, özellikle tam açıklama ve miktarını sağlayarak bir finans kurumuna başvurur. Müşteri, ürünün finans kurumuna ait olduğu ve sahip olduğu zaman onu satın alacağına dair bir taahhütte bulunur; bu taahhüt, bağlayıcı olmayan bir sözleşme olarak kabul edilir. Ürün finans kurumunun mülkiyetine geçtiğinde, müşteriye Murabaha tarafından yeniden satılabilir. İkinci satış genellikle taksitler halinde veya kararlaştırılan ek maliyetleri içerecek şekilde gecikmeli ödemeye gerçekleşir. Bu tür bir sözleşme, geleneksel bankaların faize dayalı kredilendirme işlemleriyle bazı benzerliklere sahiptir, ancak önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin,

Murabaha'daki kar marjı, finans kurumunun sağladığı hizmetlerin bir parçası olarak talep edilen ürünleri en iyi fiyatla bulma ve satın alma faaliyetlerini kapsar. Ayrıca, ürünün finans kurumunun mülkiyetinde olduğu süre boyunca, ürünün müşteri tarafından reddedilme veya zarar görme riski taşır. Bu nedenle, kar marjı maliyetine eklenirken, bir kredi sözleşmesinde kâr belirli bir süreye göre belirlenir. Bu yüzden, müşteri zamanında ödeme yapamazsa ve gecikme olursa, kar marjı artmaz.

Şekil 6. Aktif Büyüklük (Milyar TL)

Kaynak : BDDK, 2021, dergipark.org.tr, (Erişim Tarihi: 30.06.2023)

Murabaha bir satış kontağı iken, konvansiyonel kredi faize dayalı bir kredi sözleşmesi ve işlemidir. Ayrıca, Murabaha'daki kar marjı, kredi faizi ile birlikte sözleşmenin başlangıcında sabitlenir; kar genellikle sözleşme sırasında gösterge faiz oranına bağlı olarak değiştirilebilir.

3.2.3 Salam ve İstisna

Salam ve İstisna, birbirine çok benzeyen iki sözleşme türüdür. Salam, tanımlanan malların belirli bir zamanda tam tutarının peşin olarak ödendiği bir tür peşin satın alma anlamına gelirken, İstisna ise sipariş edilen bir imalatta bir tarafın diğer tarafın üretmeyi kabul ettiği bir şeyi satın aldığı bir sözleşme türüdür. İstisna sözleşmesinde ödeme tamamen peşin, kısmen peşin veya malın teslimi sırasında yapılabilir. Bu iki sözleşme, tarım ve imalat sanayisi gibi alanlarda olduğu kadar havaalanları, okullar ve hastaneler gibi büyük ticari faaliyetlerde de önemlidir.

Salam ve İstisna sözleşmeleri Gharar (belirsizlik veya aşırı belirsizlik) yasağına dahil değildir. Çünkü bu sözleşmelerde belirli bir eşya, mal veya meyve satışı yapılmamaktadır. Satış, özellikleri aynı olan herhangi bir ürüne göre gerçekleşir. Diğer bir deyişle, belirli meyvelerin satışı haramdır, çünkü Hadis üzümün siyahlaşması ve tahılın sertleşmesi kadarına kadar satışını yasaklamıştır. Yasak olan, belirli bir çiftlikteki belirli üzümlerin satılmasıdır, çünkü bu üzümler Salam sözleşmesindeyken büyümeye devam edemeyebilir; ancak özellikleri sözleşmede belirtilen üzümlerin satışıyla ilgili herhangi bir yasak bulunmamaktadır.

3.2.4. Sukuk

Sukuk terimi, Arapça Sakk kelimesinin çoğuludur. Yüzlerce yıldır İslami ticari işlemler, sukuk kullanımını içermiştir, ancak bu mevcut anlamından biraz farklı bir bağlamda olmuştur. Sukuk terimi, ticaret ve diğer ticari faaliyetlerden kaynaklanan finansal yükümlülüklerle ilgili 'kağıtlar' veya 'belgeler' anlamında kullanılmıştır. Bir Sakk, teslim edildiğinde mallar için ödeme yapmak için yazılı bir yemin olabilir. Ayrıca Sakk'ın kullanılmasının sebeplerinden biri de İslam dünyasındaki tehlikeli bölgeler arasında para taşımaktan kaçınmaktır. Sukuk kullanımı yavaş yavaş tüm dünyaya yayılmıştır. (Rahman, 2020)

Sukuk sözleşmelerinin 13. yüzyılda, İslam dünyasının gelişme döneminde Müslümanlar tarafından tanıtıldığına ve Yahudi tüccarlar tarafından Müslüman dünyasından Avrupa'ya aktarılan Avrupa çek sisteminin kökeni olduğuna inanılmaktadır. Sakk, bir sözleşmeyi temsil eden veya mali hakların, para işlemlerinin veya şeriata uygun yükümlülüklerin devrini temsil eden herhangi bir sertifikaya atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, sukuk teriminin kullanımı, günümüzde ihtiyaca göre önemli değişikliklere uğramıştır .

İslami finans kurumlarının kuruluş aşamasında karşılaştığı en büyük zorluklardan biri yüksek likidite riskidir. İslami bankalarda her finansman sözleşmesi, geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında gerçek varlığa dayalı olmalıdır ve bu da iş (reel sektör) gerilediğinde uygun bir likidite yönetiminin yürütülmesini zorlaştırabilir. Bu nedenle, likiditeyi yönetmek için etkili finansal araçlar bulmak ve karlılık ile çeşitliliği birleştirmek İslami kurumlar için önemlidir. Bu zorluğun üstesinden gelmek için sukuk gibi araçlar kullanılmaktadır. Sukuk, ikincil piyasada alınıp satılabildiği için likidite sağlamaktadır.

Geleneksel finansal kurumlarda, bu zorluğun üstesinden gelmek için tahvil ihraç etmek veya banka mevduatlarındaki fazla nakdi likiditeyi kullanmak gibi yollar vardır. Ancak her iki yöntem de İslam hukukuna uygun değildir ve faiz olarak kabul edilen riba'nın alınmasını içerir. İslam'da para bir değişim aracı olarak kabul edilir ve sadece para üzerinden kar elde etmek yasaklanmıştır. (Abdulahkimoğulları, 2019)

Bir Sakk'ın (tahvil) satış nesnesi olarak nitelendirilebilmesi için değeri veya mülkü olan bir nesnenin rolünü üstlenmesi gerektiğinden, sukukta varlık menkul kıymetleştirme esastır. Şeriat hukukunda satış nesnesi, değerli bir mülk olmalıdır. Bir tahvil sertifikası, bir varlık tarafından desteklenen (bir varlık tarafından desteklenen) menkul kıymetleştirme işlemi yoluyla kanıt olarak desteklendiğinde, sadece para olmaktan çıkarak nesne değerine taşınır ve bu nedenle ticaret nesnesi olma niteliği kazanır. Bu şekilde hem birincil piyasada hem de ikincil piyasada alınıp satılabilir.

Ayrıca, İslami finans kurumlarının kumar, aşırı riskli ticaret sözleşmeleri, alkol veya tütün ticareti veya indirimli borç sözleşmeleri ticareti gibi çeşitli sektörlere yatırım yapması yasaktır. Bu nedenle, geleneksel bankaların yöntemlerini benimsemek mümkün olmadığı için faiz yasağı saf borç senetlerinin kullanımını kısıtladığından, araştırmacılar alternatif olarak kullanılabilen yeni bir araç bulmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, sukuk adı verilen yeni bir enstrümanın kullanımı kabul edilmiştir.

Sukuk'un erken ortaya çıkışında, organizasyonel ve yasal zorluklarla ilgili yanlış anlamalar ve yanlış bilgiler öne çıkmıştır. Bu durum, birçok yatırımcı ve iş insanının sukukları kullanmaya isteksiz olmasına katkıda bulunmuştur. Sukuk'un gelişimi için bir dizi girişimden sonra, Malezya'daki bir girişim bir ölçüde başarı elde etmiş ve çeşitli ülkelerin ve kuruluşların bu araca ilgi göstermelerine neden olmuştur. Sukuk'a olan ilgi, 2008 küresel finansal krizi sırasında ve sonrasında giderek artmıştır.

Sukuk, piyasa diline göre, herhangi bir yasaklanmış ürün veya işlem içermemeleri koşuluyla, kıymetli evrak olarak kabul edilir. İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kurumu'na (AAOIFI) göre, sukuk bölünmemiş değeri temsil eden eşdeğer değerdeki sertifikalardır. Sukuk, bir varlığın mülkiyeti veya intifa hakkıyla ilgilidir, bu da sukukta yer alan talebin sadece nakit akışı talebi olmadığını, aynı zamanda varlığın mülkiyetiyle de ilgili olduğunu gösterir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ BİR PERSPEKTİFTEN KÜRESEL EKONOMİK KRİZ

4.1 Küresel Krize Katkıda Bulunan Faktörler

Faiz oranlarının ve belirsizliğin artması, bilançoların bozulması, olumsuz seçimler, ahlaki yapı ve davranışların bozulması, finansal krizlerin ortaya çıkmasına, yayılmasına, derinleşmesine ve küresel boyut kazanmasına neden olan temel faktörlerdir. Faiz oranlarının ve belirsizliğin artması, finansal krizlere farklı mekanizmalarla yol açabileceğini gösteren gelişmekte olan ülkelerin deneyimlerinden elde edilen derslerle desteklenmektedir. Yükselen faiz oranlarının finansal krizlere neden olması aşağıdaki şekilde açıklanabilir: (Saridogan, 2019)

İlk olarak, faiz oranlarının yükselmesi, şirketlerin bilançoları üzerinde olumsuz etkiler yaratır çünkü nakit akışlarını azaltır. Bu durumda, kötüleşen bilançosu olan şirketler, piyasa değerini artırmak için daha riskli projelere yönelebilirler. Şirketler, verilen kredileri kullanıp zarar ettikten sonra, zararın büyük bir kısmı kredi sağlayıcıları tarafından üstlenilmelidir. Bu, borçlunun ahlaki bir tehlike olarak adlandırılan bir tercihtir. Asimetrik bilgi nedeniyle ortaya çıkan ahlaki tehlike, sözleşmeyi imzaladıktan sonra bir tarafın dürüst olmadığı anlamına gelir.

Ahlaki riskin ardında yatan şey “gizlilik” kavramıdır. *“Gizli eylem, bir tarafın diğer tarafın ekonomik ilişki kapsamında gerçekleştirdiği eylemleri tam olarak gözlemleyemediği durumu ifade eder”*.²²

İkinci olarak, faiz oranlarının yükselmesi, kredi kurumlarını daha sınırlı miktarda kredi vermeye zorlar. Bu durum, bir kredi krizine yol açar ve finansal sistemde ortaya çıkan asimetrik bilgi kaynaklı olumsuz seçim sorunlarından kaynaklanır. Rasyonel bireyler ve şirketler, hızla yükselen faiz oranlarına sahip para piyasası koşullarında kredi başvurusunda bulunmamalıdır. Ancak, bu koşullar altında riskli yatırımlar için kredi talep eden bireyler veya şirketlerle karşılaşmak hala mümkündür. Bu ekonomik birimler genellikle en riskli yatırımlar için kredi talep

ederler. Yani, yüksek faiz oranları altında kredi başvurusunda bulunanlar riskli bir tüketici profili sergilerler ve geri ödeme konusunda kaygıları yoktur. Bu tür tüketicilere kredi verilmesi, olumsuz seçim olarak bilinir. Özetlemek gerekirse, olumsuz seçim sorunu, sözleşme yapmadan önce ortaya çıkan ve en istekli kredi müşterisinin potansiyel borçlusunun (itibarlı kredi borçlularının borçlarını ve ilgili yükümlülüklerini zamanında ödeyemeyenler) olduğu asimetrik bilgi sorununu ifade eder. (Şencal, 2021)

Bu problem, finansal piyasalar için istenmeyen etkiler yaratabilecek müşteri seçimi olasılığına işaret etmektedir. Bir banka müşterisinin olumsuz geri ödeme olasılığı olduğunu bildiği halde, yüksek faiz oranlarıyla kredi almayı kabul etmesi durumunda olumsuz seçim durumu ortaya çıkar. Finansal piyasalardaki asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan bir durumdur. Asimetrik bilgi, bir ekonomik birimin diğer ekonomik birime göre daha fazla bilgiye sahip olduğu anlamına gelir. Daha fazla bilgiye sahip olan taraf, diğer tarafa haksızlık yapabilir. Bu durum pazarın etkin bir şekilde işlemlerini engeller. "Ekonominin birimleri arasında asimetrik bilgi durumu yaşandığı için önemli pazar zorlukları ortaya çıkar."

Üçüncü olarak, faiz oranlarının yükselmesi bankaların bilançoları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bankaların varlıklarını genellikle uzun vadeli krediler oluştururken, yükümlülükleri genellikle kısa vadeli mevduatlardan oluşur. Faiz oranlarındaki artış, varlıkların değerini düşürürken, yükümlülüklerin değerini artırır. Bu da finansal istikrarın bozulmasına yol açar. (Özşen, 2020)

4.2 Bilançoların bozulması

Bankalar, finansal piyasaların en önemli aktörleridir. Bankaların kredi miktarını azaltması, ekonomik hayata olumsuz etkileri olabilir. Kötüleşen bilançolara sahip olan bankalar, verdikleri kredilerin miktarını azaltabilirler. Bankacılık sektörünün kötü denetimi, faiz oranlarındaki artış, ulusal para değerinin düşmesi ve varlık fiyatlarında düşüş, bankaların bilançolarının bozulmasının temel nedenleridir. Ayrıca, bankalar faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerin yükümlülüklerini karşılamada yetersiz kaldıklarında bilanço bozulma sorunlarıyla karşılaşabilirler.

4.3 Olumsuz seçimler, ahlaki yapı ve davranışların bozulması

Asimetrik bilgi, alıcılar ve satıcılar arasında aynı miktarda bilgiye sahip olunmadığı durumu ifade eder. Asimetrik bilgi üç soruna yol açar: Olumsuz Seçim, Ahlaki Tehlike ve Sürü Davranışı.

Olumsuz seçim problemi, asimetrik bilgi ve işlem gerçekleşmeden önce ortaya çıkar. Ahlaki tehlike sorunu da asimetrik bilgi nedeniyle ortaya çıkar, ancak olumsuz seçimin aksine işlem gerçekleşikten sonra meydana gelir. *“Finansal piyasalardaki ahlaki tehlike, borçlunun borç verene geri ödeme yapmasını daha az olası kılması nedeniyle; borç verenin istenmeyen (ahlaka aykırı) faaliyetlerde bulunabileceği risktir”*. Ahlaki tehlike sorunu, verilen kredilerin düşük getiri veya uzun vadeli getiri ile riskli bölgelerde kullanıldığında ortaya çıkar. Ödünç alınan fonlardan getiri sağlanamaması durumunda alacaklı, sermayeyi ve faizi toplayamaz; yani, ahlaki tehlike problemiyle karşı karşıyadır. Finansal piyasaların etkin işleyişini engelleyen faktörlerden diğeri de sürü davranışdır. (İnal, 2019)

Bu durum, yatırımcıların mevcut piyasa bilgileri veya makroekonomik göstergelerin analizine göre değil, güvendikleri kaynaklardan veya diğer yatırımcıların tercihlerine göre hareket ettiğinde ortaya çıkar. Sürü davranışı, finansal krizler üzerinde derinleşen etkiler bırakır. Örneğin, bir yabancı para biriminin değeri artmaya başladığında, yatırımcılar bu döviz kurunun değer kazanmaya devam edeceğini düşünerek hareket ederler. Bazı yatırımcılar, diğer yatırımcıların davranışlarını gözlemledikten sonra döviz talebinde bulunabilirler. Bu tür bir sürü davranışı, yüksek bir döviz talebi oluşturarak para krizlerine neden olabilir. Ayrıca, başka bir sebep nedeniyle ortaya çıkan bir para krizi, sürü davranışının bir sonucu olarak derinleşebilir.

4.4 Krizden Sonraki Etkiler

Ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği her platformda ve giderek ülke ekonomilerini tehdit ettiği durumlarda ekonomik krizler ortaya çıkabilir. Ekonomik kriz, bir dengesizliğin neden olduğu herhangi bir istikrarsızlık, balon veya şok durumudur. Kibritçioğlu'na göre, "herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasında fiyatlar ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde şiddetli dalgalanmalar" olarak tanımlanabilir.

Kriz, bir dönüm noktasıdır ve önemli kararların alınması gereken bir durumdur. Öncelikle kriz, ekonomide anormal bir durumdur ve piyasa mekanizmasında büyük dalgalanmalara yol açan işlevsizleşme, kilitlenme veya aşırı hassasiyetle karakterizedir. Bu nedenle, kriz, belirli bir kapitalist evrim anında piyasa mekanizmasının hakim olduğu bir durumdur. Dolayısıyla kriz bir eylem kavramıdır. (Oran, 2020)

Günümüz dünyasında küreselleşme, teknoloji ve hızlı sermaye hareketleri, krizlerin bulaşıcı doğasını ortaya çıkarmakta ve krizlerin küresel boyutlara ulaşabilmesine neden olmaktadır. Krizlerin bulaşıcı doğası yanı sıra, siyasi, mali ve makroekonomik olgulara bağlı olarak denge üzerine kurulu olan unsurları kaçınılmaz olarak etkilediği görülmektedir.

4.4.1 Küresel Krizlerin Ülke Ekonomilerine Etkileri

Tarih tekerrür ettiği için, finansal krizler Hollanda lale krizi (1637) gibi bilinen en eski finansal krizden beri var olmuştur. Krizlerin oluşum nedenleri genel olarak benzer olmakla birlikte, senaryolar ve aktörler farklıdır. İktisat ve finans biliminin gelişmesine ve binlerce araştırma çalışmasına rağmen, 20. yüzyıldan itibaren finansal krizlerin daha sık ve derin etkilere sahip olması, bilim dünyası için paradoksal bir soru işaretidir. İlk krizler dünya ekonomisinde 17. ve 18. yüzyıllarda görülmüştür. Bu dönemdeki krizler genellikle üretim faaliyetleri dışında rastgele dalgalanmalar olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, bu dönemdeki ekonomik dalgalanmalar, toptan ticaret veya menkul kıymetlerde zaman zaman ortaya çıkan konjonktürel spekülasyon ataklarından kaynaklanan kapitalist sistemin yapısal dalgalanmalarından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, bu tür dalgalanmalar reel ekonomik dalgalanmalar olarak kabul edilmemektedir. Ekonomik yapının değişmesiyle birlikte ekonomik krizin etkileri de genişlemiştir. (Demir, 2019)

Tarih boyunca birçok küresel kriz meydana gelmiş ve ülkelerin ekonomilerini farklı şekillerde, farklı düzeylerde veya aynı biçimde etkilemiştir. Küresel krizler arasında en dikkat çekenler Büyük Buhran (1929), Güneydoğu Asya Krizi (1997) ve Küresel Ekonomik Kriz (2008-2012) olarak öne çıkmaktadır.

1929 Büyük Buhranı olarak da adlandırılan 1929 Büyük Dünya Bunalımı, hacim, süre ve etkilediği alanlar açısından dünyanın en büyük finansal krizini

oluşturur. Bu krizde, finansal piyasalardaki panik hızla reel sektöre yayılmış, tüm ekonomi kesimleri etkilenmiş ve ekonomik çöküş başlamıştır. 1929 Büyük Dünya Bunalımı on yıldan uzun bir süre devam etmiştir.

1920'lerde, henüz kriz gerçekleşmeden önce Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi oldukça iyi bir performansa sahipti. I. Dünya Savaşı sonrası sorunlar çözülmeye başlanmış ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Teknolojik gelişmeler hız kazanmış, üretim patlaması yaşanmıştır. Tüm sektörlerde teknoloji ilerlemesiyle birlikte yeni icatlar yapılmış, yatırımcılar elde ettikleri gelirlerle yeni makineler ve fabrikalar alarak istihdam alanlarını genişletmiştir. Tüketim ve ücretler artmış, borsadaki yükseliş sürekli hale gelmiştir. Geleceğe olan güven, mevcut ortamın olumsuz bir şey barındırmadığı düşüncesiyle güçlenmiştir.

1920'lerde, ABD ekonomik açıdan büyümesinin yanı sıra yaşam tarzlarını da köklü bir şekilde değiştirmiş, elektrik evlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Seri üretim dönemi denk gelmiş, otomobil üretiminde çığır açılmıştır. Otomobil sayısı 6 milyondan 27 milyona yükselmiş, çalışanların ücretleri inanılmaz bir şekilde arttığı için herkes otomobil satın alacak güce sahip olmuştur. Ayrıca, tarih boyunca ilk defa tatil izni konusu tartışılmaya başlanmış ve Amerikalıların tatil yapma eğilimi turizm sektörünü olumlu yönde etkilemiştir. Gayrimenkul ve arsa fiyatları yükselmiş, alım gücü de arttığı için olumsuzluklar gözlenmemiştir. (Ahmet, 2020)

1923-1929 yılları arasında borsadaki hisse senetleri aşırı değerlenmiş ve günde iki banka iflas etmiştir, bu durum kriz olasılığını artırmıştır. Bu kriz endişesiyle yabancı yatırımcılar, Hollanda ve Almanya'da ellerindeki malları, mülkleri ve hisse senetlerini 24 Ekim 1929'da satmaya başlamışlardır. Diğer şirketler de buna katıldığı için New York Borsası bir günde 4 milyon dolar kaybetmiştir. Durum giderek kötüleşmiş, New York Borsası çökmüş ve 400 banka iflas etmiştir.

1929 yılında başlayan ve etkilerini 1930'da göstermeye başlayan Büyük Buhran'ın etkileri 1940'lara kadar sürmüştür. Kuzey Amerika merkezli bu finansal kriz, dünya genelinde hissedilmiş ve sanayileşmiş ülkelerde ciddi zararlara neden olmuştur. Krizin nedenleri şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Parada altın standardını sürdürme eğilimi
- Ekonomi yönetimindeki deneyimsizlik

- Dış ödeme dengesinde bozulma
- Banka yapılanmasında bozulma
- Firmaların finansal durumlarında dengesizlik
- Gelir dağılımının adaletsiz olması

Büyük Buhran, dünyanın tanık olduğu en büyük finansal kriz, en büyük ekonomik durgunluk, işsizlik ve ekonomik daralma olarak kabul edilmektedir. Bu kriz sonrasında evsizler ve işsizler orduları ortaya çıkmış, birçok ülkede inşaat sektörü neredeyse durma noktasına gelmiş, tarım sektörü ciddi zararlar görmüş ve fiyatlar yarı yarıya düşmüş, bu da kırsal nüfusu etkilemiştir. Madencilik, krizin en çok etkilediği sektör olmuştur. (Altuntepe, 2019)

Güneydoğu Asya Krizi 1997 yılında Tayland'da başlamış, Güney Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler başta olmak üzere birçok Asya Ülkesine yayılmıştır. 1997 Güneydoğu Asya Krizi'nin sebepleri iki temelde ele alınmaktadır. Bunlar şu şekildedir : Kynak Goel, Suresh (2009). Crisis management : master the skills to prevent disasters. New Delhi: Global India Publications.

1. Makroekonomik göstergelerde herhangi bir bozulma bulunmamakta, kriz ulusal ve uluslararası yatırımcıların güven kaybı ve beklentilerindeki değişim nedeniyle ortaya çıkmıştır.
2. Kriz, bu bölgedeki ülkelerin siyasi ve yapısal bağlamdaki bozulmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, krizin makroekonomik dengesizliklere yol açan sebepleri şu şekilde sıralanabilir: siyasi dengesizlikler, sermaye giriş ve çıkışları, finansal kırılganlık, kredi büyümesi, uluslararası rezervler, reel döviz kuru, tasarruf ve yatırım oranları, enflasyon ve büyüme oranları, yurt dışı borçlanma, cari açık. Güneydoğu Asya Krizi 1994 Meksika Krizi ve 1992 Avrupa Para Sistemi Krizi ile bazı benzerlikler göstermektedir. Ancak makroekonomik göstergelerde herhangi bir bozulma olmaması ve bu bağlamda temelin sağlam olmasına rağmen beklentilerin değişiminden ortaya çıkması ile bu krizlerden ayrılmaktadır.

Ülkeye yüksek miktarda sermaye girişiyle başlayan finansal serbestleşme, döviz kurunun değerlenmesine ve cari işlemler açığının artmasına yol açmıştır. Bankacılık sorumlulukları garanti altına alındığından, özellikle kısa vadeli borçların miktarı önemli ölçüde artmıştır. Tayland, o dönemde sermaye girişinin en yoğun olduğu ülke olması nedeniyle kriz burada patlak vermiştir. Ayrıca, Tayland'ın diğer Asya ülkelerine kıyasla makroekonomik göstergelerinin daha kötü durumda olduğu ve kredi ile cari açık oranının yükseldiği görülmüştür, bu da beklentilerin ani bir değişim geçirmesine ve döviz kurlarına spekülatif saldırılara yol açmıştır. "2 Temmuz 1997" tarihinde, bu baskılara dayanmak zorlaşmış ve devalüasyonla dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Tayland'da yapılan bu geçiş, panik ortamıyla birlikte ülkeden büyük miktarda sermaye çıkışına neden olmuştur. Kriz, yayılma etkisiyle diğer Asya ülkelerine de sıçramış ve son olarak Güney Kore olmak üzere Endonezya, Malezya ve Filipinler de devalüasyona gitmiştir. Bu krizin bölgesel etkisi büyük olmasına rağmen, küresel düzeyde önemli bir durgunluğa yol açmıştır. Yoksulluk ve işsizlik kesin olarak artmış, ekonomik işlemlerde uzun süreli bir düşüş yaşanmış ve hisse senedi piyasaları çökmüştür, bu etkiler küresel düzeyde hissedilmiştir.

Son olarak 2008'de görülen küresel finansal kriz, 1989 Buhranı sonrasında dünyanın gördüğü en büyük ekonomik ve finansal kriz olarak ele alınmaktadır. Bu kriz 2006'da konut piyasalarının çökmesi ile patlak vermiştir.

11 Eylül şokunun atlatılması ve piyasanın canlanması amacıyla 2001'de FED faiz oranlarında düşüğe gidilmesi likiditenin artmasına neden olmuş ve kredi verme işlemlerinde özensiz davranılmıştır. "Mortgage kredisi" olarak adlandırılan ipotekli konut kredileri, ABD'de vatandaşlara özellikle düşük gelirli bireylerin ev sahibi olmaları için verilen bir kredi türüdür. Bu dönemde morgage kredisi veren mali kuruluşlardan kredi alarak yeni krediler verebilmelerine olanak sağlayan devlet garantili firma sayısında artış görülmüştür. Bu firmalar, düşük risk grubundaki firmalardan kredi satın almanın yanı sıra yüksek risk grubundan da kredi satın alarak kendilerini riske atmaktadır.

FED'in faiz oranlarını düşürmesi, "yumuşak para politikası" olarak adlandırılmıştır ve bu politika nedeniyle yüksek riskli mortgage kredilerinin ABD'de yaygınlaşması krizin ortaya çıkmasına ve küresel olarak yayılmasına yol açmıştır. Özellikle 2000-2006 yılları likiditenin bol olduğu bir dönem olup, menkul

kıymetleştirme yöntemiyle normalden daha fazla kredi alınmasına sebep olmuştur. Borcu veren kuruluşlar, bu borçları menkul kıymetlere dönüştürerek riski diğer kurumlara yaymıştır. Bu olaylar ticarete bir kaygı ortamı oluşturmuş ve bu kaygı sonucunda FED faiz oranlarını yükselterek para politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Menkul kıymet talebi ve yüksek riskli krediler 2006'da azalmaya başlamıştır. Bu durum, menkul kıymet fiyatlarının artışını durdurmuş ve yılın son aylarında fiyatlar düşmeye başlamıştır. Faiz oranlarındaki yükseliş ve menkul kıymet fiyatlarındaki düşüş, değişken faizli ve ipotekli kredi veren kurumları ve bu kredileri alan kişileri zor durumda bırakmıştır. Ödeme sorunları nedeniyle haczedilen konut sayısı artmıştır. Bankalar, bu menkul kıymetleri satmak için fiyatları düşürmeye devam etmiş ve kredilerini ödemeye devam eden bireylerin konut değeri bugünkü net değerinin altına düştüğü için bu bireyler kredi ödemeyi durdurmuştur. Krediler geri ödenmediği için büyük finansal kurumlar iflas etmiştir. Ayrıca, finansal piyasalardaki risk değerlendirmesi gerçek değerinden daha düşük yapıldığı için bu büyük finansal kurumların iflas etmesi sonucunda oluşan riskin analizi ve hesaplanması zorlaşmış ve kriz daha da şiddetlenmiştir.

2008 Küresel krizin temelleri düşük faiz oranları ve yüksek büyümeyle atılmıştır. Bu durum küresel gözetim, makroekonomik politikalar, finansal düzenleme, piyasa disiplini, risk alma ve iyimserlik gibi daha geniş bir başarısızlık yelpazesine yol açmıştır. Bu dönemde, küresel finans sistemi düşük riskle daha yüksek getiri sağlayan yerel araçlar yaratmıştır. Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş piyasa ekonomilerinde, özellikle konut sektöründe büyük varlık fiyatları şişirilmeye başlanmış, hammadde fiyatları ciddi bir artış göstermiş ve hem uluslararası hem de yerel bankacılık sistemlerinde ve özellikle finansal sistemlerde büyük bir kaldıraç ve risk birikimi gözlenmiştir. (Demir, 2019)

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ekonomiler ve finansal sistemler için krizler her zaman varlıklarını sürdürmüştür. Bu bağlamda, 90'lı yıllarda Türkiye, Güneydoğu Asya ülkeleri ve Meksika gibi ülkelere yaşanan krizlerin ve krizin etkilerinin farklılık göstermesine rağmen, kriz profilleri oldukça benzerdir. Sermaye girişlerinin ani şekilde durması her zaman keskin bir ekonomik daralmaya yol açmaktadır. Ayrıca birçok ülke krizlerden sonra para birimlerinin değerinde ciddi kayıplar yaşamakta, krizlerden kurtulma açısından bu önemli bir etki yaratmaktadır.

Ancak 2008 Küresel krizi olarak adlandırılan son küresel krize bakıldığında, genel kriz profilinden farklılıklar olduğu görülmektedir. Sermaye girişlerinin ani durdurulmasının ana sebebi, “aşırı likidite sıkışıklığı” olmuştur. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer finansal piyasalarda yaşanan durgunluk bütün finansal piyasalara bulaşmıştır. Gelişmiş olan ülkelerde tüketici harcaması daralınca, gelişmekte olan ülkelerin ihracatında azalmalar görülmüş, finansal kriz birbirlerini iki taraflı etkilemelerine neden olmuştur.

Merkez bankaları, finansal sistemin risklerine odaklanmak yerine kaldıraç artışı ve yüksek varlık değerleriyle ilgili olarak fiyat istikrarına odaklanmıştır. Küresel finansal kriz yayılmaya devam etmiş ve beklenenden daha hızlı ve ileri bir şekilde ilerlemiştir, bu durum da küresel ticarete ve çıktıda benzeri görülmemiş bir daralmaya neden olmuştur. Krizle birlikte endüstriyel üretim hızla düşmüş ve işsizlik oranı önemli ölçüde artmıştır. 2008 yılının sonlarında Japonya ekonomisi %12,4 oranında küçülmüş, krizin başladığı ABD ekonomisi ise %6,4 oranında küçülme yaşamış ve tüm piyasalar durgunluktan etkilenmiştir. Kriz, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel üretimde uzun süreli ve belirgin bir gerilemeye neden olarak ekonomiye ciddi olumsuz etkilerde bulunmuştur. Başka bir deyişle, finansal kriz ekonomik bir krize dönüşmüştür.

4.4.2 İslami Bankalara Etkisi

İslami bankalar, küresel krizlerden doğrudan etkilenebilir. Doğrudan etkilenen İslami bankalar, uluslararası yatırım portföyleri ve uluslararası yatırım fonları aracılığıyla küresel hisse senetlerine yatırım yapmış olan bankalardır. Özellikle gayrimenkul sektörüyle bağlantılı portföylere veya yatırım fonlarına dahil olan veya bunlara yatırım yapan bankalar, küresel krizden doğrudan etkilenebilir. Ancak bu bankaların yatırımları sınırlıdır ve küresel kriz, mali durumlarını veya karlılıklarını çok fazla etkilemeyebilir. Diğer yandan, küresel krizin istisnasız tüm sektörleri farklı derecelerde etkilemesi nedeniyle krizden dolayı olarak etkilenen bankalar da bulunmaktadır. Bununla birlikte, İslami bankaların iflas etmemesi veya finansal zorluklarla karşılaşmaması, merkez bankalarının müdahalesini gerektirmediğini ve kırılganlıklarının sınırlı olduğunu gösteren bazı olumlu etkilere sahip olmaları, İslami bankaların krizden etkilenme düzeyini sınırlı hale getirir. (Doğan, 2020)

Genel olarak küresel krizin İslami bankalara olumlu ve olumsuz etkileri şu şekildedir:
kaynak: Katılım Bankalarının Performansının Konvansiyonel Bankalar İle Karşılaştırılması:
2008 Kriz Dönemi Örneği (Comparison of Performance of Participation Banks with
Conventional Banks: Case of 2008 Crisis Period) Mustafa CANBAZ ve Serkan DUR

1. Olumlu Etkileri

- a. İslami bankaların uluslararası camia tarafından tanınması ve onlara iş yapmaları için yer açılması ve hatta uluslararası alanda tavsiye edilmesi.
- b. Konvansiyonel bankaların birçoğunun İslami bankalara dönüştürülmesi ve konvansiyonel ticari bankaların İslami işlemler için şubeler açmaya başlaması.
- c. Genel olarak İslam ekonomisi ile ilgili konferans, seminer ve araştırma merkezlerinin artan etkinliği.
- d. Bazı üniversitelerde İslami bankaların uzmanlık alanı da dahil olmak üzere, İslam ekonomisinde uzmanlaşan öğrencileri mezun etmek için okullar açılması.
- e. İslami bankaların mevduatlarında artış.
- f. Birçok müşterinin geleneksel bankalardaki mevduattan İslami bankalara geçmesi
- g. Dünyanın çeşitli ülkelerinde birçok İslami bankanın kurulması.
- h. Dünyadaki hükümetlerin İslami bankacılığın temellerinden yararlanma eğilimi.
- i. Gerek özel sektör, gerekse hükümetler ve kamu kurumları ve yerel meclisler düzeyinde İslami finans araçlarının kullanımının artması.

2. Olumsuz Etkileri

- a. Düşük ekonomik faaliyetten etkilenen düşük müşteri mevduatı nedeniyle İslami bankaların varlıklarının azaltılması ve ayrıca özel

mülkiyet haklarını, özellikle birikmiş karlar ve rezervleri etkilemesi.

- b. Krizin dünya genelinde gayrimenkul varlıklarının azalmasına yol açması ve dolayısıyla İslami bankaların varlıklarının etkilenmesi nedeniyle İslami bankaların varlıklarının değer kaybetmesi.
- c. İslami bankaların, kârlar ve rezervler üzerinde de etkisi olan varlıkların büyük değer kaybını karşılamak için tahsislerini kesmek zorunda kalması. Ayrıca bazı müşterilerin krizle karşı karşıya kalması ve iflas etmesi ile İslami bankaların daha fazla provizyon kesintisi yapması.
- d. İslami bankaların net karlarında düşüş olması.
- e. İslami bankaların azalan girişi nedeniyle krizden etkilenen düşük gelirlerin doğal bir sonucu olarak varlık getirisini düşürmesi.
- f. Yeniden yapılanma faaliyetleri sonucunda yüksek işletme maliyetleri ve daha sonra gelir ve giderlerin yeniden yapılandırılması, özellikle finansal ve bankacılık yönleriyle nitelikli olması gereken işgücünün rehabilitasyonu maliyetlerinin çok yüksek olması.
- g. Daha düşük net kar nedeniyle daha düşük öz sermaye getirisi.

IMF (2008) tarafından yapılan bir çalışma, 2008 küresel krizi sırasında İslami bankaların ve geleneksel bankaların performansını, krizin kredi, karlılık, varlık büyümesi ve döviz kurları üzerindeki etkisini incelemiştir. Analiz, İslami bankaların 2008'de karlılık üzerindeki olumsuz etkilerin azalmasına yardımcı olduğunu, ancak İslami bankaların performansının geleneksel bankalardan farklı şekilde etkilendiğini göstermiştir. Risk yönetimi açısından, İslami bankalarda 2009 yılında kârlarda daha fazla düşüş yaşandığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, 2008 ve 2009 yıllarında İslami bankalarda kredi ve varlık büyümesinin geleneksel bankalardan daha iyi olduğu görülmüştür. (Doğan, 2020)

Hakim ve Atiat (2009) tarafından yapılan bir çalışmada, küresel finansal krizin tanımı, nedenleri, düzeltme yöntemleri ve küresel ekonomi ile uluslararası ve İslami

bankalar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada, İslami finans kurumlarının krizi ele almak için İslami kurallara ve denetleyicilere uygun olarak Yasak ticari faydayı engelleyen ve Yasak faize dayanan modern finans mühendisliği gibi Finans araçlarını kullanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, altyapı kurumlarının doğası, ana faaliyet alanı, amaçları ve İslami bankacılık sistemini desteklemedeki rolüyle bu kurumların küresel finansal krizin olumsuz etkilerini azaltmada rol oynadığına vurgu yapılmıştır.

Küresel Finansal Kriz Zamanında İslami Bankaların Deneyimlerinin Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmada, İslami finansın temel nedenler açısından küresel finansal kriz üzerindeki etkisi, Arap ülkeleri ekonomileri üzerindeki etkisi ve bu krizlerin ve gelecek sonuçlarının azaltılmasındaki önemi değerlendirilmiştir. Çalışma, fenomeni tanımlayan ve daha sonra ön ve temel verilere dayanarak analiz eden bir tanımlayıcı analitik yaklaşım kullanmıştır. Veriler, konuyu doğrudan veya dolaylı olarak ele alan önceki çalışmalardan, konvansiyonel ve İslami bankaların yıllık finansal raporlarından ve Amman Menkul Kıymetler Borsası tarafından yayınlanan Ürdün şirketlerinin el kitaplarından derlenmiştir.

Çalışma sonucunda, mevcut mali krizin asıl nedeninin tefecilik temelli kredilerin artması nedeniyle orijinal borç miktarının zamanla göreceli olarak artması olduğu ve bu durumun birçok durumda bireylerin ve devletlerin mali açmazlara yol açarak krizlere sebep olduğu bulunmuştur. Ayrıca, krizin etkisinin, Arap ülkeleri ekonomilerini de içeren küresel sistemin bir parçası olarak genişlediği tespit edilmiştir.

Çalışma ayrıca, İslami bankaların güvenlik ve istikrar kuralları ve disiplinleri çerçevesinde faaliyet göstermeleri ve riskleri azaltmaları nedeniyle, İslami alternatif finansmanın yatırım projelerinin finansmanında mevcut finansal krizin etkilerine karşı mükemmel bir çözüm olduğunu ortaya koymuştur.

4.5 Küresel Krizle Mücadelede İslami Sistemin Araçları

Küresel krizle mücadelede islami sistemin araçlarının önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu durum aşağıda başlıklar halinde açıklanmaktadır.

4.5.1 Yolsuz Mali İşlemlerin Yasaklanması

İslami bankalarda faiz almak ve vermek yasaklanmıştır. Bunun yerine, kar-zarar paylaşım mekanizmasına dayalı finansal işlemler yürütülmektedir. İslami bankalar,

yolsuz mali işlemleri yasaklamaktadır. Konvansiyonel bankalar ise İslami bankalardan farklı olarak faize dayalı finansal borç sunmaktadır, ancak bu, İslam'da kesinlikle yasaklanmıştır. Şeriat (İslam hukuku), borç faizini yasaklamış, ancak ticarete izin vermiştir. İslami bankalar, finansmanlarını şeriatın onayladığı belirli ticari faaliyetlere dayalı finansal işlemlere yatırmaktadır.. (Akalan, 2021)

İslami bankacılıkta, yolsuz mali işlemler arasında faiz öne çıkmaktadır ve riba (faiz yasağı), İslami bankacılığın temelini oluşturmaktadır. Ribanın kelime anlamı, fazlalık, genişleme, büyüme ve artıştır. Şeriat'a göre, bir malın fazlası veya karşılığında değeri olmayan artış riba olarak kabul edilir. İslam dini, faiz ödemenin (riba) kesin bir şekilde yasaklandığını, bunun yerine ihtiyaç sahiplerine karz-ı hasen (iyilik borcu) verilmesinin teşvik edildiğini belirtmektedir. Şeriat, verilen borçtan faiz almanın en büyük günahlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda, şeriat, fazla parayı ticarete yatırarak insanları teşvik etmiştir (Bakara Suresi, 275). Ticaretten elde edilen kazanç helaldir, riba değildir. Bu nedenle Müslümanlar, kâr elde etmek için fazla parayı iş dünyasına yatırabilirler (Ghannadian ve Goswami, 2004). Şeriata göre; kaynak : (AüİFD Cilt XLIV (2003) Sayı 1 s. 453-465) Zinaddin Ahmed

- a) Riba toplumu bozar.
- b) Riba, başkalarının malına uygun olmayan şekilde el konulması anlamına gelir.
- c) Ribanın nihai etkisi negatif büyümedir.
- d) Riba, insanın kişiliğini alçaltır ve küçültür.
- e) Riba haksızdır.

Bu özellikleriyle riba, küresel bir krizin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayabilir. Bir önceki başlıkta da belirtildiği gibi, küresel bir krizin ortaya çıkmasında faizler önemli bir faktördür. Bu bağlamda, faizin yasak olduğu İslami bankacılık ile küresel krizin önlenebileceği düşünülebilir.

Başka bir bakış açısıyla, 'riba' ve 'ticaret' arasındaki fark, ticarete zarar olasılığı ve gerçekleşme ihtimalidir. Yani ticaret, belirsizlikle karşı karşıya olan bir kar hedeflerken riba, sabit faiz oranına sahip pozitif bir getiri arayan sermayenin geri kazanılmasını sağlar. Ayrıca, faizin büyüklüğü önceden belirlenmiş ve sözleşmenin

bir parçası olmasına rağmen, ticaretteki karın büyüklüğü önceden belirlenmemiştir. Değişken bir faiz oranını içeren bir sözleşme bile, ticaretteki karla uyumlu olmadığına dikkat edilmelidir.

Bazı insanlar, ticarete işlemin her iki tarafının, her biri tarafından algılanan belirli bir avantaj temelinde ilerlediği gerçeğini görmezden gelir; hangi avantajlar o anda ve orada sözleşme sırasında mevcuttur. Ancak bu, bir kredi işleminde olduğu gibi, şimdiki paranın gelecekte ödenecek parayla takası için geçerli olamaz. Bunun nedeni, diğer mal ve hizmetlerden farklı olarak paranın doğasında yatmaktadır. Başka bir deyişle, ticarete her zaman kâr için bir karşı değer vardır, oysa faizin karşı değeri yoktur. Chapra (2000)'ya göre, geleneksel bankacılık sistemi sermayenin eşitsiz dağılımını yaratmaktadır.

Faize dayalı finansal aracılık yerine kar zarar paylaşım sistemine geçilmesinin büyük bir avantaj olacağını söylemektedir. Geleneksel bankacılık sisteminde bankaların yerleşik uygulaması, esas olarak, borcu kapatmak için büyük iç tasarruflar sunmak için gerekli teminata sahip olan bireylere ve firmalara borç vermektir. Bu nedenle kredi, Lester akıllı veya liyakatli olmaktan ziyade şanslı kişilere gitme eğilimindedir. Böylece bankacılık sistemi, sermayenin eşitsiz dağılımını güçlendirme eğilimindedir ve bu eğilimde küresel bir krizin ortaya çıkmasında önemli rol oynayacağı için İslami bankacılığın küresel krizi önlemede etkili olacağı düşünülebilir.

İslami bankacılıkta yolsuz mali işlemlerin yasaklanması kapsamında diğer bir husus gharar'dır. Ghararın anlamı, "kendini veya malını bilmeden tehlikeye atmaktır". İş açısından bakıldığında, gharar, yeterli bilgiye sahip olmadan veya aşırı riskli bir girişime dahil olmadan bir projeye katılmayı ifade etmektedir. Gharar, ilgili tarafların bir sözleşmenin sonuçlarından habersiz olduklarında da ortaya çıkmaktadır.

Gharar, küçük veya biraz belirsiz olan "gharar yasir" ve büyük veya aşırı belirsizlik anlamına gelen "gharar fahish" olmak üzere ikiye ayrılabilir. Gharar yasir için, tek taraflı veya hayır sözleşmeleri gibi bazı sözleşmelerde bulunan belirsizlik tolere edilir ve sözleşmeyi geçersiz kılmaz. Ayrıca, kamusal bir ihtiyaç veya maslahat düşüncesiyle bağlantılı olan istisna sözleşmelerinde de bulunabilir. Öte yandan, gharar fahish, tolere edilemeyen ve sözleşmenin geçersizliğiyle sonuçlanabilen bir belirsizlik türüdür. Majör gharar ise ölçülemez veya kabul edilemez düzeyde yüksek belirsizlik

anlamına gelir. Bir alıcı veya satıcı, sorumluluk alma veya olgunlaşmamış kararlar verme yeteneğine sahip olmadığında veya satıcının malını iflas nedeniyle elden çıkaramadığı durumlarda ortaya çıkabilir.

Varlıklar söz konusu olduğunda, büyük gharar ortaya çıkabilir, eğer varlık veya mülk mevcut değilse, belirli değilse veya özelliklerine uygun değilse. Fiyatta gharar ise, fiyatın mutlak miktarlarda belirtilmemesi veya bir sözleşmede iki fiyatın bulunması durumudur. Sözleşme şartlıysa veya mutlak ve belirleyici bir dilde ifade edilmemişse (örneğin, "olacak", "kabul edecek" veya "kabul etmek" gibi belirsiz kelimelerin kullanıldığı durumlar), sözleşmelerde gharar oluşabilir.

Gharar yasağı, hile, dolandırıcılık ve sahtekârlık unsurlarını ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda olası yanlış anlamaları ve akit taraflar arasındaki çatışmaları da en aza indirgeyerek küresel mali krizin önlenmesinde bir araç olabilir.(Özbudun, 2022)

Maysir veya kumar, İslami bankacılık ve finansın kaçınması gereken diğer unsurlardır. Kuran'da kumarın ve şans oyunlarının açıkça yasak olduğu belirtilir ve kumar unsuru içeren ticari işlemler yasaklanır. Maysirin kabul edilemezliği, tarafların zarar riskini daha az göz önünde bulundurarak aşırı kazanç elde etmeyi ummalarına dayalı olarak akit tarafları arasında bir anlaşmanın ima edilmesine dayanır. Tüm spekülâtif sözleşmeler ve sözleşmenin akdedildiği zamanda herhangi bir tarafın açık bir şekilde avantaj elde edebileceği belirtilmeyen sözleşmeler de yasaktır. Ancak Iqbal ve Molyneux (2005)'e göre, saf şans oyunları ile şans ve risk alma unsurlarını içeren ticari işlemler arasında bir çizgi bulunmaktadır. İzin verilen ve insan yaşamının bir parçası olan riskler veya belirsizlikler, iş ortamında yaygın olan girişimcilik riskleri ve doğal afetlerden kaynaklanan risklerdir. Bu bağlamda küresel (Çoban, 2020) krizlerde insanların etkilendiği riskli ticari işlemlerin ortadan kaldırılmasında İslami bankacılığının etkili olabileceği söylenebilir.

4.5.2 İslami Sistemde Sözleşmeler

İslami ekonomik ve finansal ilkeler doğası gereği sosyal yönelimlidir ve ahlaki gelişmeyi teşvik ederek daha istikrarlı bir ekonomiyi hedefler. Bu nedenle, yolsuzluk ve sahtekârlık düzeyini azaltma potansiyeline sahiptir. İslami finans kurumları tarafından kullanılan temel finansman araçlarını ve bu araçların uygulanma

mekanizmalarını dikkate alarak, finansal sözleşmelerin küresel krizi önlemede önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Bu ayırt edici özellikler şu şekildedir: Kayna : (International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 2019/2: 111-120) Melih Turan

1. Herhangi bir varlık değeri tahmini, gerçek değerine dayalıdır;
2. Satış ve satın alma işlemlerinde malların mülkiyetinin devri vardır;
3. her bir bireysel sözleşme münhasıran bir tür finansal hizmet üzerinde yapılır (örneğin, bir sözleşmede finansal kiralama durumunda olduğu gibi satış ve kiralama koşulları açıklanamaz);
4. Sözleşmede yer alan net bir mal/hizmet fiyat tanımı (fiyat formülü). Fiyat, değişken faiz oranlarına veya diğer bazı göstergelerdeki gelecekteki olası değişikliklere bağlı olmamalıdır;
5. Ortak mülkteki pay veya öz sermayeye katkı veya başka bir şekilde dikkate alınarak her bir ortağın kâr/zarardaki payının net bir tanımı yapılır.

Bütün bu ayırt edici özellikleri ile İslami bankacılıkta sözleşmeler kutsaldır. Sözleşmenin feshedilemezlik koşulu, işlemin en önemli koşuludur. Sözleşmelere saygı gösterilmelidir. Sözleşmeler ile taraflardan biri veya her ikisi tarafından kasıtlı veya kazara bilgi ihmallerine neden olan veya taraf/tarafların amacı ve beklenen sonucu yeterince yorumlayamamasına neden olan gharar gibi belirsizlik ve hataların olmasının önüne geçilmektedir.

İslami finans kapsamında faize dayalı finansal işlemlerin yokluğunda, finansörler ve borç alanlar arasındaki finansal ilişkiler en iyi kar-zarar paylaşımı (PLS) sözleşmeleri çerçevesinde anlaşılır. PLS kavramı, bir ortaklık (muşaraka) sözleşmesine girerken, her iki tarafın da riski (ve getirileri) paylaştığını ve ortaklık sözleşmesinin tatmin edici bir şekilde sona erdiğini görme konusunda menfaat sahibi olmasını gerektirir. Şeriat kuralları, Müslümanların sahtekarlık, sömürü ve belirsizlik içerebilecek herhangi bir işlemde yer almalarını koşulsuz olarak yasaklar. Muhammed, özellikle ticari ilişkilerde dürüstlüğün önemini vurgulamıştır. İbn Mâce, Resulullah'ın "Kim kusurlu bir malı, dikkat çekmeden satarsa, Allah'ın gazabına uğrar"

buyurduğunu nakletmiştir. Bu asil değerler, daha düşük bir getiri oranına sahip olabileceği gerçeğine rağmen, sosyal sorumlu portföylere yatırım yapmakta ısrar eden birçok Müslüman ve gayrimüslim tarafından değerlidir ve paylaşılmaktadır. Bu nedenle, Şeriat kurallarına ve yönergelerine uyan her finansal faaliyetin sosyal açıdan sorumlu bir faaliyet olduğunu iddia etmek adil ve mantıklı olacaktır .

4.5.3 Mali Krizin Çözümünde İslam Mühendisliğinin Rolü

Finansal mühendislik ve finansal yenilikler, risk paylaşımı fırsatlarını genişleterek, işlem maliyetlerini düşürerek ve asimetrik bilgi ve acente maliyetlerini azaltarak küresel finansal sistemi daha fazla ekonomik verimliliğe doğru yönlendirmektedir. Finans mühendisliği, yaratıcı çözümlerin formülasyonunun yanı sıra yenilikçi finansal araç ve süreçlerin tasarımı, geliştirilmesini ve uygulanmasını içermektedir. Finans mühendisliği, yeni bir tüketici tipi finansal araca veya yeni bir menkul kıymete veya finansman maliyetlerini düşürme, riski daha iyi yönetme veya yatırım getirisini artırma ihtiyacı gibi kurumsal finansman sorunlarına yeni bir süreç veya yaratıcı çözümlere yol açabilmektedir. (Aydin, 2021)

İslami finans kurumları için bir finans mühendisliği zorluğu, likiditeyi, risk yönetimini ve portföy çeşitlendirmesini geliştiren yeni Şeriat uyumlu ürünleri tanıtmaktır. Genel olarak, finansal mühendislik tekniklerini İslami bankacılığa uygulama girişimleri, sistemin her bir yapı taşının risk-getiri özelliklerini anlamak için çok fazla kaynak ayırmayı ve yatırımcıların talebini karşılayan farklı risk-getiri profillerine sahip yeni ürünler sunmayı gerektirecektir. Menkul kıymetleştirme, finans mühendisliği için başlıca adaydır. Vade yapısının her iki ucundaki araçlara olan talebi karşılamak için yeni finansal yeniliklere de ihtiyaç vardır: son derece kısa vadeli mevduatlar ve uzun vadeli yatırımlar. Şeriat uyumlu para piyasaları şu anda mevcut değildir ve bankaların geçici bir likidite ihtiyacını karşılamak için örneğin gecelik fonlar yerleştirebileceği veya borç alabilecekleri İslami bir bankalararası piyasanın eşdeğeri yoktur. Bir kiralama portföyü havuzunun menkul kıymetleştirilmesi, bankalar arası piyasanın gelişmesine yardımcı olsa da, menkul kıymetleştirmenin sunduğu işlem hacmi talebi karşılamak için yeterli olmayabilir. (Ahmet, 2020)

Finans mühendisliğinin önemi, İslami finans kurumlarının yeni ürünleri tanıtmak için temel altyapıyı geliştirmek için ortak çaba göstermeyi ciddi olarak

düşünmesi gerekir. Temel araştırma ve geliştirmeyi birlikte yürütmek, bu altyapıyı tek tek oluşturmak için gereken maliyetlerin bir kısmından tasarruf sağlayabilir. Bu tür bir toplu çabaya iyi bir örnek, farklı enstrümanlarda risk ve getiriye analiz etmek için analitik modellerin, bilgisayar sistemlerinin ve araçların geliştirilmesinde araştırmalara sponsor olmak olabilir. Kaynak : BOLAK Mehmet, Finans Mühendisliği kavram ve Araçlar, Beta Yayınevi, İstanbul. Ekim 1998.

1. Finans mühendisliği, İslami finans kurumlarının daha deneyimli ve sofistike yabancı firmalardan faydalanarak mühendislik ve doğru ürünü doğru müşteriye pazarlamada kullanabileceği bir alandır. Geleneksel yatırım bankaları, yeni ürünler geliştirmek için altyapıya önemli yatırımlar yapmışlardır ve bu alanda İslami finans kurumlarına veya onlarla iş birliği yapmaya yönelik Şeriat uyumlu ürünler geliştirebilirler. Ancak finans mühendisliği, küresel mali krizlere çözüm yaratmada İslami Bankacılıkla ilgili aşağıdaki hususlara dikkat etmelidir:
2. Satışlar, kiralama ve ortaklıklar yoluyla finansmana bağlılık ve her türlü krediden kaçınma prensipleri İslami finansın doğruluğuna derin bir güven sağlar, çünkü bunlar gerçek bir finansman yöntemidir. Bu prensipler, finansmanın gerçek üretim ve değişim piyasasından uzaklaştırılmasını amaçlar. Ayrıca, dolaşımın reddi ve borçların menkul kıymetleştirilmesi prensiplerine de güven duyulur. Bu prensipler, bir finansal sistemin krize girmeyeceği konusunda en önemli güvencelerdir..
3. Mal gerçeğinden yoksun, özellikle katma değer üretmeyen ve servetin sadece bir elden diğerine geçmesiyle sonuçlanan sözleşmelere son verilmelidir. Bu tür sözleşmeler, Batılı finans biçimlerini ve uygulamalarını taklit etme girişimlerini içerir. Sorun şu ki, bu tür sözleşmeler, İslami tedbir fonları, bileşik vaat sözleşmeleri, hayali yatırım sözleşmeleri ve hiçbir gerçek üretim veya değişime dayanmayan diğer nominal uygulamaları içerir. Bu tür sözleşmelerin toplamı sıfıra eşittir.
4. Bazı İslami bankaların benimsediği finansal anlaşmaların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlaşmalar, finansı reel piyasadan ayıran ve katma değer üretimine güvenmeyen işlemleri içermektedir. Bu tür işlemler, hizmetlerde ve mal alışverişlerinde herhangi bir hareketin olmadığı

borç birikimine dayanmaktadır. Bu tür alışverişler, servet üretimini etkilemez; aksine, reel piyasa ile finans piyasası arasındaki uçurumu genişletir ve borç enflasyonuna katkıda bulunarak finansal istikrarsızlığa yol açabilir.

5. Ayrıca, reel mal mübadelesine dayalı olmayan (daha ziyade örtüşen sözleşmelere dayanan) borçlar, İslami finansın gerçek kimliğini ve hedefini yansıtmayan yanıltıcı finansal birikimlere yol açmaktadır. Sonuç olarak, İslami finans ahlaki saflığını koruyamayacak ve ahlaki standartlarını izlediği önlemlere uygulanamayacaktır. Burada yerel ve uluslararası mallar için yapılan teverruk ve murabaha işlemlerinden özellikle bahsedilebilir.
6. Müslüman ülkelerdeki finansal piyasaların sistemlerini gözden geçirmek için, finansal spekülasyonları sınırlamak amacıyla çeşitli kısıtlamalar getirilmesi ve gerçek yatırım içermeyen işlemlerin yasaklanması gerekmektedir. Bazı Arap ve Müslüman pazarlarında uygulanan sistemlerin, krizin en önemli nedenlerinden biri olan birçok türev ürüne izin vermediği bilinmelidir.
7. Sözde kısa vadeli satış, türev ürünler ve aynı gün içinde yapılan işlemler gibi yanlış olarak "İslami" olarak etiketlenen uygulamaların, yanlışlıkların düzeltilmesi gerekmektedir. Bu uygulamalar, çabuk kâr zihniyetinin yaygınlaşmasına ve üretimi artırmayan, katma değer yaratmayan finansal spekülasyonları teşvik etmekte olan bencillik ruhunu örtülü bir şekilde teşvik etmektedir.
8. İslami finansın ilkeleri, İslam'ın gerçek imajının bir parçası olarak tüm insanlığa sunulmalıdır. Bu ilkeler sadece Müslümanlara özgü değildir; bunlar evrensel bir din olan İslam'ın ilkeleridir. Aslında, geçmişten günümüze, bu ilkeler, değişim ve işlemlerde her zaman toplumların bilincinde ve uygulamasında yer almıştır, bazı finansal işlemler ve spekülasyonlar da olsa. Bu İslami ilkeler, ekonomik ve finansal sistemlerin bilimsel ve mantıksal analizlerine dayanır ve kişinin kendi mülkünün meyvelerini toplama hakkı ve kişisel mülküne karşı korunma hakkı gibi insan hakları ilkelerini destekler. Adaletin ve zulmün ortadan kaldırılmasının

önemini vurgular. Bu anlam, İslam şeriatının tüm hükümleri ve dalları tarafından sürekli olarak vurgulanmaktadır.

9. Mevcut İslami sukuk sistemlerini (finansal belgeler) İslami şeriat perspektifinden yeniden değerlendirmeye, kurallarını mükemmelleştirmeye ve kaymamalarını sağlayacak örgütsel ve hukuki düzenlemeleri ortaya koymaya ihtiyaç vardır. Batı finans piyasalarına hakim olan menkul kıymetleştirme biçimlerine dönüşmüştür.

10. İslami finans açısından, sahte isimler altında dahi olsa borçların satılmasına (Malezya'da bulunan bir uygulama) ve borçların iskonto edilmesine ve yeniden planlanmasına karşı sağlam bir duruş sergilenmelidir.

İslami finans sisteminin daha fazla büyüme ve gelişme kaydetmesi, sunulan yeniliklerin doğasına büyük ölçüde bağlı olacaktır. Bu kapsamda acil ihtiyaç, likiditeyi artırmak için araçlar geliştirmek için insan ve mali kaynakları kullanmayı içerir. İkincil olarak, para ve bankalararası piyasaları geliştirmek, varlık/yükümlülük ve risk yönetimi sağlamak, kamu finansmanı araçlarını tanıtmak da hedeflenir. İslami finans sistemi ayrıca mikrofinans düzeyinde de alternatifler sunabilir, bu da küresel mali krizlerin önlenmesinde finans mühendisliği alanında önemli bir araç olarak değerlendirilebilir.

4.6 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN ETKİLERİ

Yaşanan ekonomik kriz, ülkelerin ekonomik büyümelerinden dış ticaretlerine, istihdam oranlarından cari açıklarına, sermaye hareketlerinden borsalara kadar pek çok makroekonomik değişken üzerinde önemli etkilere neden olmuştur. Krizin ekonomik büyümeler üzerindeki etkileri, Tablo 6'de görülmektedir.

Tablo 6. Krizin Ekonomik Büyümler Üzerindeki Etkileri

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dünya	4.1	3.6	4.1	4.0	1.5	-2.3	4.2
AB	2.5	1.9	3.3	3.0	0.4	-4.4	2.0
ABD	3.6	3.1	2.7	1.9	0.0	-3.5	3.0
İngiltere	3.0	2.2	2.8	2.7	-0.1	-4.9	1.4
Türkiye	9.4	8.4	6.9	4.7	0.7	-4.8	9.0
İspanya	3.3	3.6	4.0	3.6	0.9	-3.7	-0.1
Rusya	7.2	6.4	8.2	8.5	5.2	-7.8	4.0
Portekiz	1.6	0.8	1.4	2.4	0.0	-2.5	1.4
İtalya	1.5	0.7	2.0	1.5	-1.3	-5.2	1.3
İrlanda	4.6	6.0	5.3	5.6	-3.5	-7.6	-0.4
Yunanistan	4.4	2.3	5.5	3.0	-0.2	-3.3	-3.5
Almanya	1.2	0.7	3.7	3.3	1.1	-5.1	3.7
Fransa	2.5	1.8	2.5	2.3	-0.1	-2.7	1.5

Kaynak: Dünya Bankası, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45261/566881>,

(Erişim Tarihi: 30.06.2023)

Tablo 6'de görüldüğü gibi, 2008 ekonomik krizi, bütün dünyanın ekonomik büyümesini önemli ölçüde etkilemiştir. 2010'da ekonomiler genel olarak toparlanmaya başlamış olsa da Yunanistan, İrlanda ve İspanya'da negatif büyüme devam etmiştir. Kriz sonrasında incelenen ülkeler arasında en hızlı büyüyen ülke Türkiye olmuştur. Kriz, ülkeleri özellikle dış ticaret ve sermaye girişi kanallarından etkilemiştir. Bu nedenle ülkelerin ihracat verilerindeki değişim önemli olmuştur. Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Ülkelerin İhracat Verilerindeki Değişim (2004-2010)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dünya	21.5	14.2	15.6	15.4	15.2	-22.4	21.3
AB	19.5	8.2	12.9	16.4	10.5	-22.4	12.5
ABD	12.9	10.8	14.5	12.0	11.9	-18.8	20.9
İngiltere	13.8	10.8	16.6	-2.2	4.4	-23.2	15.3
Türkiye	33.7	16.3	16.4	25.4	23.1	-22.6	11.5
İspanya	17.0	5.6	10.9	18.5	10.8	-19.2	8.4
Rusya	34.8	33.1	24.7	16.6	33.1	-35.7	32.0
Portekiz	12.7	6.8	17.2	17.3	8.5	-22.6	10.6
İtalya	18.2	5.6	11.7	19.9	8.3	-25.0	10.3
İrlanda	13.0	4.8	-0.9	11.7	3.2	-7.8	1.0
Yunanistan	14.4	13.0	20.0	13.6	11.6	-22.4	5.7
Almanya	21.1	6.9	14.1	19.2	9.2	-22.5	13.6
Fransa	15.4	2.6	6.9	12.8	9.8	-21.3	7.9

Kaynak: Dünya Bankası, https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45261/5_66881,
(Erişim Tarihi: 30/6/2023)

Tablo 7 incelendiğinde, 2009 yılında ülkelerin tamamının ihracatının önemli ölçüde azaldığı, 2010 yılında ise düzelme gözlemlendiği görülmektedir. İhracatı 2009'da en çok azalan ülke Rusya olurken, 2010'da en çok artan ülke yine Rusya olmuştur. Bu durum, dünyada artan enerji talebi ve yükselen enerji fiyatlarının etkisiyle birlikte Rusya'nın dünyanın önde gelen doğal gaz ihracatçılarından biri olmasının etkisiyle açıklanabilir. Ülkelerin işsizlik oranları Tablo 8'te yer almaktadır.

Tablo 8. Yıllara Göre IMF Verileri

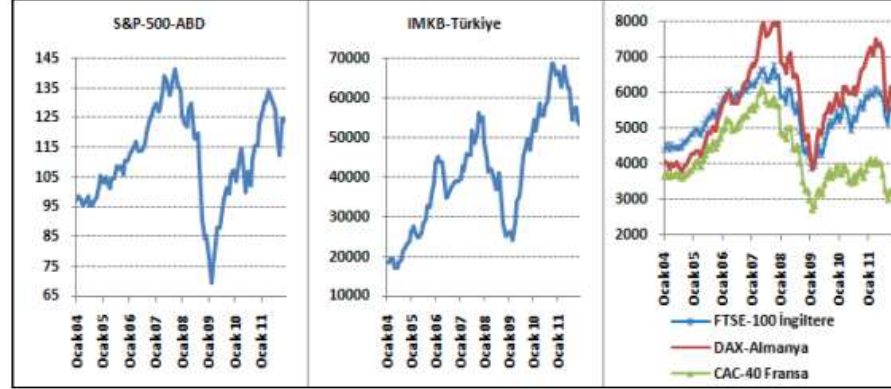
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	5.5	5.1	4.6	4.6	5.8	9.3	9.6
İng	4.8	4.8	5.4	5.4	5.6	7.5	7.9
Türkiye	10.3	10.6	10.2	10.2	10.9	14.0	11.9
İspanya	11.0	9.2	8.5	8.3	11.3	18.0	20.1
Rusya	8.2	7.6	7.2	6.1	6.4	8.4	7.5
Portekiz	7.5	8.6	8.6	8.9	8.5	10.6	12.0
İtalya	8.0	7.7	6.8	6.1	6.8	7.8	8.4
İrlanda	4.5	4.4	4.4	4.6	6.3	11.8	13.6
Yunanistan	10.5	9.9	8.9	8.3	7.7	9.4	12.5
Almanya	10.5	11.2	10.2	8.8	7.6	7.7	7.1
Fransa	9.2	9.3	9.2	8.4	7.8	9.5	9.8

Kaynak: Dünya Bankası, [https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45261/566881,\(30/6/2023\)](https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45261/566881,(30/6/2023))

Tablo 8'te de görüldüğü üzere, krizle birlikte ABD, İspanya ve İrlanda'da işsizlik oranları yaklaşık iki katına çıkmıştır. Artan işsizlik, beraberinde iç talebin düşmesini getirmiş, o da ekonomik küçülmeyi netice vermiştir. Ülkelerin büyük çoğunluğunda 2010 yılında da işsizlik oranları artmaya devam etmiştir. Bu da krizin henüz atlatılmadığını göstermektedir. Borsalar, krizlerde ilk etkilenen ekonomik

birimlerdir. Bu nedenle, krizin bazı ülke borsaları üzerindeki etkilerine, Grafik2’de yer verilmiştir.

Şekil 7. Krizin Borsa Endeksleri Üzerindeki Etkileri

Kaynak: [https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/853616,\(30/6/2023\)](https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/853616,(30/6/2023))

Grafikler incelendiğinde, 2009 yılı ilk aylarında ülke borsalarının ortalama %50 oranında değer kaybettiği görülmektedir. 2010’da kısmen bir iyileşme yaşanmışsa da 2011’de Yunanistan, İtalya, Portekiz, İrlanda ve İspanya’da yaşanan ekonomik sıkıntıların ve küresel ekonomide görülen belirsizliklerin de etkisiyle, endekslerde aşağı yönlüdür.

SONUÇ

İslami ekonomik sistem, kaynakları adaletli ve sürdürülebilir bir şekilde yönetmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır ve insanların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar. Bu sistem, temel olarak insan haklarına saygı ve toplumsal adaletin korunması prensiplerine dayanır. İslami ekonomik sistemin krizlerle mücadeledeki rolü, mevcut krizin temel nedenlerini ele alarak adil ve etkili bir ekonomik sistemi teşvik ederek sürdürülebilir bir kalkınma sağlamaktır.

İslami ekonomik sistem, faizsiz finans, paylaşım ekonomisi, ahlaki yatırım, girişimcilik, işletme ve piyasa mekanizmaları gibi bir dizi ilke ve yöntemi içerir. Bu prensipler, krizlerle mücadelede etkili araçlar olabilir. Örneğin, faizsiz finansman, borçlu ve alacaklı arasında daha adil bir anlaşma sağlayarak işletmelerin nakit akışını düzenlemelerine yardımcı olabilir. Paylaşım ekonomisi, kaynakların etkin kullanımını teşvik ederek sürdürülebilirliği destekler. Ahlaki yatırım, sosyal sorumluluk ve toplumsal etkileri dikkate alarak yatırım yapmayı teşvik eder. Girişimcilik, işletme ve piyasa mekanizmaları ise ekonomik büyümeyi destekler ve istihdamı artırır.

İslami ekonomik sistemin krizlerle mücadeledeki başarısı, etkin uygulamaya bağlıdır. Bu sistem özellikle refah seviyesi yüksek ülkelerde uygulanmaktadır. Krizle mücadelede, bu sistemin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için uygulama ve denetim mekanizmalarıyla birlikte toplumun tüm kesimlerinin katılımını sağlamak önemlidir. Sonuç olarak, İslami ekonomik sistem adalet ve sürdürülebilirlik odaklı bir yaklaşım sunar ve krizlerle mücadelede etkili bir araç olabilir. Ancak, başarısı uygulama ve denetim mekanizmalarının etkinliğine bağlıdır.

İslam'ın ilahi mesajı, bu büyük dinin ilkelerini netleştirmiş ve yaşamın tüm alanlarını kapsamıştır. İslam ekonomisinin ifadeleri, Kur'an, Sünnet ve diğer mevzuat kaynakları aracılığıyla düzenlenen en önemli insani ifadelerden biri olarak kabul edilir.

Araştırmalar, İslam ekonomisinin bir dizi ekonomik kural tarafından sınırlanmış olduğunu göstermektedir. İslam toplumu içinde uygulanacak İslami Şeriat Kuralları ve İslami ekonomik sistemle ilgili tüm hükümler, Kur'an ve Saf Peygamberlik Sünneti gibi mevzuat kaynaklarından türetilmiştir.

Bu araştırma, İslam ekonomisi doktrininin, paranın Allah'a ait olduğu ve insanın onu kazanırken sorumlu olduğu ve Allah'ın önünde ve insanlar arasında nasıl

harcaması gerektiği ilkesine dayandığını ortaya koymaktadır. İnsanlara zarar veren veya haram olan şeylere izin vermek yerine, para kazanma ve harcamayla ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi beklenir.

Araştırma aynı zamanda İslam ekonomisinin temel prensipleri olan ikili mülkiyet ilkesi, ekonomik özgürlük ilkesi ve sosyal adalet ilkesini de sunmaktadır. İslam ekonomisinin önemli özellikleri arasında entegrasyon ve dahil etme ilkesi ile ahlaki değerler ve prensiplerle bağlantı kurma ilkesi bulunmaktadır. İslam ekonomisinin temel taşları olan küresellik, gerçekçilik ve adalet ilkelerine ek olarak, ikili kontrol ilkesi ve ruh ile madde arasındaki denge ilkesi de vurgulanmaktadır.

Yukarıdakilere dayanarak, çalışma aşağıdaki sonuçları ve önerileri sonuçlandırmıştır. Yukarıdakilere dayanarak, çalışma aşağıdaki sonuçları ve önerileri sonuçlandırdı:

- İslam, Kur'an -ı Kerim ve Hadislerden gelen yasalarına ve kararlarına fayda sağlayacak olan dinlerin geri kalanından seçkin bir ilahi dindir.
- İslam ekonomisi, dünyadaki finansal ve ekonomik krizleri tedavi edebilecek her zaman ve yer için uygun olan gerçekçiliğe dayanmaktadır.
- Müslimler, İslami Şariat Tutkalının hükümlerinin ibadet ve finansal işlemlerde uygulanmasını araştırmalı ve sahtekarlık, pariah tekel ve diğer yasal yasaklardan kaçınmalıdır.
- Muslim'ler İslam hukukunun uygulanmasında doğruluğa sahiptir ve sahtekarlık ve tekelden kaçınırlar.

İslam ekonomik sisteminin para dengesindeki bozulmalardan kendini koruyan kendine stabilizasyon faktörlerine sahip olduğu söylenebilir. Araçları aracılığıyla etkinliği aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:

Zekatın güçlü ekonomik ve sosyal etkileri: Zekat, gelir ve servetin yeniden dağıtımına müdahalesiyle özellikle yoksul sınıflar lehine tüketimi ve yatırımı artırır. Boş kaynaklara uygulanan bir vergi olarak fonların yatırıma yönlendirilmesini gerektirir ve biriktirmeyi engeller.

Faizin (riba) yasaklanması: Faiz, ekonomik dalgalanmaların ana nedenlerinden biri olarak kabul edilir. Ülkelerin absorbe edemeyeceği aşırı kredi yaratmaktan kaçınarak, İslam ekonomik sistemi ekonomik istikrarsızlık riskini azaltır.

Ortaklık sistemi (Müşarekah): Fon sağlayıcıları ve yatırımcıları projelerin başarısı için birlikte çaba harcamaya teşvik eder. Bu, yatırım alanında verimliliği maksimize eder ve İslami şirketler usulsüz finansmana daha iyi bir alternatif sunar.

ÖNERİLER

1976 yılında düzenlenen Birinci Uluslararası İslam İktisadı Kongresi, İslam ekonomisinin bir disiplin olarak tanınması açısından önemli bir köşe taşıdır. Bundan sonraki süreçte İslam ekonomisi konusunda akademik çalışmalar istenildiği düzeyde olmasa da artış kaydetmiştir. 1776 yılında A. Smith tarafından temelleri atılan Batı kökenli klasik iktisat teorisi ile İslam ekonomisi arasında ortak noktalar olduğu kadar farklılıklar da bulunmaktadır.

Klasik iktisatçılar, temelini A. Smith'in attığı Görünmez el mekanizmasını temel alarak devletin fiyatlara müdahale etmemesi gerektiğini ifade etmektedirler. İslam ekonomisinin de "fiyatlar Allah'ın (cc) takdiridir" düşüncesi ile fiyatlara müdahale edilmemektedir. Hz. Muhammed (sav) zamanında fiyatların artması karşılığında narh istekleri kabul edilmemiştir ki bu klasik iktisatçılar ile benzeşmektedir. Buna karşılık İslam devletlerinde tekelci eğilimlerin görüldüğü zamanlarda fiyatlara müdahale edilmiştir ki bu da iki görüş arasındaki farktır.

Piyasa regülasyonları konusunda klasik iktisatçılar ile benzer görüşleri savunan Chicago ekolü, devletin regülasyon yapmasına karşıdır. Tekelci firmalar da etkin üretim tekniklerini kullanarak güçlerini elde etmişlerdir. Bu firmalar Ar-Ge yatırımlarını daha rahat yapabilir ve inovasyon gerçekleştirebilirler, bu da ekonomi için faydalı olabilir. Öte yandan, İslam ekonomisi tekelci eğilimlere karşıdır ve tekelci eğilimlere karşı mücadele etmek için piyasayı regüle etmeyi destekler. Kısacası, tekelci yapılarla mücadelede klasik iktisatçılar ve İslam iktisatçıları regülasyon konusunda farklı yaklaşımlara sahiptir.

Klasik iktisat teorisinin en önemli ayaklarından biri de özel mülkiyet sistemidir. Devlet özel mülkiyet haklarını kısıtlamamalı hatta özel mülkiyet haklarını koruma altına almalıdır. İslam ekonomistleri de özel mülkiyet haklarını kabul etmektedir. Mülk aslında Allah'a (cc) aittir ve insanların bu mülkleri kullanma hakları bulunmaktadır. İslam iktisatçıları da özel mülkiyet haklarını kabul etmektedir ki bu nedenle klasik iktisat teorisi ile İslam ekonomisi birbirine benzemektedir. Ancak İslam ekonomisinde bireylerin özel mülkiyet haklarında sonsuz tasarruf hakkı yoktur. Toplumsal fayda olduğu nadir durumlarda devlet özel mülkiyete müdahale edebilir ki bu da klasik iktisat teorisinden farklı olan yanıdır.

Adam Smith ve diğerk klasikler savunma, adalet, bayındırlık ve eğitim gibi geleneksel görevleri dışında devletin ekonomide yer almaması gerektiğini, vergilerin de mümkün olduğunca az olması gerektiğini savunmaktadır. İslam iktisatçıları da devletin israf ve lüks harcama yapmamasını, altyapı sistemlerini yapması (sulama kanalı, yol, köprü vb), sosyal adaleti sağlaması gerektiği düşüncesindedir. Bu nedenle klasik iktisatçıların ve İslam iktisatçıların görüşleri arasında benzerlikler görülmektedir. İslam ekonomisinde devletin bazı görevleri vakıflar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Çalışmada İbn Teymiyye, Ebu Yusuf, Gazali, Yahya bin Adem, Adam Smith, David Ricardo gibi araştırmacıların çalışmalarını inceleyen ikincil çalışmalardan yararlanarak elde edilmiştir. Söz konusu bilim adamlarının orijinal dildeki birincil çalışmalarının incelenmesi İslam ekonomisi araştırmaları için önemli bir gelişme olacaktır.

Sonuç olarak, İslam ekonomisi ile klasik iktisat görüşü arasında benzerlikler bulunmaktadır. İslam iktisatçıları, yüzyıllar önce klasik iktisatçıların görüşlerine benzer görüşleri savunmuşlardır. Muhtemeldir ki klasik iktisatçılar, görüşlerini oluştururken Müslüman bilim adamlarının görüşlerinden etkilenmişlerdir. Gelecekte yapılan araştırmalar, klasik iktisatçıların Müslüman bilim adamlarından etkilenmeleri üzerine derinlemesine incelenebilir. Bununla birlikte, İslam ekonomisi ile klasik iktisat görüşü arasında din ve toplumsal yapıdan kaynaklanan farklılıklar da bulunmaktadır. Protestan ahlakın egemen olduğu bir toplumda yeşeren klasik iktisat görüşü ile İslam ekonomisi arasındaki bazı farklar şaşırtıcı değildir.

Kapitalist, sosyalist ve İslami ekonomik sistemleri karşılaştırdığımızda, kapitalist ve sosyalist ekonomik ideolojilerin insan motivasyonlarından belirli sınırlar ve koşullar içinde etkilendiği sınırlamaları gözlemleyebiliriz. Temel ve nihai hedefleri, toplumun genel çıkarını sağlamaya yönelik kişisel çıkarları başarmaktır. Kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki temel fark, hükümetin ekonomiye müdahale derecesidir, çünkü kapitalist sistem zenginlik yaratmak için serbest piyasa koşullarına dayanır.

İslam ekonomik sistemi, Arap ülkelerimizde istenilen şekilde başarılı olmamıştır. Modern İslam ülkelerimizde servet ve kaynakları miras alanlar, Batı ve onun medeniyeti tarafından büyük ölçüde etkilenerak İslam'ın kapsamlı doğasını tam olarak benimsemediler. Ayrıca, askeri anlamda sömürgeciliğin gerilemesinden sonra

modern devletin görevini üstlenenler, ekonomik yaşam gereksinimleri de dahil olmak üzere medeniyet sistemlerini kopyalamayı tercih ettiler ve kapitalist veya sosyalist sistemler arasında seçim yaptılar, sadece birkaçı karma bir sistemi tercih etti.

İslam ekonomisi ve İslami bankacılık kavramı, kapitalist ve sosyalist ekonomilerin savunucuları tarafından bir ideolojik savaşa tabi tutulmuş ve ona dini bir ekonomi etiketi yapıştırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, önerdikleri sistemler, kapitalist veya sosyalist olanlar, laik sistemlerdir. İslami bankaların ortaya çıkmasından önce, kültürel alanda "Bankalar olmadan ekonomi olmaz, faizsiz bankalar olmaz" gibi yaygın söylemler vardı. Ancak İslami bankalar ortaya çıktıktan sonra bu söylemler unutuldu ve ihmal edildi.

Bununla birlikte, İslam ekonomisi bir bilim ve ekonomik bir sistem olarak, aynı şekilde İslami bankalar da finansal kurumlar olarak, hayatta kalma ve süreklilik açısından birçok zorlukla karşılaşmıştır ve en büyük zorluk başarıdır. Ayrıca, İslam hukukçuları çağdaş ekonomik işlemleri ele almada yavaş kalmış ve çoğu İslam ekonomisti, tartışmalarını diğer ekonomik sistemlerin önerilerine dayandırmakla meşgul olmuş, özerklik ve bağımsızlık özelliklerimizi ihmal etmişlerdir, oysa bazı prensiplerde kapitalist ve sosyalist sistemlerle ortak noktalar vardır.

İslam ekonomisi, İslam ülkelerimizde, İslami bankalar da dahil olmak üzere, hala yabancı kalmıştır ve bazı İslam ülkeleri, 2023 itibarıyla İslami bankaların kendi topraklarında faaliyet göstermesine izin verme olasılığını değerlendirmektedir. Bununla birlikte, 2008 küresel mali krizinden sonra, Batılı bilim insanlarının İslam ekonomisinin bir sistem olarak ve İslami bankaların bir finansal kurum olarak avantajlarına odaklanmaları, İslam ekonomisi için yeni bir doğum olmuştur. Batı üniversiteleri lisans ve lisansüstü programlarda İslam ekonomisi ve finansını öğretmeye izin verdi ve İslam finansının (bankalar, finansal piyasalar, kooperatif sigorta şirketleri ve diğer finansman araçları) çeşitli dallarında gerçek bir genişleme oldu.

İslam ekonomik sisteminin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, İslam ülkelerimizdeki politikacıların ve karar alıcıların etkinliğine ve çağdaş ekonomik sorunları çözme yeteneğine inanmamasıdır, çünkü Batı medeniyeti ve sistemlerini takip etmektedirler. Ayrıca, İslam sistemi uygulayan ülkeler tam ve doğru bir şekilde uygulamamaktadır. İslam ekonomik araçları, bankalara kişisel faydalar sağlayanlarla

sınırlıdır. İslam bankaları, diğer İslam finansman modlarına ve örneğin kefillik gibi borçlular üzerinde zor koşullar dayatma gibi İslam sistemi içindeki diğer finansman yöntemlerini ihmal eder. Ayrıca, İslami bankalardaki kar paylaşımı oranları genellikle ticari bankalardaki faiz oranlarından daha yüksektir. Tüm bunlar İslam ekonomik sisteminin temel metodolojisiyle çelişir ve bu sistemimizin etkinliğinin ilerlemesini ve kanıtlanmasını engelleyen temel nedenlerden bazılarıdır.

KAYNAKÇA

(Nevevî, e.-M. (VI, 103-105). Vacip oluşu, sünnetle sabittir). Z. 7.-7. (Buhârî, Z. 1.-1. Müslim, Z. 1. Ebû Dâvûd, & Z. 2. İbn Mâce. içinde

Abdulahakimoğulları, E. D. (2019). Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında Fotoğrafın Kullanımı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2(1), 27-42.

Ahmet, E. F. (2020). İslami Perspektiften İktisadi Paradigmalar. . *Astana Yayınları*.

Akalan, İ. (2021). Enron skandalı ve beraberinde gelen Sarbanes-Oxley yasası'nın Türkiye üzerindeki etkileri. (*Master's thesis, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Akbaş, A. (2019). Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze sosyal yardım analizi . (*Master's thesis, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Akman, B. (2019). İslam ülkeleri arasındaki ticaretin geliştirilmesinde çok taraflı kliring birliği projesinin rolü ve önemi). (*Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)*).

Alaggio, R. (2022). The 5th edition of the World Health Organization classification of haematolymphoid tumours: lymphoid neoplasms. *Leukemia*, . 36(7), 1720-17.

Altuluk, Ş. (. (2022). Kentsel Konut Hizmetleri. *Kentsel Kamusal Hizmetler*,. 259.

Altunal, I. (2019). Muhasebe Manipülasyonu ve Tahmin Modelleri. *Eğitim Yayınevi*.

Altuntepe, N. (. (2019). İslam Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım, İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi. *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi*,, 39-69.

Auzef, İ. S. (2020-2021). Erişim Adresi.

Ayçin, E. &. (2019). Mevduat bankalarının performanslarının ENTROPİ ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. . *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, , 22(42), 175-194.

Aydın, M. S. (2021). Kamu Maliyesi Alanında Değişen Eğilimler: 2010 Sonrası Doktora Tezlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Third Sector Social Economic Review*, , 56(3), 2090-2110.

Aydın, M. v. (2018). Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi Ve Malezya Zekât Sistemi Örneği. *Dini Araştırmalar*.

Aytekin, G. K. (2018). Uluslararası Sermaye Hareketleri Kapsamında Sıcak Para Akımlarının Ekonomik Etkileri ve Spekülasyon. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 184-207.

Azhar, R. A. (2010). İslam İktisadının Ekonomisi, Çev. Hüsnü Tekin. *İktisat Yayınları*.

Bangura, A. (2019). İslam ve Ekonomi Politik Sistemler. *İktisat Yayınları*.

Baylan, M. (2018). Sosyal Güvenliğin Düşünsel Temelleri. *GÜ İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 1(1), 70-95.

Baytaz, A. B. (2020). Tefecilik Suçu. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 139-174.

Birol, Y. E. (2020). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi: BRICS ülkeleri üzerine ampirik bir çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 546-558.

Çetindaş, D. A. (2021). İslami Mikrofinans Modellerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 2(2), 93-118.

Çev. Hüsnü Tekin. (2019). İslam İktisadının Ekonomisi, *İktisat Yayınları*.

Ceylan, M. E. (2019). Bitcoin ekonomisi: Kripto para Bitcoin'in finans sektörü içindeki yeri. *(Master's thesis, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.

Chaudhry, M. S. (2020). Sistem ekonomisi islam: prensip dasar. *(Fundamental of Islamic economic system)*.

Çoban, M. N. (2020). Ekonomik Özgürlüklerin İnsani Gelişmişlik Üzerine Etkisi: Vısegrad Dörtlüsü Kapsamında Panel Veri Analizi. *TESAM Akademi Dergisi*, 7(1), 143-162.

Danık, G. (2017). Uluslararası Varlık Fonu Tecrübelerinden Türkiye Varlık Fonuna Bakış.

Demir, İ. (2019). Finansal Krizlerin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomisine Etkileri. *Atlas Journal*, 5(19), 368-381.

Doğan, M. B. (2020). İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1), 69-98.

Duman, B. (2020). Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nda düzenlenen piyasa dolandırıcılığı (manipülasyon) suçu.

Duman, G. (2022). Bir İnsani Güvenlik Ögesi Olarak Ekonomik Güvenliğin Temel Gelir Perspektifinde İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*,, 21(4), 2341-2353.

Ejder, H. L. (2022). Türkiye'de Bütçe Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisinin Değerlendirilmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, ., 22(3), 1085-1107.

Eren, S. S. (2019). Demokrasinin İki Farklı Yorumu: Liberal Ve Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,, 6(1), 396-406.

Eriş, İ. (2021). Modern Finansman Aracı Olarak Sukuk ve İktisat Tarihi İçerisindeki Kökenleri (Doctoral dissertation, *Marmara Üniversitesi (Turkey)*).

Erkan, H. (2022). Ekonomi politikasının temelleri. İzmir Akademi Derneği.

Eyidiker, U. (2020). Geçiş Ekonomisi Kavramı ve Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Türkmenistan. *Sosyal Bilimler Metinleri*. (1), 13-35.

Fathi, M. M. (2022). İslam'da ve diğer ekonomik sistemlerde ekonomik faaliyete devlet müdahalesi . (*karşılaştırmalı bir ekonomik hukuk çalışması*) (Doctoral dissertation, *Kastamonu Üniversitesi*).

Fulberth, G. . (2018). Kapitalizmin kısa tarihi. Yordam Kitap.

Gazetesi, İ. . (2019). Türkiye ekonomisi.

Gençoğlu, A. Y. (2020). Kapitalizme Teorik Yaklaşımlar: Kapitalist Ekonomik Sistemin Temel Nitelikleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, , (14), 237-256.

Gezen, A. (2019). Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının Entropi ve WASPAS yöntemleri ile performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*,, (84), 213-232.

Güllü, M. &. (2021). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının İstihdam Etkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, , 10(1), 36-65.

Günay, F. K. (2018). Türkiye'de en yüksek net satış gelirine sahip 20 şirketin finansal performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemiyle incelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, , 11(2).

Hamid, O. H. (2019). E-Mudaraba suggested system for Islamic investments. *Journal of Internet Banking and Commerce*, 24(1), 1-21.

- Hamitoğulları, B. (1980). Planlama ve Büyümeye İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine., *Karma Ekonomi*, C. 35, S.1, s.167-186 .
- Han, M.E. (1988) İslam Ekonomisinin Temel Meseleleri (Çev. Ömer Dinçer), Kayıhan Yayınevi, İstanbul.
- İnal, H. (2019). Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği . (Master's thesis, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Kabaş, Ö. Ü. (2023). Yılına Girilirken Türk Toplumunda Liberalizmin Kültürle Olan İlişkisi.
- Karadoğan, S. (2021). Ahlak Bağlamında Kapitalizm ve İslam Ekonomisi Karşılaştırması (Doctoral dissertation, *Marmara Üniversitesi (Turkey)*).
- Karakuş, G. . (2019). Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Güçlendirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasındaki Rolü. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*,. 9(1), 247-259.
- Karpat, K. (2022). Osmanlı modernleşmesi. *Timaş Yayınları*.
- Kasper, W. &. (2019). Freiburg Okulu: Özgürlük Ve Refahın Kurumsal Temelleri. *Ordo*. 46.
- Kaya, R. (2010). Kur'an-ı Kerimde Fey Gelirleri ve Dağılımı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyet Fakültesi*. , C.10, S.2, s. 67-86 .
- Koç, H. &. (2022). M3'ün Dolaşım Hızının GSYİH Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Avrasya Bilimler Akademisi Avrasya İşletme ve İktisat Dergisi*, (30).
- Kulle, H. . (2018). Kapitalizmin Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme: Marx, Weber ve Ülgener Karşılaştırması. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*,. 2(3), 619-635.
- Kuran, T. (1995). Islamic Economics and the Islamic Subeconomy. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 9, Number 4, , (155–173).
- Nigerian, S. (2019). <https://nigerianscholars.com/tutorials/economic-systems>.
- Oran, İ. B. (2020). Finansal Krizlerin Küreselleşmesi & Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Üzerindeki Etkileri. . *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*,. 3(2), 85-107.
- Ozbay, B. (2020). Türkiye'de Çocuk, Kadın ve Göçmenlerin Kayıt Dışı İstihdamı. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*,. 1(5), 1-6.
- Özbudun, E. (2022). Anayasa Mahkemesi ve Ekonomik Politika. 60 Yıl 60 Makale, 921.

Özkan, E. N. (2022). sayılı AR-GE Tasarım Faaliyetleri Kanunu kapsamında sağlanan devlet teşviklerinden vergi muafiyeti, indirimi ve istisnalarının muhasebeleştirilmesine yönelik bir uygulama (Master's thesis, . *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.*

Özşen, T. (2020). Modern Japon Eğitim Sisteminin tarihi temelleri üzerine değerlendirme: Meiji'den Shôwa'ya 1868-1950 arası döneme bakış. . *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, , 16(1), 36-52.

Öztürk, F. D. (2021). Sosyal medyanın 12. sınıf öğrencilerinin dini bilgileri üzerindeki etkileri . (Master's thesis, *ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Peker, K. P. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Sisteminde Ekonominin Yapısal Düzenlemeleri Need Assessment Of Structural Changes in Economics Of Turkey Presidential System.

Pınarcıoğlu, N. Ş. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde kırsal-kentsel ve sosyo-ekonomik farklılıkların uzaktan eğitime etkisi. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*,. 1(23), 28-48.

Polat, H. &. (2021). Bretton Woods sonrası dönemde küreselleşme ve neoliberalizm hareketlerinin ekonomik krizlere etkisi. . *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, , 3(1), 76-82.

Price, W. . (2020). Anarşizm: Ütopik mi Bilimsel mi?

Rahman, M. I. (2020). A bibliometric analysis of socially responsible investment sukuk literature. . *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, , 5(1), 1-19.

Samireh, M. A. (2020). Murabaha'nın katılım bankalarının finansal gelişimi üzerine etkisi (karşılaştırmalı bir analiz) . (Master's thesis, *Sakarya Üniversitesi*).

Saridogan, H. Ö. (2019). Katılım Bankalarının Performansını Etkileyen Faktörler: Küresel Kriz Bağlamında Bir Dinamik Panel Veri Analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,, 11(21), 148-167.

Scholar, N. (tarih yok). *Advantages and Disadvantages of Mixed Economy*, (t.y), . canda.

Şencal, H. &. (2021). Refah devleti: İslam ekonomisi açısından bir eleştiri. . *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*,, 7(3), 264-285.

Standage-Beier, K. (2019). A transient reporter for editing enrichment (TREE) in human cells. . *Nucleic acids research*, , 47(19), e120-e120.

Taşkin, Ç. &. (2018). Satış Sonrası Hizmetlerde Müşteri Sadakatinin Öncülleri: Mercedes ♣ Otomobil Markası Üzerine Bir Araştırma. . *Yönetim Bilimleri Dergisi*, , 16(32), 113-134.

Tekin, M. (2021). Vergilemenin gelir dağılımı üzerine etkisi.

Timurtaş, M. E. (2021). Geçiş Ekonomilerine Konu Olan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Ülke Örnekleriyle Ekonomik Performans Analizi . (*Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)*).

Yardımcı, M. E. (2019). İkinci dünya savaşında türkiye'nin ekonomik kısıtları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, , (37), 47-67.

Yeğenağa, O. H. (2018). Spekülasyon Mimarlığının “Gerçekliği”.

Yıldırım, U. T. (2017). Çin Halk Cumhuriyeti ve Küba Cumhuriyeti'nin Karşılaştırılması: Değişen Düzendeki Anayasal Siyasal Sistem ve Ekonomi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, , 5(2), 469-482.

Zafer, C. (2021). Yeni dünya düzeninin oluşumu: Ekonomik ve sosyolojik anlamda yeni dünya düzeninin etkileri. . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, , 20(40), 661-682.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Mohammed Ahmed khalil Muhamad AL-AZIZI
Uyruğu : Ürdünlü

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Gelisim universitesi	2022
Lisans	B.A. in Finance and Banking , Al Al-baituniversity	2016
Lise	Al orubeh school	2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2016-2018	YousefAlaqqad son's company	Fatura hesaplarının takibi
2018-2020	CCX Markets	hesap yöneticisi
2020-2022	United investment	borsacı

Yabancı Dil :

Arapça : ana dili

ingilizce : orta düzey

Türkçe : çok iyi

Bilgisayar yetenekleri

- MS ofisinde profesyonel
- ICDL sertifikası

Kişilerarası becerileri

- Kendinden emin
- Kendi kendine motive
- Hızlı öğrenen
- Stres ve baskı altında çalışabilen

